

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

“ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ (ΤΥΦΛΩΣΗ – ΚΩΦΩΣΗ) ΣΕ ΜΥΘΟΠΛΑΣΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥΣ”

“LITERARY REPRESENTATIONS OF DISABILITY (BLINDNESS-DEAFNESS) IN FICTION AIMED AT CHILDREN AND TEENAGERS.”

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΑΛΕΞΙΟΥ ΑΦΡΟΛΙΤΗ

ΑΕΜ: 3089

ΕΠΟΠΤΗΣ: ΚΩΤΟΠΟΥΛΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ, ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΑΛΕΥΡΙΑΔΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ, ΠΡΥΤΑΝΗΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΜΑΙΟΣ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ.....	7
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΥΛΙΚΟΥ.....	7
1.1 Στόχοι και ερωτήματα της έρευνας.....	7
1.2 Το υλικό της έρευνας	10
1.3 Μέθοδος ανάλυσης κειμένων	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	12
Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΥΘΟΠΛΑΣΤΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥΣ	12
2.1 Ο ρόλος και οι λειτουργίες των χαρακτήρων στην αφήγηση για παιδιά και εφήβους	12
2.2 Στοιχεία μυθοπλαστικών ηρώων	18
2.3 Τρόποι παρουσίασης των ανάπηρων χαρακτήρων στο σύγχρονο παιδικό και εφηβικό βιβλίο.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ.....	25
ΑΝΑΠΗΡΙΑ.....	25
3.1 Η έννοια της «Αναπηρίας»	25
3.2 Σύντομη ιστορική ανασκόπηση των κατηγοριών της αναπηρίας	28
3.3 Άτομα με προβλήματα όρασης.....	37
3.4 Άτομα με προβλήματα ακοής.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	49
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ	49
1. «Μια μαγική νύχτα» Ιωάννα Σταματοπούλου.....	49
2. «Το μυστικό τραγούδι της Μάτας» Ειρήνη Μάρρα	50
3. «Το παραμύθι της Μουσικής» Βασιλική Νευροκοπλή.....	52
4. «Τα μαγικά γυαλιά της Λίζας» Μπρίττα Σβαρτς – Μερτιν Κάρστεν	53
5. «Φίλοι ; Φως φανάρι» Φραντζέσκα Αλεξοπούλου – Πετράκη.....	54
6. « Η λευκή Μόλι» Σταματοπούλου Ιωάννα.....	56
7. «Ο Μελένιος, το αηδόνι και ο τυφλός ποντικός» Ρουσομάνης Μάκης.....	58
8. « Και γιατί να φοράω γυαλιά;» Σάντρα Λι Στιούαρτ	59
9. « Είμαι ξεχωριστή...» Jen Green	61
10. « Φλόγα στο σκοτάδι» Ρουσάκη Μαρία	62
11. «Ελπίδα ή Λουΐζα» Κανάβα Ζωή	64

12. «Όταν σβήνουν τα φώτα» Ζανίν Τεσόν.....	65
13. «Με τα μάτια της καρδιάς» Τιερί Λενέν – Φιλίπ Πουαριέ.....	66
14. «Φένια, η αγαπημένη των ήχων» Γιώτα Κ. Αλεξάνδρου- Έφη Λαδά.....	67
15. «Ένας για όλους και όλοι για έναν» Μπιγκίττε Βένιγκερ – Εύα Θάρλετ.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ.....	71
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	71
5.1 Παρουσίαση αποτελεσμάτων.....	71
5.2 Ερμηνεία των αποτελεσμάτων.....	72
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	74
Α. Μελέτες.....	74
Β. Πηγές.....	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	77
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ 1.....	77
«Μια μαγική νύχτα» Σταματοπούλου Ι.....	77
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.....	78
«Το μυστικό τραγούδι της Μάτας» Μάρρα Ε.....	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3.....	78
«Το παραμύθι της Μουσικής» Νευροκοπλή Β.....	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4.....	79
«Τα μαγικά γυαλιά της Λίζας» Σβάρτς Μ.& Κάρστεν Μ.....	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5.....	79
«Φύλοι; Φως φανάρι» Αλεξοπούλου-Πετράκη Φ.....	79
.....	80
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6.....	80
«Η λευκή Μόλι» Σταματοπούλου Ι.....	80
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7.....	80
«Ο Μελένιος, το αηδόνι και ο τυφλός ποντικός» Ρουσομάνης Μ.....	80
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8.....	81
«Και γιατί να φοράω γυαλιά;» Στιούαρτ Σ.Λ& Ρόμπινς Α.....	81
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 9.....	81
«Είμαι ξεχωριστή» Green J.....	81
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 10.....	82
«Φλόγα στο σκοτάδι» Ρουσάκη Μ.....	82
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 11.....	83

«Ελπίδα ή Λουΐζα» Κανάβα Ζ.....	83
«Θα πρέπει να του τα μάθουμε όλα εμείς από την αρχή. Όλα(σελ86)»	83
«Γεια σου αδερφάκι(σελ92)»	83
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 12.	83
«Όταν σβήγουν τα φώτα» Τεσόν Ζ.....	83
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 13.	84
«Με τα μάτια της καρδιάς» Λενέν Τ.& Πουαριέ Φ.....	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 14.	84
«Φένια, η αγαπημένη των ήχων» Αλεξάνδρου Γ.Κ& Λαδά Έφη.....	84
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 15.	85
«Ένας για όλους και όλοι για έναν» Βένιγκερ Μ.& Θάρλετ Ε.....	85

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον επόπτη της εργασίας μου τον κ. Κωτόπουλο Τριαντάφυλλο για την καθοδήγηση και πολύτιμη βοήθεια που μου χάρισε, όπως επίσης και για τις γνώσεις τις οποίες μου μετέδωσε μέσα από τις συναντήσεις μας. Ακόμη θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Αλευριάδου, η οποία δέχτηκε να επιβλέψει την πτυχιακή μου εργασία. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω και την «Παιδική Βιβλιοθήκη» της Φλώρινας, που μου παρήγγειλε ορισμένα από τα βιβλία της έρευνας μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο της αναπηρίας απαντάται πολύ συχνά στην σύγχρονη κοινωνία. Τα παιδιά έρχονται σε επαφή από πολύ μικρά με άτομα που αντιμετωπίζουν κάποιου είδους αναπηρία και συχνά είναι απροετοίμαστα ως προς την συμπεριφορά που θα πρέπει να επιδείξουν. Η προσπάθεια, ώστε τα παιδιά ως μελλοντικοί πολίτες, να γνωρίσουν αυτή την διαφορετικότητα καθώς και να διδαχθούν ένα αποδεκτό τρόπο συναναστροφής είναι κρίσιμη και την αναλαμβάνει κυρίως το οικογενειακό και εκπαιδευτικό περιβάλλον. Τα βιβλία ωστόσο παραμένουν πάντοτε ένας πολύ καλός τρόπος παρουσίασης στα παιδιά ιδιαίτερων καταστάσεων, όπως και αυτή της αναπηρίας.

Η παρούσα εργασία μελετά μυθοπλαστικά κείμενα για παιδιά και εφήβους που αναπαριστούν την τύφλωση και την κώφωση, με σκοπό να αναδειχθεί ο τρόπος παρουσίασης των ηρώων, καθώς και η αντιμετώπισή τους από το περίγυρό τους. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία έρευνας και ανάλυσης υλικού, το δεύτερο κεφάλαιο αναφέρεται στη θεωρία των μυθοπλαστικών χαρακτήρων και στους τρόπους αναπαράστασης των ανάπηρων χαρακτήρων στο σύγχρονο βιβλίο. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι ορισμοί της αναπηρίας και η κατηγοριοποίηση των ειδών της, ενώ εστιάζουμε ειδικότερα στα προβλήματα ακοής και όρασης. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθενται η περίληψη των έργων και η ανάλυση των περιεχομένων τους με βάση τις κατηγορίες που ορίστηκαν, ενώ στο τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι συμπερασματικές παρατηρήσεις στις οποίες κατέληξε η μελέτη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΥΛΙΚΟΥ

1.1 Στόχοι και ερωτήματα της έρευνας

Κύριος στόχος της εργασίας αποτελεί η απεικόνιση του ανάπηρου χαρακτήρα μέσα στο σύγχρονο εικονογραφημένο βιβλίο. Με τον όρο «σύγχρονο» εννοούμε τα βιβλία που εκδόθηκαν από το 2000 και μετά. Θεωρήθηκε σημαντικό να εξεταστεί ο ανάπηρος χαρακτήρας ως προς τον τρόπο αναπαράστασής του, ως προς τον ρόλο και την λειτουργία του μέσα στο εικονογραφημένο βιβλίο και να αναλυθούν βασικά προσδιοριστικά στοιχεία των ηρώων. Η εργασία αποτελεί μια συστηματική και μεθοδολογικά ελεγμένη προσπάθεια προκειμένου να απαντηθούν ερωτήματα σχετικά με όψεις και περιοχές της κοινωνικής πραγματικότητας. Επομένως η διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων είναι μια αναγκαία προκαταρκτική ενέργεια για την διεξαγωγή της εργασίας.

Πιο συγκεκριμένα τα ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν από τα επιλεγμένα κείμενα μετά τον καθορισμό των βασικών κατηγοριών τους, είναι τα εξής:

- 1) Ποιο είναι το φύλο του ανάπηρου ήρωα
- 2) Αν παρουσιάζεται ανθρωπόμορφος, αντικείμενο ή ζώο
- 3) Ποια είναι η ηλικία του
- 4) Ποιο είναι το όνομα του
- 5) Ποιο είναι το είδος της αναπηρίας του
- 6) Με ποιόν τρόπο παρουσιάζεται η αναπηρία του ήρωα
  - i. Υπονοείται
  - ii. Μέσα από τα σχόλια του αφηγητή
  - iii. Μέσα από σχόλια τρίτων
  - iv. Από τον ίδιο τον ανάπηρο χαρακτήρα
  - v. Από την εικονογράφηση
- 7) Αν η αναπηρία του είναι
  - i. Εκ γενετής
  - ii. Από αρρώστια ή ατύχημα

iii. Δεν αναφέρεται

- 8) Αν ο ανάπηρος ήρωας είναι πρωταγωνιστής ή δευτεραγωνιστής
- 9) Σφαιρικός ή επίπεδος
- 10) Δυναμικός ή στατικός
- 11) Θετικός ή αρνητικός
- 12) Αν παρουσιάζεται μόνος ή με φίλους
- 13) Αν είναι ατομικός ή συλλογικός ήρωας

Επίσης, ο στόχος της εργασίας επέβαλε ως βασικό εργαλείο της ανάγνωσης και ανάλυσης των κειμένων που μελετήθηκαν τη θεωρία της αφήγησης. Το μοντέλο αυτό της προσέγγισης, δοκιμασμένο αποτελεσματικά στη λογοτεχνία για ενήλικες, μπορεί να εφαρμοστεί εξίσου αποδοτικά και στην παιδική λογοτεχνία, αποκαλύπτοντας τους κώδικες ανάγνωσης και τα αξιακά συστήματα σε κείμενα μικροαφήγησης με διαφορετική θεματολογία (ιστορικού - κοινωνικού περιεχομένου, επιστημονικής φαντασίας κτλπ). Όπως είναι φυσικό η συγκρότηση της αφηγηματολογίας σε αυτόνομο επιστημονικό κλάδο της θεωρίας της λογοτεχνίας επιτεύχθηκε με τη συμβολή πολλών σχολών και ομάδων σε όλη τη διάρκεια του προηγούμενου αιώνα. Η ανάγνωση των κειμένων της παιδικής μικροαφήγησης στη δική μας εργασία στηρίχθηκε κατά κύριο λόγο στη θεωρία του αφηγηματικού λόγου που συνθέτει με τα έργα του ο Γάλλος θεωρητικός Gérard Genette. Ο Genette επεξεργάζεται μια ολοκληρωμένη θεωρητικά και συστηματικά μεθοδολογικά πρόταση για την αφηγηματική πράξη και τους τρόπους εκφοράς του αφηγηματικού λόγου. Η ανάγνωσή μας επιχειρεί την ανίχνευση των παρακάτω όρων οι οποίοι μας βοηθούν στη συνέχεια να προχωρήσουμε στην καταγραφή συγκεκριμένων αφηγηματικών τύπων στο χώρο της παιδικής μικροαφήγησης:

- Η διάκριση ανάμεσα στην **ιστορία** (historie) - την ακολουθία των γεγονότων στην πραγματικότητα και στην **αφήγηση** (récit) - τη διάρθρωση των γεγονότων στο κείμενο. Η μορφοποίηση αυτή της πρώτης ύλης συνιστά την **πλοκή** του αφηγήματος, την αποκρυστάλλωση δηλαδή της δημιουργικής παρέμβασης του συγγραφέα, με την οποία οργανώνει σημειωτικά και σημασιοδοτεί τα περιεχόμενα της ιστορίας που αφηγείται.
- Η σχέση ανάμεσα στον **πραγματικό συγγραφέα** του έργου και τη μέθοδο, **αφηγητή**, με την οποία μεταδίδει την ιστορία του στον αναγνώστη. Ο **αφηγητής** ορίζεται από τις λειτουργίες που επιτελεί στη μετάδοση αυτή (αφηγηματική, σκηνοθετική-οργανωτική, επικοινωνιακή, πιστοποιητική, παρεκβατική-σχολιαστική, ιδεολογική) και από τη σχέση

του με τους άλλους παράγοντες της αφηγηματικής διαδικασίας (1)παρουσία : φανερός / καλυμμένος, 2)συμμετοχή : ομοδιηγητικός / αυτοδιηγητικός / ετεροδιηγητικός, 3) επίπεδο μυθιστορηματικότητας : εξωδιηγητικός / ενδοδιηγητικό).

- Η ταξινόμηση των προβλημάτων της **αφηγηματικής τεχνικής** σύμφωνα με τρεις βασικές κατηγορίες : **α.** Του **τρόπου / έγκλισης**, με τον οποίο ο Genette εξετάζει τους πιθανούς δηλαδή τρόπους αναπαράστασης του θέματος (μιμούμενο ή ευθύ λόγο / διηγηματοποιημένο λόγο / το μετατιθέμενο ή έμμεσο πλάγιο λόγο και τον ελεύθερο πλάγιο λόγο). **β.** Της **φωνής και της οπτικής γωνίας** (ή **προοπτικής**), τη διάκριση δηλαδή του ποιος λέει την αφήγηση από το ποιος βλέπει μέσα στην ιστορία. **Εστίαση** ονομάζεται η περίπτωση που ο αφηγητής υιοθετεί την προοπτική ενός ενδοκειμενικού προσώπου (αφήγηση με μηδενική εστίαση - παντογνώστης αφηγητής, εσωτερική εστίαση - ο αφηγητής γνωρίζει ό,τι και ένας ήρωας, εξωτερική εστίαση - ο αφηγητής γνωρίζει λιγότερα από τα πρόσωπα του κειμένου). Εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε την περίπτωση όπου ο αφηγητής - ήρωας που πρωταγωνιστεί και αφηγείται την ιστορία του κειμένου μέσα από τη δική του οπτική γωνία, αλλά επιτρέπει και την παρουσία ενός δεύτερου αφηγητή (συχνά είναι ο ίδιος με τον πρώτο) που βλέπει τα γεγονότα και τα σχολιάζει με δύο πρόσωπα σε δύο διαφορετικές ηλικιακές φάσεις της ζωής του. **γ.** Του **χρόνου**: i. **τάξη** / χρονική σειρά ((γραμμική αφήγηση, αναχρονία), ii. **διάρκεια** (ισοχρονία - σκηνές, ανισοχρονία - επιτάχυνση, επιβράδυνση). iii. **Χρονική συχνότητα** (μοναδική αφήγηση, πολυμοναδική, επαναληπτική και θαμιστική).

Διαπίστωση ότι στα περισσότερα κείμενα παιδικής μικροαφήγησης η θεωρία του αφηγηματικού λόγου του Genette παραμένει πάρα πολύ βοηθητική, αρκεί ο ερευνητής να μη τη θεωρεί αναντικατάστατη, να την αντιμετωπίζει δημιουργικά και συνδυαστικά με στοιχεία από άλλες αφηγηματολογικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, ώστε να αποφύγει τον κίνδυνο μιας στείρας εμμονής στην πιστοποίηση εφαρμογών της θεωρίας της λογοτεχνίας. Τελικά μέσα από την ανάδειξη των συσχετισμών με σημασιοδοτική αξία και των κωδίκων που διέπουν το παιδικό λογοτεχνικό κείμενο και τις οποιεσδήποτε αφηγηματικές του κατατάξεις, απώτερος στόχος παραμένει πάντοτε η προσπέλασή του, η αποκάλυψη των ελληνικών και πανανθρώπινων αξιών που ο δημιουργός του στοχεύει να μεταλαμπαδεύσει και τελικά η αισθητική του απόλαυση. Η κάθε μέθοδος, άλλωστε, προσφέρει στο μελετητή του λογοτεχνικού κειμένου ένα χρήσιμο εργαλείο για την ανάλυσή του και όχι το απολογιστικό συμπέρασμα της εργασίας του.

1.2 Το υλικό της έρευνας

Τα μυθιστορήματα τα οποία επέλεξα για την παρούσα εργασία είναι 15 σύγχρονα εικονογραφημένα και μη παιδικά λογοτεχνικά βιβλία, τα οποία εκδόθηκαν από ελληνικούς εκδοτικούς οίκους από 2000 έως και σήμερα και είναι στα ελληνικά. Ως κριτήρια επιλογής των βιβλίων θέσαμε τα εξής ερωτήματα:

- ✓ Να εντάσσονται στην κατηγορία του εικονογραφημένου βιβλίου
- ✓ Να έχουν εκδοθεί από ελληνικούς εκδοτικούς οίκους από το 2000 έως και σήμερα
- ✓ Να υπάρχει ένας τουλάχιστον ανάπηρος χαρακτήρας σε πρωταγωνιστικό ή δευτεραγωνιστικό ρόλο
- ✓ Να απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής, πρωτοσχολικής αλλά και σε εφήβους

Η πλοκή τους σαρκώνεται συχνά σε ήρωες και σε επεισόδια που αλλοιώνουν ή και ανατρέπουν διαλεκτικά τις προσχηματικά προασπιζόμενες αξίες.

Όλα τα μυθιστορήματα της εργασίας τηρούν όλες τις παραπάνω προϋποθέσεις. Κατά τη μελέτη των έργων χρησιμοποίησα τόσο αφηγηματολογικά εργαλεία από τη Θεωρία της Αφήγησης, όσο και θεωρητικές προσεγγίσεις που εντάσσονται στην Κοινωνιολογία της Λογοτεχνίας και μετέρχονται της λογοτεχνικής και της κοινωνιολογικής κριτικής. Ο παραπάνω συνδυασμός αποδεικνύεται πολύ βοηθητικός για τη διερεύνηση του ρόλου και της λειτουργίας της αφηγηματικής οργάνωσης των έργων (εσωτερικές - τυπολογικές ομοιότητες), αλλά και της ερμηνείας του «περιθωριακού» αφηγηματικού σύμπαντος και των αξιακών του συστημάτων. Οι κώδικες ανάγνωσης των μυθιστορημάτων που εξετάστηκαν αποκάλυψαν τη διαλεκτική σχέση του κυρίαρχου με τον περιθωριακό λογοτεχνικό λόγο.

1.3 Μέθοδος ανάλυσης κειμένων

Ο σημαντικότερος παράγοντας στην έρευνα των διαστάσεων της επικοινωνίας, σύμφωνα με τον Berelson (1952), είναι η επίδρασή τους πάνω στα άτομα, τις κοινωνικές ομάδες και τους θεσμούς. Οι επιδράσεις μπορεί να είναι μακροπρόθεσμες ή βραχυπρόθεσμες, άμεσες ή έμμεσες, περιορισμένης ή μεγάλης έκτασης, ενδυναμωτικές ή ανατρεπτικές. Μπορεί να αφορούν στην πληροφορία, στη γνώση, στις απόψεις, στην εμπειρία και στη συμπεριφορά.

Η έρευνα ανάλογα με το είδος των δεδομένων χωρίζεται σε ποσοτική και ποιοτική έρευνα αλλά πολλές φορές μπορεί να έχουμε και συνδυασμό των δύο ειδών ερευνών. Η έρευνα είναι μια διαδικασία προοδευτικής προσέγγισης ενός στόχου που οδηγεί στη γνώση της πραγματικότητας και την ανακάλυψη της αλήθειας. (Βάμβουκας,2007)

Η μελέτη των λογοτεχνικών βιβλίων που επέλεξα για την εργασία μου, τα οποία βιβλία αναφέρονται στην αναπηρία και συγκεκριμένα στα άτομα με πρόβλημα στην όραση και στην κώφωση αναλύθηκε με την μέθοδο της ποιοτικής έρευνας και συγκεκριμένα αξιοποιήθηκε η ανάλυση περιεχομένου σε συνδυασμό με στοιχεία από την θεωρία των χαρακτήρων. Η ανάλυση του περιεχομένου παρέχει στον παραλήπτη της ανάλυσης μια πληροφορία διαφορετική από ότι εκείνη που δίνει η απλή ανάγνωση του υλικού. Επιπλέον αποσκοπεί στη μετατροπή του ποιοτικού υλικού σε ποσοτικό και μετρήσιμο και μπορεί να είναι ποιοτικού ή ποσοτικού τύπου. Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε και η ποσοτική μέθοδος για την ανάλυση δεδομένων προκειμένου να εξεταστούν οι συχνότητες εμφάνισης των προς ανάλυση χαρακτηριστικών των ηρώων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΜΥΘΟΠΛΑΣΤΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΑΙ ΕΦΗΒΟΥΣ

2.1 Ο ρόλος και οι λειτουργίες των χαρακτήρων στην αφήγηση για παιδιά και εφήβους

Πρώτα απ' όλα πριν αναφερθούμε στον ρόλο και στις λειτουργίες των χαρακτήρων στην αφήγηση θα αναλύσουμε την έννοια «Χαρακτήρας», ώστε να μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα τον ρόλο και τις λειτουργίες των χαρακτήρων στην αφήγηση για παιδιά και εφήβους.

Αρχικά η έννοια «χαρακτήρας» σύμφωνα με τους Παπαντωνάκη και Κωτόπουλο (2011) χρησιμοποιείται για να δηλώσει το σύνολο των ιδιαίτερων πνευματικών, συγκινησιακών και κοινωνικών ποιοτήτων, τις έμφυτες ιδιότητες και μορφές συμπεριφοράς που διακρίνουν ένα πρόσωπο. Ο χαρακτήρας στην λογοτεχνία δηλώνεται ως ένα πρόσωπο, ενώ στην παιδική λογοτεχνία ο χαρακτήρας μπορεί να είναι και ένα προσωποποιημένο ζώο, ή ακόμη και άψυχο αντικείμενο. Σύμφωνα με την διεθνή βιβλιογραφία διακρίνονται τρεις τάσεις ως προς τη φύση του λογοτεχνικού χαρακτήρα. Η πρώτη είναι η **μιμητική** η οποία διερευνά και δέχεται τον λογοτεχνικό χαρακτήρα ως «αληθινό» πρόσωπο και προβάλλεται ως πραγματικός. Η δεύτερη είναι η **σημειωτική** η οποία θεωρεί ότι οι λογοτεχνικοί χαρακτήρες αποτελούν απλά λεκτικά σχήματα και υπάρχουν μόνο ως λέξεις και επινοούνται ώστε να εξελιχθεί η πλοκή. Και η τρίτη είναι η ένωση της πρώτης και της δεύτερης τάσης.

Η Γαβριηλίδου (2008) παρομοιάζει την διάκριση των χαρακτήρων ενός αφηγήματος με αυτή που συμβαίνει σε κινηματογραφικά έργα. Αναφέρεται σε πρωταγωνιστές ή κεντρικά ή κύρια πρόσωπα και θεωρεί πως είναι σύνηθες, αλλά όχι απαραίτητο πως γι' αυτά μας δίνονται πολλές πληροφορίες σχετικά με τα χαρακτηριστικά τους, τις επιθυμίες, τις επιδιώξεις, τις ιδιότητες και ιδιαιτερότητες τους. Συνήθως τα συναντούμε συχνά στην εξέλιξη της αφήγησης και οι πράξεις και οι επιλογές τους συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον μας. Αντίστοιχα οι δευτερεύοντες ή βοηθητικοί ή δορυφορικοί ή περιφερειακοί χαρακτήρες είναι τα πρόσωπα της αφήγησης για τα οποία το ενδιαφέρον μας είναι συνήθως περιορισμένο. Μπορεί να εμφανιστούν αρκετά ολοκληρωμένοι ή να παρουσιάζεται ένα χαρακτηριστικό τους, η

παρουσία τους όμως πάντα έχει ένα διευκολυντικό ρόλο για την εξέλιξη της πλοκής και των κεντρικών προσώπων.

Οι Παπαντωνάκης και Κωτόπουλος (2011) αναφέρουν πώς για τον αναγνώστη είναι δύσκολο πολλές φορές να καταλάβει ποιος είναι ο χαρακτήρας, και για αυτό πρέπει να χρησιμοποιήσει κάποια εργαλεία ο αναγνώστης, ώστε να μπορεί να διαγνώσει τους χαρακτήρες πιο εύκολα. Ένα από τα εργαλεία που θα τον βοηθήσουν είναι να μελετήσει τους χαρακτήρες με ιστορική και κοινωνική άποψη καθώς είναι δυνατόν να αντιπροσωπεύουν την εποχή τους ή ακόμα και την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν. Επίσης σημαντική βοήθεια για την κατανόηση του χαρακτήρα είναι ο αναγνώστης να λάβει υπόψη του το βιογραφικό του συγγραφέα, γιατί πολλές φορές αντανακλά τις σκέψεις και τη ζωή ενός συγγραφέα.

Οπότε μπορούμε να καταλάβουμε ότι είναι δύσκολο πολλές φορές να κατανοήσουμε ή να βρούμε ποιος είναι ο χαρακτήρας ενός βιβλίου. Σύμφωνα με τους Παπαντωνάκη και Κωτόπουλο (2011) η δυσκολία εύρεση του πρωταγωνιστικού προσώπου οφείλεται στο ότι το άτομο μπορεί να τον συναντήσουμε από την αρχή έως το τέλος του βιβλίου, αλλά πολλές φορές μπορεί να είναι και κάποιος άλλος που ενώ μπορεί να είναι το δευτερεύων πρόσωπο, στην τελική να είναι αυτός που κινεί τα νήματα της δράσης. Λόγω αυτών των δυσκολιών θα αναφερθούμε στην συνέχεια σε ορισμένα κριτήρια εύρεσης του πρωταγωνιστή. Για την σωστή και πιο εύκολη εύρεση του πρωταγωνιστή θα πρέπει να γίνει συνδυασμός των κριτηρίων και όχι μεμονωμένα. Η Nikolajeva είναι η πρώτη θεωρητικός της παιδικής λογοτεχνίας η οποία ασχολήθηκε με το βασικό θέμα που μπορεί να οδηγήσει σε παρανοήσεις.

→ Το πρώτο κριτήριο αναφέρεται στην παρουσία του πρωταγωνιστή στον τίτλο του λογοτεχνήματος και διαθέτει διάφορες εκδοχές. Η μια εκδοχή είναι ότι ο πρωταγωνιστής μπορεί να ονομάζεται στον τίτλο με ή χωρίς προσδιοριστικό επίθετο σε μία ή δυο λέξεις, με ένα ετερόπρωτο προσδιορισμό ή με ένα μικρό όνομα ή και το επίθετο ακόμα (π.χ Η Φένια που αγαπούσε τη μουσική, Μαργαρίτα της Κοκκινάκη). Μια άλλη εκδοχή είναι να θέτει τον ήρωα μέσα στο χώρο και έτσι έχουμε ταυτόχρονα δυο βασικά στοιχεία της μυθοπλασίας (χώρο και μυθιστορηματικό χαρακτήρα) παραδείγματος χάριν «Η Αλίκη στη χώρα των Μαρμάρων των Ζέη και Ζαραμπούκα). Επίσης ο πρωταγωνιστής μπορεί να αναφέρεται ανώνυμα μέσα στην ιστορία, μόνο με ένα επιθετικό ή με ένα τοπικό προσδιορισμό όπως στα «Τέρατα του λόφου της Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου. Ακόμη άλλος ένα συνηθισμένος τρόπος εκφοράς του πρωταγωνιστή είναι η ιδιότητα του,

παραδείγματος χάριν «Μικροί ντέντεκτιβ της Σφαέλλου, Ο αδερφός της Ασπασίας του Κοντολέων». Μια άλλη εκδοχή είναι να υποκρύπτεται ως σύνολο ή ως μέρος συνόλου ο πρωταγωνιστής σε μια προσωπική ή κτητική αντωνυμία (π.χ Η Κάτω από την καρδιά της Μάστορη). Η τελευταία εκδοχή για τον πρωταγωνιστή είναι να μπορεί να διακρίνει ο αναγνώστης ένα συλλογικό ήρωα- πρωταγωνιστή στον τίτλο, παραδείγματος χάριν «Μικροί αγωνιστές της Σφαέλλου».

→ Η εμφάνιση του πρωταγωνιστή με οποιοδήποτε τρόπο στην αρχή του βιβλίου ή κατά την εξέλιξη της ιστορίας με πολλές αναφορές είναι το δεύτερο κριτήριο. Στην παιδική λογοτεχνία ο πρωταγωνιστής εμφανίζεται πρώτος ώστε να έχει περισσότερο χώρο για να αναπτυχθεί μέσα στην ιστορία.

→ Το τρίτο κριτήριο αναφέρεται στην συχνή και σταθερή παρουσία ενός χαρακτήρα. Με αυτό τον τρόπο επιτρέπει να επισημανθεί ευκολότερα ο πρωταγωνιστής, αν και δε θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα σταθερό κριτήριο ή ένα αυστηρά καθοριστικό μέτρο για τον εντοπισμό του κεντρικού ήρωα.

→ Ακόμη άλλο ένα κριτήριο είναι ο πρωτοπρόσωπος αφηγητής, ο οποίος αυξάνει τις πιθανότητες να είναι ο πρωταγωνιστής, παραδείγματος χάριν όπως συμβαίνει στο Αυγό της έχιδνας της Ψαραύτη. Η Nikolajeva (2002:60) αναφέρει ότι η πρωτοπρόσωπη αφήγηση μπορεί να δημιουργήσει πρόβλημα στα παιδιά σχετικά με το ποιος τελικά αφηγείται την ιστορία. Για αυτό το λόγο προτείνει ως ασφαλές κριτήριο την ομοδιήγηση, η οποία είναι η ταύτιση του πρωταγωνιστή με τον αφηγητή και την αυτοδιηγητική ομοδιήγηση κατά την οποία ο λογοτεχνικός χαρακτήρας αφηγείται την ιστορία του ο ίδιος. (Παπαντωνάκης 2009 και 2011) Ο πρωτοπρόσωπος αφηγητής έχει την υποχρέωση να δίνει λόγο κατά κάποιο τρόπο για τις πηγές της πληροφόρησής του.

→ Σημαντικό κριτήριο αποτελεί και η εστίαση της αφήγησης. Ο συγγραφέας-αφηγητής εστιάζει το ενδιαφέρον του σε ένα πρόσωπο το οποίο παρακολουθεί, αφήνοντας στο περιθώριο σχεδόν όλους τους άλλους χαρακτήρες. Η αφήγηση συντελείται από το χαρακτήρα στον οποίο επικεντρώνει την προσοχή του ο συγγραφέας. Στην παιδική και νεανική λογοτεχνία την εστίαση αυτή προκαλεί ένας ενήλικος αφηγητής, ο οποίος εστιάζεται σε ένα παιδί και δημιουργεί την ψευδαίσθηση ότι τα γεγονότα αποδίδονται μέσα από τα μάτια ενός παιδιού. (Nikolajeva 2002)

→ Τελευταίο κριτήριο και εξίσου πολύ σημαντικό είναι η εξέλιξη και η μεταβολή ενός χαρακτήρα ώστε να μπορεί να αναγνωρίσει το παιδί – αναγνώστης ποιος είναι ο

πρωταγωνιστής της ιστορίας. Αυτή η περίπτωση όμως εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Η Nikolajevna θεωρεί ότι αυτό το κριτήριο δεν είναι πάντα εντοπίσιμο, λόγω ότι υπάρχουν πρωταγωνιστές οι οποίοι δεν εξελίσσονται ή δεν ωριμάζουν ή δεν αποκτούν υλικά πλούτη και δε βελτιώνονται ηθικά.

Ορισμένες διακρίσεις των χαρακτήρων ως προς την δυναμική της εξέλιξης της αφήγησης αποτελούν οι παρακάτω τύποι χαρακτήρων:

1. Επίπεδος χαρακτήρας
2. Σφαιρικός ή πλήρως αναπτυγμένος χαρακτήρας
3. Δυναμικός χαρακτήρας
4. Στατικός χαρακτήρας
5. Αντίθετος ή κατ' αντίστιξη χαρακτήρας
6. Στερεοτυπικός χαρακτήρας

1. Ο Επίπεδος (Flat) χαρακτήρας σύμφωνα με τους Παπαντωνάκη και Κωτόπουλο (2011) οι μυθιστορηματικοί χαρακτήρες της κατηγορίας αυτής, ως ήρωες δεν είναι επαρκώς αναπτυγμένοι, η προσωπικότητάς τους δεν εξελίσσεται και συνοψίζονται μόνο σε ένα ή δυο χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα καλοσύνη, η εκδικητικότητα, η τεμπελιά κλπ. Η δράση επικεντρώνεται στον βασικό ήρωα και αυξάνεται η πειστικότητα της σκηνοθεσίας. Τα παιδιά σε αυτή την ηλικία δε διαθέτουν την ψυχογραφική διάθεση των λογοτεχνικών χαρακτήρων και δεν μπορούν να αναγνωρίσουν και να κατανοήσουν εύκολα τους επίπεδους χαρακτήρες. (Γαβρηλίδου 2008) Εξάλλου, τα παιδιά δείχνουν την προτίμησή τους σε κείμενα στα οποία οι χαρακτήρες έχουν λίγα και ξεκάθαρα χαρακτηριστικά. Οπότε, συμπερασματικά ο επίπεδος χαρακτήρας χαρακτηρίζεται από τον χαρακτήρα ο οποίος αποτελείται από ένα ή δυο βασικά χαρακτηριστικά είτε είναι αρετές είτε είναι ελαττώματα και παραμένει στην μνήμη του αναγνώστη χωρίς να μεταβάλλεται κάποιο στοιχείο τους από την πάροδο του χρόνου ή την αλλαγή των καταστάσεων. Επίσης οι επίπεδοι χαρακτήρες χαρακτηρίζονται και ως «καλικάτρες» και ως «τυπικοί».

2. Ο σφαιρικός χαρακτήρας έρχεται σε αντίθεση με τον επίπεδο, γιατί κατά κύριο λόγο ο σφαιρικός είναι πλήρως αναπτυγμένος. Με αυτό εννοείται ότι τα περισσότερα χαρακτηριστικά τους αποκαλύπτονται μέσα στην ιστορία. Μπορούν να πείσουν με την

αληθοφάνειά τους και μπορούν ακόμη να δηλώσουν μια απρόβλεπτη συμπεριφορά. Ο Chatman (1978) πιστεύει ότι αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να έρθουν σε σύγκρουση μεταξύ τους. Στην παιδική λογοτεχνία δε υπάρχουν πολλοί σφαιρικοί χαρακτήρες δηλαδή αναπτυγμένοι. Αυτό συμβαίνει διότι τα παιδικά κείμενα λόγω της έκτασής τους δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν πλήρως αναπτυγμένοι χαρακτήρες. Η σφαιρική ανάπτυξη εξαρτάται κυρίως από το πόσο περίπλοκη είναι η πλοκή. Συμπερασματικά ένας σφαιρικός χαρακτήρας ή αλλιώς ένα αναπτυγμένος χαρακτήρας μας επιτρέπει να τον γνωρίσουμε είτε μέσα από τις πράξεις του είτε από τα λόγια του είτε από τις περιγραφές και σχόλια των γύρων του ή του αφηγητή.

3. Ο δυναμικός χαρακτήρας είναι ο χαρακτήρας που μπορεί να εξελιχθεί κατά τη διάρκεια της ιστορίας, παραδείγματος χάριν μπορεί να έχουμε έναν ήρωα, ο οποίος στην αρχή είναι πολύ συνεσταλμένος και δειλός και στην συνέχεια να εξελιχθεί σε έναν αυταρχικό και δεσποτικό χαρακτήρα. Σχεδόν σε όλα τα παιδικά και νεανικά παραμύθια συναντάμε δυναμικούς χαρακτήρες. Επιπρόσθετα θα ήθελα να αναφέρω ότι η αλλαγή που περιγράφεται δεν έχει σημασία τόσο η χρονική διάρκεια που μπορεί να την προκαλέσει (αν δηλαδή η αλλαγή προέλθει λόγω της ωρίμανσης με το πέρασμα των χρόνων ή επέλθει μέσα σε μια μέρα λόγω της επίδρασης ενός συγκεκριμένου συμβάντος) όσο η επίδραση των γεγονότων πάνω στους χαρακτήρες. (Γαβριηλίδου, 2008; Καρπόζηλου, 1994; Παπαντωνάκης, & Κωτόπουλος, 2011,; Σιβροπούλου; 2003) Οπότε το συμπέρασμα για τους δυναμικούς χαρακτήρες είναι ότι ανάλογα με την εξέλιξη μιας ιστορίας μπορεί να επηρεαστούν οι ήρωες.

4. Σε αντίθεση με τον δυναμικό χαρακτήρα, ο στατικός δεν μεταβάλλεται κατά την εξέλιξη της ιστορίας, άρα καμία σύγκρουση δε επηρεάζει τον ήρωα. Στην παιδική και νεανική λογοτεχνία θα συναντήσουμε πάρα πολλούς στατικούς χαρακτήρες, οι οποίοι μπορεί να παρουσιάσουν και μια ελάχιστη μεταβολή στην συμπεριφορά τους.

5. Ο αντίθετος ή κατ' αντίστιξη χαρακτήρας (character foil) είναι ένας άλλος τύπος χαρακτήρα και σύμφωνα με τους Παπαντωνάκη και Κωτόπουλο (2011) είναι ο χαρακτήρας που έρχεται σε σύγκρουση με τους άλλους ήρωες. Υπάρχουν διάφορες συγκρούσεις στα παιδικά βιβλία και είναι η εξής:

- a. Άτομο εναντίον του εαυτού του

Οι ενδοπροσωπικές διαμάχες συμβάλλουν στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του και την διαμόρφωση του χαρακτήρα του. Η εμφάνιση τους προσφέρει μια ουσιαστική βοήθεια στην αντιμετώπιση πρωτόγνωρων ή ασυνειδητοποιητών συναισθημάτων.

b. Άτομο εναντίον της κοινωνίας

Η σύγκρουση επέρχεται όταν οι επιθυμίες, οι αξίες, η πράξεις και η συμπεριφορά του πρωταγωνιστή έρχονται σε αντίθεση με τους κανόνες του περιβάλλοντος του. Ο τύπος αυτός του ήρωα που αγωνίζεται μέσα σε ένα «εχθρικό» γι αυτόν περιβάλλον, προκειμένου να αποδείξει τις ικανότητες του, είναι ιδιαίτερα αγαπητός στα μικρά παιδιά

c. Άτομο εναντίον της φύσης

Εδώ παρουσιάζεται ανταγωνισμός μεταξύ του ήρωα και στοιχείων της φύσης

d. Άτομο εναντίον ατόμου

Συγκρούσεις ανάμεσα στον πρωταγωνιστή και έναν ανταγωνιστή αρέσουν πολύ στα παιδιά και είναι συχνή η εμφάνιση τους στα παιδικά βιβλία.

(Καρπόζηλου,1994)

6. Ο στερεοτυπικός χαρακτήρας είναι ο χαρακτήρας που τον χαρακτηρίζει ότι συγκεντρώνει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μιας κοινωνικής ομάδας ή μιας ομάδας με προσδιορισμένο πολιτισμικό πλαίσιο και ηθική πλαισίωση. Οι συγγραφείς των παιδικών και νεανικών κειμένων αποφεύγουν να αναφέρουν στην ιστορία τους φαινόμενα ρατσισμού όχι μόνο για την διάκριση των φύλων, όπως συνέβαινε τα παλιότερα χρόνια αλλά για όλα τα ζητήματα ρατσισμού. Ο αναγνώστης πρέπει να τηρεί μια κριτική στάση, κατά κύριο λόγο στο βαθμό που του επιτρέπει η λογοτεχνική του επάρκεια και ύστερα το ευρύτερο κοινωνικοπολιτισμικό και πολιτικό του περιβάλλον, απέναντι σε αυτά που χαρακτηρίζουμε στερεότυπα.

2.2 Στοιχεία μυθοπλαστικών ηρώων

Σύμφωνα με τους Παπαντωνάκη και Κωτόπουλο (2011) όταν ο συγγραφέας θέλει να πλάσει έναν ήρωα, χρησιμοποιεί διάφορες τεχνικές, που για τον αναγνώστη μπορεί να φαίνονται απλές αλλά τον συγγραφέα τον δυσκολεύουν αρκετά για να έχει το επιθυμητό αποτέλεσμα στην ιστορία του. Για αυτό το λόγο οι συγγραφείς χρησιμοποιούν κάποιους παραμέτρους, οι οποίοι θεωρούνται αναγκαίοι για την πρόσληψη των λογοτεχνικών χαρακτήρων.

Οι παράμετροι είναι οι εξής: 1. Το κατάλληλο όνομα, 2. Η ηλικία των ηρώων, 3. Η ενδυμασία, 4. Προτίμηση στην τροφή – Άλλες συνήθειες

1. Το κατάλληλο όνομα

Πρώτα α' όλα ο συγγραφέας δεν δίνει ποτέ τυχαία τα ονόματα στους ήρωες του ή ακόμα και πολύ σπάνια ονόματα. Αυτό το κάνει διότι θέλει ο πρωταγωνιστής του να έρθει κοντά στους αναγνώστες του. Οπότε όταν δίνει ονόματα καθημερινά και συχνά τότε ο αναγνώστης μπορεί και να ταυτιστεί με τον ήρωα της ιστορίας μόνο και μόνο για το κοινό όνομα. Επίσης από το όνομα μπορούμε να κατανοήσουμε πολύ εύκολα την προσωπικότητα του ή να αποκαλύψει τα εξωτερικά (σωματικά και ενδυματολογικά) ή εσωτερικά του χαρακτηριστικά. Επομένως το όνομα ενός ήρωα έχει καθαρά επικοινωνιακή λειτουργία, τα ονόματα των προσώπων «επιτείνουν τα συμβολική ή υποβλητική δύναμη της αφήγησης». (Καλογήρου 2003) Ακόμη οι συγγραφείς φροντίζουν να επιλέγουν ονόματα τα οποία θα λειτουργήσουν αποκαλυπτικά για το χαρακτήρα του ήρωά του. Οπότε από αυτό μπορούμε να κατανοήσουμε ότι είναι άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους τα ονόματα των ηρώων με την ταυτότητά τους παραδείγματος χάριν « Η Ψυλλοελένη». Επίσης μπορεί να συναντήσουμε σε μερικές ιστορίες αλλαγή στο όνομα του πρωταγωνιστή, αυτό συμβαίνει διότι ο πρωταγωνιστής μας είναι μπλεγμένος σε παρανομία ή βρίσκεται στο περιθώριο, οπότε δεν πρέπει να του είναι γνωστή η ταυτότητά του. Επιπρόσθετα όταν οι συνθήκες δεν είναι κατάλληλες ή αλλιώς οι περιστάσεις δεν το επιτρέπουν, τότε ο συγγραφέας παρουσιάζει τους ήρωες με κάποιο ψευδώνυμο ή επιθυμεί να διατηρήσει την ανωνυμία του, ωστόσο τον επιτρέψουν οι περιστάσεις ή οι συνθήκες και αποκαλύψει τη ταυτότητα του ήρωα. Αυτό δεν εξυπηρετεί μόνο την ιστορία αλλά προωθεί και την πλοκή. Συνήθως το παρατηρούμε στα παλιά, ιστορικά μυθιστορήματα όπως είναι της Δέλτα «Στα μυστικά του Βάλτου», σε αυτό το μυθιστόρημα η Δέλτα χρησιμοποιεί ψευδώνυμο, για τον ήρωα της. Σε αντίθεση με το μυθιστόρημα της

Παπαμόσχου «Το χθες του έρωτα», που η συγγραφέας φροντίζει να κρατήσει ανώνυμη την ταυτότητα του ήρωα. Η απόκρυψη της ταυτότητας του ήρωα δημιουργεί ένα μυστήριο στην πλοκή και έτσι κρατάει αμύητο το ενδιαφέρον του αναγνώστη.

2. Η ηλικία των ηρώων

Στην παιδική λογοτεχνία η παρουσία της ηλικίας είναι αρκετά σημαντική, σε αντίθεση με την νεανική λογοτεχνία που δεν είναι απαραίτητη. (Nikolajeva 2002) Τα παιδιά συνήθως υπόκεινται στους φυσικούς νόμους της εξέλιξης και μπορούν να αναπτυχθούν και να ενηλικιωθούν. Στα κόμικς ή και σε άλλες κατηγορίες κειμένων παιδικής λογοτεχνίας, οι ήρωες παραμένουν αγέραστοι και απρόσβλητοι από τον χρόνο, ακόμη στην περίπτωση του παραμυθιού «Πήτερ Παν» η ηλικία παραμένει αιώνια, και έτσι ο Πήτερ Παν θεωρείται στην παιδική λογοτεχνία σύμβολο ή αλλιώς *puer aeternus*, Σε αντίθεση με το παραμύθι της Μάστορη «Το κορίτσι που γεννήθηκε στο μέλλον» η ηρωίδα γερνάει πολύ γρήγορα στο χρόνο της Γης, λόγω ότι έχει γεννηθεί σε άλλη διάσταση του χρόνου. Σύμφωνα με τους Παπαντωνάκη και Κωτόπουλο (2011) η αναφορά της ηλικίας βοηθάει τον αναγνώστη να υιοθετήσει μια υποκειμενική θέση απέναντί του και είναι πολύ λογικό στα παιδιά να τους αρέσει να διαβάζουν λογοτεχνικά κείμενα, στα οποία οι ήρωες τους να είναι στην ίδια ή και μεγαλύτερη ηλικία από αυτούς. Και αυτό συμβαίνει διότι είναι πολύ εύκολο να ταυτιστεί μαζί του, λόγω ότι έχουν το ίδιο μορφωτικό επίπεδο με τον ήρωα ή να έχουν κοινές εμπειρίες. Αρά με αυτό τον τρόπο το παιδί παρομοιάζει τον εαυτό του με τον ήρωα.

3. Η ενδυμασία

Σύμφωνα με τους Παπαντωνάκη και Κωτόπουλο (2011) η ενδυματολογία μας αποκαλύπτει στοιχεία του κοινωνικού περιβάλλον του ήρωα αλλά και του ίδιου του ήρωα. Στην παιδική και νεανική λογοτεχνία δεν έχει γίνει ακόμα σχετικός λόγος για το ότι η ενδυμασία παίζει σημαντικό ρόλο για να περιγράψει κανείς έναν χαρακτήρα. Όταν σε κάποιο λογοτεχνικό κείμενο έχουμε την αφαίρεση κάποιου ρούχου, αυτό σημαίνει ότι συμβολίζει την προσπάθεια απελευθέρωσης του παιδιού, σε αντίθεση όταν υπάρχει υποχρέωση για προσθήκη ρούχων, αυτό συμβολίζει την προσπάθεια να προστατευθεί από ενδεχόμενες απειλές του εξωτερικού περιβάλλοντος, φυσικού ή κοινωνικού. Τέλος στα ελληνικά κείμενα η ενδυμασία σπάνια περιγράφεται με λεπτομέρειες.

4. Προτίμηση στην τροφή – Άλλες συνήθειες

Στην ελληνική παιδική λογοτεχνία δεν έχουμε πολλές έως και καθόλου για την προτίμηση της τροφής και για τις διατροφικές συνήθειες και προτιμήσεων των λογοτεχνικών ηρώων. Η Nikolajeva σημειώνει πως η χρήση δραστηριοτήτων των χαρακτήρων που σχετίζονται με την φροντίδα τους για το φαγητό, μπορούν να συντελέσουν σημαντικό ρόλο. Αυτό συμβαίνει γιατί αντικατοπτρίζουν αρχαϊκές πεποιθήσεις για την ζωή, τον θάνατο, την σεξουαλικότητα, την αναγέννηση, την γονιμότητα. Συμπληρώνει πως όταν τίγονται θέματα που αφορούν την διατροφή ενισχύεται και ο οντολογικός χαρακτήρας των ηρώων. Στο λογοτεχνικό κείμενο της Ψαραύτη «Όνειρα από μετάξι», το γλυκό λειτουργεί ως απάλυνση του ψυχικού πόνου, σε αντίθεση με του Τριβίζα «Δόνα, η Τερηδόνα» που λειτουργεί ως πρόκληση του κακού.

Ακόμη, σύμφωνα με την Σιβροπούλου (2003) βασικό στοιχείο της δημιουργίας ενός χαρακτήρα είναι να είναι πειστικός, αληθινός και πραγματικός ώστε να μπορεί να πείσει τον αναγνώστη ή και να ταυτιστεί μαζί του ο αναγνώστης. Ενώ σύμφωνα με την Καρπόζηλου (1994) η παρουσίαση των λογοτεχνικών χαρακτήρων γίνεται συνήθως με λεκτικό ή παραστατικό τρόπο και η τεχνική που ακολουθείται από τον συγγραφέα είναι η εξής:

- Περιγραφή ή σχολιασμός του αφηγητή της εξωτερικής εμφάνισης, των σκέψεων, του χαρακτήρα και των αισθημάτων του χαρακτήρα
- Παρουσίαση του χαρακτήρα μέσα από τα σχόλια και τις σκέψεις των άλλων για αυτόν και
- Παρουσίαση των χαρακτηριστικών του χαρακτήρα μέσα από τις ίδιες τις πράξεις και τα λόγια του.

Το συμπέρασμα για τα χαρακτηριστικά των μυθοπλαστικών ηρώων είναι ότι από την επικοινωνία, τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, τις πληροφορίες που αποκτούμε από τρίτα πρόσωπα καθώς και τα σημάδια που επιτρέπουν να δούμε ή να μαντέψουμε στοιχεία της προσωπικότητάς του μπορούμε να συγκεντρώσουμε τις πληροφορίες μας για τον ήρωα μας. Ο αφηγητής ή άλλα πρόσωπα του έργου μας δίνουν πληροφορίες σχετικά με το όνομα, το φύλο, την ηλικία του χαρακτήρα και μέσα από την παρουσίαση και την περιγραφή μιας σειράς πράξεων δημιουργούνται συναισθηματικές καταστάσεις που μας επιτρέπουν να καταλάβουμε κρυφές πτυχές της προσωπικότητάς του.

2.3 Τρόποι παρουσίασης των ανάπηρων χαρακτήρων στο σύγχρονο παιδικό και εφηβικό βιβλίο

Σύμφωνα με διεθνείς έρευνες οι ερευνητές που έχουν εξετάσει βιβλία για μικρά παιδιά τα οποία περιλαμβάνουν χαρακτήρες με αναπηρία (Ayala, 1999, Dyches et al, 2006), διαπίστωσαν ότι οι συγγραφείς απεικονίζουν συχνά τους χαρακτήρες με αναπηρία με περιορισμένη προσωπικότητα και χωρίς ιδιαίτερο βάθος. Επιπρόσθετα, οι αναπαραστάσεις των χαρακτήρων με αναπηρία σε αυτά τα παραμύθια ήταν σε μεγάλο βαθμό ανακριβείς. Για παράδειγμα, οι χαρακτήρες με αναπηρίες συχνά απεικονίζονται να έχουν λάβει θαυματουργές θεραπείες και να έχουν «θεραπευτεί» από αναπηρίες που είναι συνήθως μόνιμες στην πραγματική ζωή. Μελέτες έχουν εξετάσει επίσης πως συγκεκριμένες αναπηρίες απεικονίζονται στη λογοτεχνία. Για παράδειγμα, τα παιδιά με νοητική αναπηρία εμφανίζονται αρκετά συχνά σε υποστηρικτικούς ρόλους και όχι ως κύριοι χαρακτήρες (Leininger, Dyches, Prater & Heath, 2010). Ακόμη, ορισμένα βιβλία που οι χαρακτήρες τους είναι κωφοί, συχνά απεικονίζουν την κώφωση ως ασθένεια ή αναπηρία, και όχι ως μέρος ενός μεγαλύτερου πολιτισμού ή κοινότητας (Golos, Moses & Wolbers, 2012). Ακόμη η Hopkins (1980) σημείωσε την αυξημένη εμφάνιση των χαρακτήρων με αναπηρία στην παιδική λογοτεχνία. Περιέγραψε χαρακτήρες που ήταν κωφοί, είχαν προβλήματα όρασης, σωματικές ή νοητικές αναπηρίες και των οποίων οι δημιουργοί τους ύψωσαν ως μέσο για να διδάξουν σχετικά με αναπηρίες και να αναπτύξουν αυξημένη ευαισθητοποίηση και κατανόηση. Η Hopkins πρότεινε ότι τα παιδιά με αναπηρία θα αισθάνονται μια ισχυρή αίσθηση της ταυτότητας, καθώς σχετίζονται με χαρακτήρες που διαβάζουν στα βιβλία. Το φαινόμενο αυτό αναφέρεται και ως «παράθυρο και καθρέφτης», από ένα παράθυρο στη ζωή των χαρακτήρων με αναπηρία και έναν καθρέφτη στον οποίο τα παιδιά με αναπηρία θα μπορούσαν να βλέπουν τους εαυτούς τους (Bailes, 2002). Σύμφωνα με την Blaska το σήμα κατατεθέν της παιδική λογοτεχνίας πρέπει να είναι οι χαρακτήρες με αναπηρία. Γιατί τα παιδιά με αναπηρία πρέπει να βλέπουν τον εαυτό τους ως σύνολο, αποδεκτά όχι μόνο από την κοινωνία ή από την οικογένεια τους αλλά και από τα βιβλία. Μέσα από τα βιβλία τα παιδιά με αναπηρία θα αυξήσουν την αυτό – εικόνα τους με θετικό τρόπο ή ακόμα μπορεί να τους επηρεάσει και αρνητικά (Bailes 2002, Blaska 2004). Σε μελέτη που πραγματοποίησε ο Pratter (1999) οι ήρωες με αναπηρία βρέθηκε

ότι δεν εξελίσσονταν και δεν αναπτύσσονταν κατά τη διάρκεια του βιβλίου και συχνά απεικονίζονταν ως θύματα απόλυτα εξαρτημένα από τους άλλους για την ευημερία τους. Εκτός του άλλου οι χαρακτήρες με αναπηρία εκπαιδεύονταν στο σπίτι, ζούσαν στο σπίτι και σπάνια θα συμμετείχαν σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Τον 20^ο αιώνα η αναπηρία άρχισε να γίνεται ιάσιμη και άρχισε να παρουσιάζεται η εισαγωγή των ατόμων με αναπηρία σε διάφορα ιδρύματα (Dowker 2004). Κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, η αναπηρία άρχισε να εμφανίζεται και σε βιβλία. Βέβαια, παρατηρείται ότι υπάρχουν στερεότυπα ακόμα και τον 20^ο αιώνα στα βιβλία (Torrijos, 2004). Σύμφωνα με τους Cumberbatch & Negrine, Keith, Quicke, και Staunders (στο Brittain, 2004) προκύπτει ότι, ανεξάρτητα από το είδος της αναπηρίας που απεικονίζεται στα παιδικά βιβλία, αυτά φαίνεται να έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά τα οποία ταυτόχρονα αποτελούν και τους έξι κρυφούς κινδύνους της μυθιστοριογραφίας με θέμα την αναπηρία: Απεικόνιση του ατόμου με αναπηρία ως «μη ανθρώπινο ον» είτε με αρνητική είτε με θετική χροιά, ως υπερβολικά δηλαδή, «κακό» ή «καλό», Απεικόνιση του ατόμου με αναπηρία ως «περίεργο»: Η ανθρώπινη διάσταση δεν απεικονίζεται, αντίθετα, ο χαρακτήρας περιγράφεται είτε με αρνητικές είτε με θετικές στερεοτυπικές εικόνες. Το φαινόμενο του «δευτερεύοντα ρόλου»: ο χαρακτήρας με αναπηρία δεν αποτελεί στην πλοκή τον κεντρικό ήρωα ούτε αναπτύσσεται ολοκληρωμένα, αλλά λειτουργεί ως μέσο για την καλύτερη κατανόηση της αναπηρίας από τους κεντρικούς χαρακτήρες. Έλλειψη ρεαλισμού και ακρίβειας στην απεικόνιση του ατόμου με αναπηρία και της κατάστασης που βιώνει. Απεικόνιση του ατόμου με αναπηρία ως «παρείσακτου, ως απομονωμένου κοινωνικά και περιθωριοποιημένου. Ο συγγραφέας αδυνατεί να δει ένα τέλος ευτυχισμένο και μια ζωή πλήρη και καταξιωμένη ως πιθανότητα για ένα άτομο με αναπηρία. Εξαιτίας της πολυπλοκότητας των διαφόρων αναπηριών, τα εικονογραφημένα βιβλία έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν πως τα άτομα με αναπηρίες είναι μια ομάδα ανάμεσα στις πολλές που απαρτίζουν την κοινότητά τους. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να απαλύνει το φόβο για το άγνωστο και να διευκολύνει την αλληλεπίδραση με άτομα με αναπηρία (Saunders, στο Daniels, 2004).

Σύμφωνα με τις Ελληνικές έρευνες έδειξε ότι και στα ελληνικά κείμενα υπάρχουν στερεοτυπικές απόψεις για τα άτομα με αναπηρία. Τον 18^ο – 19^ο αιώνα στη λογοτεχνία τα άτομα με αναπηρία περιγράφονται ως «χλωμά», «ευαίσθητα», «παραμορφωμένα». Ακόμη και αν ο ρόλος τους είναι στο επίκεντρο της ιστορίας είναι παθητικοί, χωρίς κοινωνική συμμετοχή.

Εξαιρέσεις συναντούμε σε βιογραφικές ιστορίες, π.χ. στην Έλεν Κέλερ. Ο χαρακτήρας των παιδιών με αναπηρία σχετίζεται με την φυσική τους κατάσταση, ενώ σε ελάχιστες περιπτώσεις συναντούμε πλήρως ανεπτυγμένους χαρακτήρες. (Kotopoulos et all, 2012)

Έτσι λοιπόν βλέπουμε πως τα τελευταία χρόνια δεν συναντούμε το θρησκευτικό ύφος παλαιότερων έργων, αλλά τα λογοτεχνικά έργα διακρίνονται από ρεαλισμό και αφορούν κοινωνικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά που αφορούν την ενσωμάτωση. Παρομοίως και στον Ελλαδικό χώρο τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια αύξηση στην ενασχόληση των συγγραφέων με βιβλία που διαθέτουν χαρακτήρες με αναπηρία και είναι σταδιακά απαλλαγμένα από στερεότυπα χωρίς να έχουν πλήρως εξαλειφτεί. (Kotopoulos, et all, 2012) Πολλά από τα βιβλία που χρονολογούνται από την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα συνεχίζουν να αναπαράγουν στερεότυπα σχετικά με την αναπηρία, αντί της ανατροπής τους. (Kotopoulos, et all, 2012). Η συχνότητα εμφάνισης στερεοτύπων αντιλήψεων στην απεικόνιση της αναπηρίας άρχισε να μειώνεται μετά την εισαγωγή της νομοθεσίας σχετικά με τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. (Gervay, 2004)

Σύμφωνα με τον Καρακίτσιο (2000) στα βιβλία παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας ο χαρακτήρας με αναπηρία έχει συνήθως τον κεντρικό ρόλο και επηρεάζει τις πράξεις άλλων προσώπων, είτε με την έντονη παρουσία του, είτε με την απουσία του. Είναι ένα ολοκληρωμένο αφηγηματικό πρόσωπο και οι πράξεις του έχουν συνήθως καθοριστικά αποτελέσματα για τις επιλογές και τις συμπεριφορές των προσώπων του οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντος. Αναπαρίσταται ως περιφερόμενο ή εγκλωβισμένο στο σπίτι, αρχικά ανήμπορο και εξαρτημένο από την μητέρα. Επίσης μπορεί να αναπαρίσταται σε σχολικό περιβάλλον, να βγαίνει στην αυλή ή να ταξιδεύει και να παρατηρεί αυτά που συμβαίνουν γύρω του, πάντα όμως υπό στενή παρακολούθηση ή την διακριτική συνοδεία γονέων ή μεγαλύτερων αδερφών. Ακόμη θα πρέπει να αναφέρουμε ότι προκειμένου να περιγραφεί ο χαρακτήρας με αναπηρία, συνήθως προβάλλονται τα πράγματα που δεν μπορεί να κάνει σε σχέση με ένα παιδί «τυπικής» ανάπτυξης και όχι τον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να τα κάνει. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται μια αντίθεση, ανάμεσα στην αρνητική παρουσίαση του χαρακτήρα με αναπηρία και τον βομβαρδισμό «θετικών» των άλλων χαρακτήρων. Πιο συγκεκριμένα, τα θετικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται σε ένα παιδί «τυπικής» ανάπτυξης αφορούν την αυτονομία, την επικοινωνία, την ασφάλεια, την δράση και την ευτυχία, στοιχεία που δεν αποδίδονται στους ήρωες με αναπηρία. Το τελευταίο αναπαρίσταται μ συναισθήματα

ανησυχίας, απελπισίας, φόβου και δυστυχίας που λειτουργούν αντιθετικά με τον εφησυχασμό, τις ελπίδες, την χαρά και την ευτυχία των «τυπικά» αναπτυσσόμενων παιδιών. (Καρακίτσιος, 2000,2008)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΑΝΑΠΗΡΙΑ

3.1 Η έννοια της «Αναπηρίας»

Ο ορισμός της αναπηρίας είναι δύσκολο να οριστεί, καθώς κάθε ειδικότητα και επιστημονικό πεδίο την ορίζει σύμφωνα με τη δική της σκοπιά. Παράλληλα στα νομοθετικά κείμενα δεν συναντούμε κάποια ξεκάθαρη διατύπωση. (Ζώνιου-Σιδέρη,1996). Οι ορισμοί περιέχουν απόψεις διαφορετικών πολιτικών και κοινωνικών στρωμάτων, επομένως η ανάλυση τους αποτελεί πολύπλοκη και ουσιαστική διαδικασία. (Keith,2004). Συχνά το φαινόμενο της αναπηρίας λόγω του πολυδιάστατου χαρακτήρα του, δημιουργεί σύγχυση στη διατύπωση του ορισμού του. Οι δυσκολίες ξεκινούν από την έλλειψη μιας καθολικά εφαρμόσιμης αρχής ή αναφοράς, με βάση την οποία να καθίσταται εφικτή η αξιολόγησή της. Η πολυπλοκότητα και ο δυναμισμός του φαινομένου είναι γεγονός. Οι περισσότεροι ειδικοί συμφωνούν στο ότι η αναπηρία είναι μια κατάσταση που είτε υπάρχει εκ γενετής, είτε είναι επίκτητη, είναι μια λειτουργική βλάβη που δυσκολεύει ουσιαστικά τη ζωή του αναπήρου, είναι συνέπεια βλάβης των λειτουργιών ή της ανάπτυξης, ή τραυματικών επιδράσεων των συστημάτων στάσης ή κίνησης και πως ο κοινωνικός περίγυρος αντιδρά αρνητικά στην εμφάνιση του ανθρώπου με αναπηρία (Ζώνιου-Σιδέρη, 1998). Διαφορετικοί ορισμοί πηγάζουν από διαφορετικές οπτικές θεώρησης του προβλήματος.

Συναντάμε δυο θεωρητικά μοντέλα τα οποία εξετάζουν τον ορισμό της «αναπηρίας» αλλά και τις επιπτώσεις του. Το πρώτο μοντέλο ονομάζεται ιατρικό ή ατομικό και η αναπηρία γίνεται αντιληπτή ως το αποτέλεσμα της ανεπάρκειας ή του προβλήματος και το δεύτερο μοντέλο το οποίο ονομάζεται κοινωνικό. Σε αυτό το μοντέλο η αναπηρία ορίζεται ως αποτέλεσμα κοινωνικών, οικονομικών, πολιτισμικών, και πολιτικών εμποδίων. (Oliver,1996)

Πιο αναλυτικά, η πρώτη θεωρία ερμηνείας της αναπηρίας βασίζεται στο «ιατρικό μοντέλο» το οποίο θεωρεί την αναπηρία ως σωματική, νοητική ή αισθητηριακή απόκλιση από το «φυσιολογικό». Το μοντέλο αυτό τοποθετεί το «πρόβλημα» της αναπηρίας στο ίδιο το άτομο. Έτσι το μοντέλο αυτό δίνει περιθώριο σε δημιουργία προκαταλήψεων, στίγματος και αποκλεισμού των ατόμων με αναπηρία. Ενώ η δεύτερη θεωρία ερμηνείας της αναπηρίας

βασίζεται στο «κοινωνικό μοντέλο» το οποίο θεωρεί ότι η αναπηρία είναι κοινωνικό ζήτημα. Σύμφωνα με το κοινωνικό μοντέλο η κοινωνία είναι εκείνη που « κατασκευάζει» την αναπηρία, καθώς κάνει σύγκριση με το πρότυπο του «αρτιμελούς» ατόμου (Ε.Σ.Α.μεΑ, 2008). Όμως υπάρχει και η τρίτη θεωρία ερμηνείας, η οποία είναι ο συνδυασμός του «ιατρικού μοντέλου» και του «κοινωνικού μοντέλου» και ονομάζεται «πολυδιάστατο μοντέλο». Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο η αναπηρία είναι φάσμα εννοιών τριών διαστάσεων : σώμα-λειτουργίες-δομή. Δηλαδή « η αναπηρία είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το μέγεθος του χάσματος μεταξύ των ικανοτήτων του ατόμου και των απαιτήσεων της κοινωνίας» (Ε.Σ.Α.μεΑ, 2008). Έτσι τα άτομα αυτά δυσκολεύονται στην καθημερινότητά τους καθώς η εκπαίδευση, οι υπηρεσίες και γενικότερα η δομή της πόλης δεν είναι σχεδιασμένα ώστε να εξυπηρετούν τις δυνατότητες και τις ανάγκες τους.

Σύμφωνα με την Thomas (στο Barnes & Oliver & Barton, 2014) η αναπηρία (disability) «είναι ένας κοινότοπος όρος, του οποίου η γλωσσική σημασία είναι παραπλανητικά εμφανής: η μη ικανότητα να κάνεις κάτι (στερητικό πρόθημα ‘dis-’ και ‘ability’». Προσδιορίζοντας δηλαδή τα άτομα με βλάβες ως ανάπηρα δηλώνουμε την αυτόματη κατάταξη τους στην κατηγορία των ανθρώπων που δεν διαθέτουν την δυνατότητα συμμετοχής σε «φυσιολογικές» δραστηριότητες εξαιτίας της «ανώμαλης» σωματικής ή διανοητικής «ανεπάρκειας» ή «ανικανότητάς» τους.

Κατά την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας (ΠΟΥ) «Άτομα Με Ειδικές Ανάγκες θεωρούνται όλα τα άτομα που εμφανίζουν σοβαρή μειονεξία που προκύπτει από φυσική ή διανοητική βλάβη». Δημιουργείται έτσι μια θεώρηση που περιλαμβάνει:

- Το μειονέκτημα που ορίζεται από τον ΠΟΥ ως «κάθε απώλεια ουσίας ή αλλοίωση μιας δομής ή μιας ψυχολογικής, φυσιολογικής ή ανατομικής λειτουργίας».
- Την ανικανότητα που «αντιστοιχεί σε κάθε μερική ή ολική ελάττωση (αποτέλεσμα του μειονεκτήματος) της ικανότητας να επιτελούμε μια δραστηριότητα με έναν συγκεκριμένο τρόπο ή μέσα στα όρια που θεωρούνται φυσιολογικά για ένα ανθρώπινο ον» και
- Το ελάττωμα που έρχεται σε ένα άτομο «ως αποτέλεσμα μιας ανεπάρκειας ή μιας ανικανότητας που περιορίζει ή απαγορεύει την εκπλήρωση ενός φυσιολογικού ρόλου που είναι ομαλός (ανάλογα με την ηλικία, το φύλο, τους

κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες) για το άτομο αυτό». (Ζώνιου-Σιδέρη,1996:14-5)

Έτσι λοιπόν αφού η νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζει ότι και τα κράτη μέλη υιοθετούν ως εθνική νομοθεσία την παραπάνω ορισθείσα έννοια, Άτομα Με Ειδικές Ανάγκες θεωρούνται αυτά που έχουν κάποιο μειονέκτημα, κάποια ανικανότητα και κάποιο ελάττωμα, χωρίς να δίνεται κάποιος ξεκάθαρος ορισμός αλλά ένα είδος ταξινόμησης των ελαττωμάτων. Παράλληλα το Συμβούλιο των Υπουργών της Ε.Ο.Κ θεωρεί πως «ο όρος ‘άτομα με ειδικές ανάγκες’ περιλαμβάνει τα άτομα με σοβαρές ανεπάρκειες ή μειονεξίες που οφείλονται σε σωματικές βλάβες, συμπεριλαμβανομένων των βλαβών των αισθήσεων, η σε διανοητικές ή ψυχικές βλάβες, οι οποίες περιορίζουν ή αποκλείουν την εκτέλεση δραστηριότητας ή λειτουργίας, η οποία θεωρείται κανονική για έναν άνθρωπο». Στους παραπάνω όμως ορισμούς γίνεται φανερό πως απουσιάζουν οι κοινωνικοί παράγοντες που συμβάλουν στον ορισμό της αναπηρίας. Έτσι λοιπόν ο Jantzen (1974) θεωρεί πως «η αναπηρία δεν μπορεί να θεωρείται ένα φυσικό φαινόμενο. Γίνεται φανερή και αρχίζει να υπάρχει ως αναπηρία μόνο από τη στιγμή που κάποια γνωρίσματα και χαρακτηριστικές εκδηλώσεις των γνωρισμάτων ενός ατόμου συγκριθούν προς τις εκάστοτε αντιλήψεις για το ελάχιστο των υποκειμενικών και των κοινωνικών ικανοτήτων. Με το να διαπιστωθεί πως ένα άτομο, με βάση τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα, δεν ανταποκρίνεται στις παραπάνω αντιλήψεις, γίνεται η αναπηρία φανερή, υπάρχει ως κοινωνικό φαινόμενο ακριβώς από αυτή τη στιγμή και μόνο». Παράλληλα ο Χαρτοκόλλης (1981) και ο Klee (1980) εισάγουν στους ορισμούς τους την έννοια της μείωσης της εργατικής δύναμης του αναπήρου σε σχέση με την «κανονική». Επίσης ο Friedson θεωρεί πως η πράξη καθαυτή ορισμού της αναπηρίας αποτελεί ένα είδος «ενοχοποίησης», παρά ένα τρόπο δήλωσης της πραγματικότητας. (Ζώνιου-Σιδέρη,1996). Γίνεται λοιπόν φανερό πως ο τρόπος καθορισμού των ανθρώπων γίνεται με βάση τον τρόπο κατανόησης και επικοινωνίας απέναντί τους. Καθένας διαθέτει μια νοητική αναπαράσταση του ολοκληρωμένου σώματος, αλλά της «σωματικής απόκλισης». Ορισμένα σωματικά χαρακτηριστικά παίρνουν αξία με την δικαιολογία της ύπαρξης της κοινωνίας. Η ύπαρξη λοιπόν αυτών των ανθρώπων χαρακτηριστικών παίρνουν αξία για το άτομο, ενώ η έλλειψή τους αποτελεί «μειονέκτημα» και σε επίπεδο αρνητικής κοινωνικής αξιολόγησης «ελάττωμα». (Ζώνιου-Σιδέρη,1996) Παράλληλα η αδυναμία των ανάπηρων ατόμων να συμμετέχουν σε δραστηριότητες είναι αποτέλεσμα των εμποδίων που θέτει η ίδια η κοινωνία των μη ανάπηρων. Τα κοινωνικά αυτά

εμπόδια - φυσικά ή συμπεριφορικά - θέτουν περιορισμούς στις ζωές των ατόμων με αναπηρία περιορίζοντας τις δραστηριότητές τους. (Barnes, e.t.c, 2014)

Αξίζει να σημειωθεί πως βασικό χαρακτηριστικό της αναπηρίας είναι το νοητικό μειονέκτημα, το οποίο στιγματίζει την αναπηρία στην ολότητά της, ταυτίζοντας δηλαδή την προσωπικότητα κάθε αναπήρου με αυτό.

Συμπεραίνοντας βλέπουμε πως τις σημαντικότερες κοινωνικές αξίες αποτελούν η εργασιακή απόδοση και η αισθητική και πως οι αξίες των εκάστοτε κοινωνικών ορίζουν κατά καιρούς ποιος θεωρείται ανάπηρος και σε ποιο βαθμό και ποιος όχι. Ακόμη ο τρόπος αλληλεπίδρασης και η ύπαρξη ή απουσία σχέσεων μεταξύ ανάπηρων και μη ανάπηρων συντελεί σημαντικό ρόλο στην δημιουργία των αναπαραστάσεων για την αναπηρία. Καταλήγουμε λοιπόν, βάση όλων των παραπάνω ότι «η αναπηρία υπάρχει όταν ένα άτομο βάσει ενός μειονεκτήματος ή μιας μειωμένης απόδοσης δεν είναι επαρκώς ενταγμένο στο πολυσύνθετο πεδίο του κοινωνικού συστήματος». (Ζώνιου-Σιδέρη,1996)

3.2 Σύντομη ιστορική ανασκόπηση των κατηγοριών της αναπηρίας

1. Άτομα με Αυτισμό

Ο Αυτισμός αρχικά εκδηλώθηκε ως σύνδρομο συναισθηματικής διαταραχής εξαιτίας της γονικής αμφιθυμίας και της απόρριψης, σήμερα όμως θεωρείται μια νευρολογική δυσκολία της οποίας τα αίτια είναι οργανικά και οφείλονται στην ανάπτυξη του εγκεφάλου. Σύμφωνα με τον Autism Society of America (2006) ο αυτισμός ορίζεται ως μια σύνθετη αναπτυξιακή αναπηρία, η οποία συνήθως εμφανίζεται τα πρώτα τρία χρόνια ζωής και είναι αποτέλεσμα μιας νευρολογικής διαταραχής που επηρεάζει τη φυσιολογική λειτουργία του εγκεφάλου, την ανάπτυξη στους τομείς της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και τις δεξιότητες επικοινωνίας. Πριν από εξήντα, περίπου χρόνια περιγράφηκε ως ένα διακριτό σύνδρομο από τον παιδοψυχίατρο L.Kanner (Kanner 1943) στο Πανεπιστήμιο Johns Hopkins, ο οποίος παρουσιάζει μια σύντομη ιστορία που εμπεριέχει πολλές λανθασμένες αντιλήψεις οι οποίες διακρίνονται από αντιδιαστολές. Μετά από την έρευνά του επικεντρώθηκε σε τρία χαρακτηριστικά που καθορίζουν το σύνδρομο: 1) κοινωνική απομόνωση, 2) γλωσσικές διαταραχές και 3) επιμονή στην ομοιότητα (Mesibov, Adams, Schopler 2000:638), τα οποία παραμένουν και τα

θεμελιώδη χαρακτηριστικά της διαταραχής (American Psychiatric Association 1994). Ο αυτισμός εκδηλώνεται με δυο τρόπους: 1) τον πρώιμο παιδικό αυτισμό όπου το μωρό είναι ιδιαίτερα ήσυχο, δεν ανταποκρίνεται στα ερεθίσματα, δεν ανταποκρίνεται σε χαμόγελα και κυρίως σε αυτά της μητέρας του και 2) τον δευτερογενή αυτισμό, ο οποίος εκδηλώνεται στα 2,5-3 χρόνια μετά από μια φυσιολογική πορεία ανάπτυξης και παρατηρείται σε 3-4 άτομα ανά 10.000 παιδιά, από τα οποία υπερτερούν τα αγόρια (4/1) (Παπάνης, Γιαβρίμης, Βίκη 2009:67). Οι ερευνητές συγκλίνουν πως ο αυτισμός, φαίνεται να συμβαίνει από κάποιο φυσικό πρόβλημα ή ακόμα και από την εμπλοκή γενετικών παραγόντων στον εγκέφαλο και ύστερα από έρευνες γνωρίζουν πως δεν αποδίδονται οι ευθύνες στους γονείς. Οι μελέτες τους παρουσιάζουν την επικράτηση του αυτισμού σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, φυλές, θρησκευτικές ομάδες και τις βαθμίδες εκπαίδευσης και δεν επαληθεύουν την παραδοχή πως ο αυτισμός συμβαίνει μόνο σε πρωτότοκα ή μοναχοπαιδιά. Δείχνουν, επίσης, τον μέσο όρο I.Q των παιδιών με αυτισμό κοντά στο 50 και ότι το 40% από τα παιδιά αυτά δεν αναπτύσσουν καμία γλωσσική λειτουργία. Σύμφωνα με την M. Lankan (2011), οι γονικές σκέψεις, τα συναισθήματα και οι διαθέσεις διακρίνονται στις τρεις φάσεις: 1) Από την δεκαετία του 1960 έως την δεκαετία του 1980 ο αυτισμός θεωρήθηκε ένα φαινόμενο σπάνιο, δυσνόητο και ασαφές. Οι γονείς υπέφεραν από την άγνοια, την αδιαφορία και το στίγμα. Μεγάλο και καθοριστικό ρόλο έπαιξε το γεγονός πως σαν βασική αιτία θεωρούνταν η «άσχημη» ανατροφή των παιδιών. Κοινός και κύριος στόχος των γονέων ήταν η αμοιβαία υποστήριξη, η κοινή κατανόηση και η κοινωνική και εκπαιδευτική παροχή. 2) Από το 1990 και μετά υπήρξε μια κοινή συνειδητοποίηση του αυτισμού. Σ' αυτό βοήθησαν οι ίδιοι οι γονείς, οι οποίοι άρχισαν να κοινοποιούν την κατάσταση με σκοπό να αποφύγουν την ιδέα της «επιδημίας» και να αποτρέψουν όλες τις ανορθόδοξες βιοϊατρικές παρεμβάσεις. Οι εκστρατείες αυτές λόγω έλλειψης επιστημονικής βάσης και επαγγελματικής εμπειρογνωμοσύνης δεν σημείωσαν μεγάλη πρόοδο. 3) Στις μέρες μας, εμφανίζεται ένα κύμα γονικού ακτιβισμού που σηματοδοτεί μια στροφή μακριά από το σύνδρομο του αυτισμού προς την αποδοχή της αυτιστικής διαφορετικότητας. Αντανακλάται μια ευρύτερη λαϊκή συνειδητοποίηση του αυτισμού και ως ένα βαθμό η δημόσια αναγνώριση των αυτιστικών χαρακτηριστικών. Το νέο αυτό κίνημα προσπάθησε να ορίσει την έννοια του αυτισμού με βάση επιστημονικές και ιατρικές αρχές, ως έννοια ζητήματος από τους γονείς, οι οποίοι επέμεναν πως πρόκειται για μια βιοϊατρική διαταραχή και όχι αναπτυξιακή διαταραχή, λόγω άσχημης δικής τους γνωστικής ή συναισθηματικής συμπεριφοράς (Kirk 2008).

Οι διαταραχές αυτές αποτελούν ένα συνεχές ή φάσμα , το οποίο χαρακτηρίζεται από τις εξαιρετικά σοβαρές μορφές αυτισμού, που περιλαμβάνουν από ήπια ως σοβαρή νοητική υστέρηση, απουσία κοινωνικής αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας, απουσία ανάπτυξης λόγου, συχνή συνοσηρότητα με επιληψία ,ως τις ήπιες μορφές, οι οποίες περιλαμβάνουν τη διαταραχή Asperger ή αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας, όπου τα ελλείμματα που εμφανίζονται είναι σχετικά περιορισμένα. Οι διαφορές ανάμεσα στην διαταραχή Asperger και τον αυτισμό είναι ότι στην πρώτη περίπτωση δεν παρατηρείται καθυστέρηση στη γλωσσική ανάπτυξη, τη γνωστική ανάπτυξη και τις ανάλογα με την ηλικία δεξιότητες (με εξαίρεση τις κοινωνικές δεξιότητες) και το νοητικό δυναμικό είναι φυσιολογικό. (Στεργίου,2008)

2. Άτομα με νοητική καθυστέρηση

Τα τελευταία χρόνια έχει απασχολήσει αρκετούς ερευνητές, γονείς καθώς και εκπαιδευτικούς το θέμα της νοητικής υστέρησης και τον προσδιορισμό της νοητικής υστέρησης ή καθυστέρησης. Τις τελευταίες δεκαετίες χρησιμοποιήθηκαν όροι όπως: ιδιωτεία, ολιγοφρένεια, παραφροσύνη, πνευματική αναπηρία, νοητική ανεπάρκεια ή μειονεξία ή καθυστέρηση, σοβαρή μαθησιακή δυσκολία, κ.α . Ο επικρατέστερος όρος στις μέρες μας είναι αυτός της «νοητικής καθυστέρησης» (mental retardation), όπως αναφέρεται στην ελληνική μετάφραση του από το διαγνωστικό εγχειρίδιο DSM-IV. Επίσης στη διεθνή βιβλιογραφία συναντούμε και τον όρο «νοητική αναπηρία» που εκφράζει την σύγχρονη τάση αντιμετώπισης των αναπήρων με βάση τις δυνατότητες και το δικαίωμα τους να τους δοθούν ευκαιρίες για αυτοπραγμάτωση, ολοκλήρωση και ανεξάρτητη διαβίωση. (Αλευριάδου&Γκιαούρη,2009,; Κρασανάκης,1997). Η νοητική καθυστέρηση προσδιορίζεται τόσο από γενική νοητική λειτουργία κάτω από το μέσο όρο και καθυστέρηση προσαρμοστικής συμπεριφοράς όσο και από στοιχεία που αφορούν την συμπεριφορά του ατόμου σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. Η νοητική λειτουργία αφορά την ικανότητα του παιδιού να μαθαίνει, να σκέφτεται, να επιλύει προβλήματα και να κατανοεί τον κόσμο γύρω του, ενώ η προσαρμοστική συμπεριφορά σχετίζεται με ικανότητα του ατόμου να αποκτά γνώσεις και δεξιότητες που να μπορεί να τις εφαρμόσει στην αυτόνομη διαβίωση του. οι δεξιότητες αυτές αφορούν τόσο δεξιότητες καθημερινής ζωής όπως το να μπορεί να ντυθεί, να φάει, κτλ, όσο και την δεξιότητα επικοινωνίας, να κατανοεί δηλαδή και να μπορεί να απαντάει, καθώς και να αποκτά σχέσεις με συνομήλικους, γονείς, κτλ. (Παντελιάδου & Αργυρόπουλος,2011)

Η ταξινόμηση της νοητικής καθυστέρησης γίνεται διεθνώς με βάση το κριτήριο διαχωρισμού του δείκτη νοημοσύνης ή της νοητικής ηλικίας. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας τα επίπεδα νοητικής καθυστέρησης προσδιορίζονται ως εξής:

ΕΠΙΠΕΔΟ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣ	ΝΟΗΤΙΚΗΣ ΔΕΙΚΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ
Οριακή	Από 70-85
Ελαφριά	Από 50/55 μέχρι 70
Μέτρια	Από 35/40 μέχρι 50/55
Σοβαρή	Από 20/25 μέχρι 35/40
Βαριά	Κάτω από 20 ή 25

(Αλευριάδου&Γκιαούρη,2009,; Παντελιάδου & Αργυρόπουλος,2011)

Επίσης από χώρα σε χώρα συναντούμε διαφοροποιήσεις όσον αφορά το επίπεδο νοητικής καθυστέρησης και τον δείκτη νοημοσύνης. Επίσης διαχωρίζεται από την ψυχική ασθένεια, παρόλο που μπορεί να συνυπάρχουν σε ένα άτομο. (Παντελιάδου & Αργυρόπουλος,2011) Συναντούμε μεγάλη ανομοιογένεια στις περιπτώσεις που ταξινομούνται κάτω από τον όρο της νοητικής καθυστέρησης. Σε πολλές περιπτώσεις αποτελεί σύμπτωμα διάφορων διαταραχών ή συνδρόμων και μπορεί να σχετίζεται με περιβαλλοντικούς παράγοντες. (Αλευριάδου&Γκιαούρη,2009)

Σύμφωνα με το DSM-IV ένα άτομο θεωρείται νοητικά καθυστερημένο, όταν ισχύουν τα εξής κριτήρια:

- ✓ «η γενική νοητική του ικανότητα να είναι κάτω από το μέσο όρο [ο δείκτης νοημοσύνης(IQ), σύμφωνα με τα ψυχομετρικά τεστ νοημοσύνης, να είναι κάτω από 70],
- ✓ η νοητική καθυστέρηση να έχει εκδηλωθεί κατά την διάρκεια της εξελικτικής περιόδου (πριν από το 18ο έτος της ηλικίας του ατόμου) και
- ✓ η προσαρμοστική του συμπεριφορά να είναι ανεπαρκής».

Επίσης συντρέχουσες πρέπει να είναι δυσλειτουργίες ή αναπηρίες σε τουλάχιστον δύο από τις ακόλουθες περιοχές: επικοινωνία, αυτοεξυπηρέτηση, ζωή μέσα στο σπίτι, κοινωνικές/διαπροσωπικές δεξιότητες, χρήση των κοινοτικών πόρων, αυτό-καθοδήγηση,

λειτουργικές ακαδημαϊκές δεξιότητες, εργασία, ψυχαγωγία, υγεία και ασφάλεια. (Αλευριάδου&Γκιαούρη,2009)

Στην περίπτωση του ανθρώπου με νοητική καθυστέρηση κυρίαρχο στοιχείο σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, είναι οι σχέσεις του με τους γονείς και τους εκπαιδευτές, ενώ οι σχέσεις με τους συνομηλικούς είναι υποβαθμισμένες ή ακόμα και απουσιάζουν (η παρέα στο παιχνίδι, οι φιλικές, ερωτικές και συντροφικές σχέσεις). Οι σχέσεις με τους ενήλικες εκπαιδευτές και κηδεμόνες αφορούν κατά κύριο λόγο στην εκπαίδευση του στη διασφάλιση της επιβίωσής. Μέσα όμως σε αυτό το επίπεδο των σχέσεων ο άνθρωπος με νοητική καθυστέρηση δεν έχει ο ίδιος την ευθύνη του εαυτού του και των επιλογών του καθώς δεν του δίνεται η δυνατότητα να διαχειριστεί και να επιλύσει προβλήματα ζωής, να εκτεθεί σε αντιξοότητες και δύσκολες κοινωνικές περιστάσεις. Για όλα αυτά αποφασίζει και πράττει «αντ'αυτού» ο γονέας, ο κηδεμόνας ή ο εκπαιδευτικός. Έτσι η σχέση που δημιουργείται μεταξύ τους δεν είναι ισότιμη, αλλά καλλιεργείται και ενισχύεται η εξάρτηση.

3. Άτομα με Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής-Υπερκινητικότητα- ΔΕΠ/Υ

Το σύνδρομο Ελλειμματικής Προσοχής και Υπερκινητικότητας (ΔΕΠ-Υ) είναι πλέον μια ιδιαίτερα αναγνωρισμένη διαταραχή στα κοινωνικά και εκπαιδευτικά πλαίσια. Χαρακτηρίζεται από ένα συνδυασμό διαφόρων συμπεριφοριστικών και γνωστικών δυσκολιών (Swason et al. 1991), ειδικότερα από την ελλειμματική προσοχή, υπερκινητικότητα, παρορμητικότητα και οφείλεται σε μια αναπτυξιακή δυσλειτουργία του κεντρικού νευρικού συστήματος (Hynd, Hern, Voeller & Marshall 1991). Ένα παιδί πρέπει να επιδείξει λειτουργική διαταραχή σε δυο ή περισσότερα χαρακτηριστικά για να διαγνωστεί η ΔΕΠ-Υ. Τα παιδιά με ΔΕΠ-Υ συνήθως παρουσιάζουν άσχημη σχολική πορεία, έχουν συναισθηματικές δυσκολίες, χαμηλή αυτοεκτίμηση και μια μορφή κοινωνικής απομόνωσης. Υπάρχουν αυξημένοι κίνδυνοι όταν αντιμετωπίζονται συγκρούσεις σε ένα ενδοοικογενειακό πλαίσιο και αυτές οι συγκρούσεις ενισχύονται σε περίπτωση που τόσο το κοινωνικό όσο και το γονικό περιβάλλον υπερβαίνουν τις απαιτήσεις που τα ίδια μπορούν να ικανοποιήσουν. Οι γονείς των παιδιών με ΔΕΠ-Υ, τείνουν να διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο εμφάνισης άγχους, συζυγικής διαφωνίας και κατάθλιψης (Lahey et al. 1988) συχνά παρεμβαίνουν στις διαφορές που μπορεί να προκύπτουν με συνομηλικούς τους, με τα αδέρφια ή τους συγγενείς και με τους συμμαθητές τους, από την παιδική ηλικία έως και την εφηβεία (Anastopoulos & Farley 2003).

Στο Αμερικανικό Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών διαταραχών DSM IV (1994) η διαταραχή η ελλειμματικής προσοχής / Υπερκινητικότητας δίνεται με τρεις υπότυπους:

- Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής / Υπερκινητικότητας με προεξάρχοντα τον Απρόσεκτο τύπο
- Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής / Υπερκινητικότητας με Προεξάρχοντα τον Υπερκινητικό – Παρορμητικό τύπο και
- Διαταραχή Ελλειμματικής Προσοχής / Υπερκινητικότητας / Συνδυασμένος τύπος. (Neuhaus,1999)

Η ΔΕΠ/Υ είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο και οι εκτιμήσεις για την επικράτηση της στα παιδιά παγκοσμίως κυμαίνονται από 1% έως 20%. Η γεωγραφική θέση παίζει περιορισμένο ρόλο, ενώ τον κυρίαρχο ρόλο έχουν τα διαγνωστικά κριτήρια και οι πηγές πληροφόρησης, δηλαδή οι εκπαιδευτικοί, οι γονείς και οι επαγγελματίες ψυχικής υγείας. Ο συνδυασμένος τύπος ΔΕΠ/Υ είναι ο πιο διαδεδομένος τόσο για τα αγόρια όσο και για τα κορίτσια. Τα κορίτσια όμως έχουν διπλάσιες πιθανότητες να διαγνωστούν ως απρόσεκτος τύπος. (Alizadeh,2015). Τα τελευταία χρόνια διαθέτουμε πολλά ερευνητικά δεδομένα σχετικά με την αιτιολογία της ΔΕΠ/Υ. Έχουν αναφερθεί διάφοροι αιτιολογικοί παράγοντες για τους οποίους είτε δεν υπάρχουν τεκμηριωμένες αποδείξεις, είτε απουσιάζουν εντελώς. Τα περισσότερα πάντως ερευνητικά δεδομένα συγκλίνουν στην άποψη ότι η αιτιολογία της ΔΕΠ/Υ είναι πολυπαραγοντική και ότι κυρίως ευθύνονται οι γενετικοί και νευρολογικοί παράγοντες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός τα αποτελέσματα ερευνών που έχουν καταδείξει πολύ μικρή έως ανύπαρκτη την επίδραση του περιβάλλοντος στην εκδήλωση της ΔΕΠ/Υ. Η κοινωνική τάξη, το μορφωτικό επίπεδο, το επάγγελμα των γονέων, η διατροφή και οι μέθοδοι διαπαιδαγώγησης μπορούν να επηρεάσουν ατομικές διαφορές σ ποσοστό 0-6%. Από την άλλη πλευρά, πολλές ερευνητικές προσπάθειες επικεντρώθηκαν στην αιτιολογία της ΔΕΠ/Υ σ ψυχοκοινωνικούς παράγοντες οι οποίες όμως δεν έτυχαν ιδιαίτερης αποδοχής και στήριξης. (Κάκουρος,2000)

4. Άτομα με μαθησιακές δυσκολίες

Τα τελευταία χρόνια με την καθιέρωση του θεσμού της υποχρεωτικότητας της εκπαίδευσης, αναδύθηκε ένας μεγάλος αριθμός μαθητών που δυσκολεύεται να ανταποκριθεί

στις σχολικές απαιτήσεις (Αναγνωστόπουλος, 2000). Οι αιτίες που μπορούν να πυροδοτήσουν την εμφάνιση σχολικών δυσκολιών (learning difficulties) ποικίλουν όπως οικογενειακοί ή ψυχοκοινωνικοί παράγοντες, ψυχικά προβλήματα, ειδικές καθυστερήσεις στην εξέλιξη ή προβλήματα από το νοητικό δυναμικό. (Παντελιάδου – Μπότσας, 2007). Πιο συγκεκριμένα οι Μ.Δ. και ειδικότερα οι δυσκολίες που αφορούν την ανάγνωση και την γραφή αφορούν τόσο ενδογενείς όσο και εξωγενείς παράγοντες, όπως φαίνεται και παρακάτω:

➤ Οργανική ανεπάρκεια (συμπεριλαμβανομένων αισθητηριακών ανεπαρκειών, πχ κώφωση

- Δυσκολίες συγκέντρωσης προσοχής
- Προβλήματα λόγου και ομιλίας
- Χαμηλός δείκτης νοημοσύνης
- Συναισθηματικά προβλήματα
- Κοινωνικό – οικονομικοί παράγοντες
- Διγλωσσία
- Πολιτισμικοί παράγοντες
- Περιβαλλοντικοί παράγοντες (ασταθής οικογενειακή φροντίδα, περιορισμένα γλωσσικά ερεθίσματα και περιορισμένη διαθεσιμότητα έντυπου υλικού, ανεπαρκής διδασκαλία, μη κατάλληλα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, ελλιπής παρακολούθηση σχολείου – συχνές αλλαγές σχολείων, συχνές αλλαγές εκπαιδευτικών, συχνές απουσίες)
- Περιορισμένα κίνητρα

(Δημητροπούλου, κ.α .2011:23)

Αρκετοί παράγοντες έχουν κατηγορηθεί ότι οδηγούν στη γένεση των μαθησιακών δυσκολιών, όπως οι προδιαθεσικοί, οι γνωστικοί, οι νευροβιολογικοί και οι γνωσιακοί. Οι περισσότερες έρευνες συγκλίνουν πως οι Μ.Δ. έχουν οργανική αιτιολογία και σχετίζονται με δυσλειτουργίες του κεντρικού νευρικού συστήματος (Παντελιάδου – Μπότσας, 2007), και με κάποια ήπια μορφή εγκεφαλικής δυσλειτουργίας (Κάκουρος, 1996). Όπως βλέπουμε λοιπόν οι Μ.Δ. χαρακτηρίζονται από ανομοιογένεια. Ο τρόπος εκδήλωσής τους και η πιθανή αιτιολογία εμφάνισής τους είναι διαφοροποιημένα και συνίσταται δυσκολία εντοπισμού κοινών χαρακτηριστικών για όλα τα παιδιά με Μ.Δ. (Παντελιάδου, 2000). Υπάρχει όμως και μια ομάδα μαθητών που έχει χαμηλή επίδοση, χωρίς κάποια συγκεκριμένη αιτία, η οποία

εμφανίζει «απρόσμενες δυσκολίες μάθησης που δεν μπορούν να εξηγηθούν από το νοητικό δυναμικό των μαθητών» (Παντελιάδου – Μπότσα, 2007). Οι μαθητές αυτοί, ενώ δεν παρουσιάζουν εμφανείς νοητικές διαταραχές, ψυχοκοινωνικά προβλήματα ή άλλα προβλήματα στην ανάπτυξη, οδηγούνται σε σχολική υποεπίδοση ή αποτυχία, καθώς δεν μπορούν να επωφεληθούν από την τυπική διδασκαλία (Τζουριάδου, 1995).

Σύμφωνα με την Δημητροπούλου (2011) υπάρχουν πέντε είδη μαθησιακών δυσκολιών και είναι τα εξής:

1. Αναγνωστικές δυσκολίες στην αναγνώριση της λέξης (δυσλεξία)
2. Αναγνωστικές δυσκολίες στην αναγνωστική ευχέρεια
3. Αναγνωστικές δυσκολίες στην αναγνωστική κατανόηση
4. Μαθησιακές δυσκολίες στα μαθηματικά
5. Μαθησιακές δυσκολίες στη γραπτή έκφραση

Ένα από το είδος των μαθησιακών δυσκολιών που συναντάμε πιο συχνά είναι αυτό της δυσλεξίας, δηλαδή η αναγνωστική δυσκολία στην αναγνώριση της λέξης.

5. Άτομα με κινητικές αναπηρίες

Κινητικές αναπηρίες λέγονται οι αναπηρίες που αφορούν τη μείωση ή κατάργηση της κινητικότητας διαφόρων μελών του σώματος. Θεμελιώδεις τύποι της κινητικής αναπηρίας είναι: α) νευρολογικές μειονεξίες, β) ορθοπεδικές ή μυοσκελετικές αναπηρίες, γ) μετατραυματικές κακώσεις στα παιδιά. Οι ψυχολογικές αντιδράσεις των παιδιών απέναντι στην κινητική αναπηρία τους διέπονται από ένα πλήθος συναισθημάτων. Από την μια είναι το αίσθημα της οργής και της άρνησης, τα οποία οδηγούν το άτομο σένα αδιέξοδο απόσυρσης ή απροθυμίας της αποδοχής τα οποία συνάγουν σένα ιδιόρρυθμο χαρακτήρα, απροσάρμοστο κοινωνικά. Έρευνες δείχνουν πως η αναπηρία είναι ίσως και ο πρώτος λόγος για να εμφανίσουν τα άτομα κατάθλιψη, η οποία κατηγορείται για οποιαδήποτε αποτυχία τους συμβαίνει σε άλλους τομείς και υφίστανται κοινωνική σύγκριση λόγω της διακριτής αναπηρίας. Από την άλλη μια επιτυχημένη και σωστή διαχείριση των συγκρούσεων θα φέρει την παραδοχή ευθυνών και την ενασχόληση με άλλες δραστηριότητες, που δεν τις παρεμποδίζει η κινητική αναπηρία. Η ψυχολογική στήριξη για να θεωρηθεί επιτυχημένη θα πρέπει να υφίσταται από το ίδιο το άτομο με την αναπηρία το οποίο θα πρέπει να αποδεχθεί τον εαυτό του και τα όρια του, από το οικογενειακό περιβάλλον το οποίο θα πρέπει να

απαλλαγθεί από την ενοχή και να επικεντρωθεί στην ομαλή και ρεαλιστική πορεία του ατόμου και από το κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο θα πρέπει να συντονίσει ενέργειες για τα αληθινά δικαιώματα των κινητικών αναπήρων, την προσβασιμότητα τους και το ενδιαφέρον των συνανθρώπων τους (Παπάνης, Γιαβρίμης, Βίκη 2009:61-66). Σύμφωνα με τους Bobath και Bobath η κατηγοριοποίηση του πληθυσμού των παιδιών με κινητικές αναπηρίες μπορεί να ταξινομηθεί σύμφωνα με τον βαθμό και την μορφή της κινητικής αναπηρίας, ως εξής:

- Τετραπληγία: Είναι η κινητική αναπηρία που αφορά και τα τέσσερα άκρα
- Διπληγία: Όπου έχουν προσβληθεί κυρίως τα πόδια
- Ημιπληγία: Όπου η μια πλευρά του σώματος έχει προσβληθεί περισσότερο από την άλλη.

Ένας άλλος τρόπος ταξινόμησης είναι ανάλογα με τις κινητικές τους δυσκολίες, όπως:

- Εγκεφαλική παράλυση, η οποία περιλαμβάνει μια ομάδα παθήσεων που οφείλονται σε εγκεφαλική βλάβη κατά τα πρώτα στάδια της ανάπτυξης, όπως για παράδειγμα έλλειψη οξυγόνου κατά την γέννηση, πρόωρος τοκετός, αιμορραγία, λοίμωξη, τραύμα ή κληρονομικές συγγενείς δυσπλασίες και μπορεί να επηρεάσει τα χέρια, τα πόδια ή την μια πλευρά του σώματος.
- Δισχιδής ράχη, όπου η σπονδυλική στήλη δεν κλείνει κανονικά και είναι κληρονομική διαταραχή. Ίσως να εμφανίζει απουσία ή αδυναμία της μυϊκής λειτουργίας στον κορμό και τα κάτω άκρα, εξάρθρωση του ισχίου, στρεβλοποδία και κύρτωση της σπονδυλικής στήλης. Ακόμη κάποιες φορές μπορεί να περιλαμβάνει προβλήματα αφής, εντέρου ή ουροδόχου κύστης.
- Υδροκεφαλία και μυελομηνιγγοκήλη που συνδέονται πολλές φορές με την δισχιδή ράχη. Η πρώτη σχετίζεται με συγκέντρωση υγρού που περιβάλλει και πιέζει τον εγκέφαλο, ενώ η δεύτερη υφίσταται όταν ο νωτιαίος μυελός με την μεμβράνη του εξέλθει από την ράχη του νεογνού και χρειάζεται χειρουργική επέμβαση για να κλειστεί. Αυτή συνδέεται με μειωμένη αίσθηση και έλεγχο της ουροδόχου κύστης, του εντέρου και των κάτω άκρων και παρουσιάζεται στο 70% περίπου των περιπτώσεων της δισχιδούς ράχης.

Ένα άλλο ερευνητικό ζήτημα για την κινητική αναπηρία αφορά τις συνοδές αναπηρίες. Συνήθως η αναπηρία που συνοδεύει την κινητική αναπηρία είναι η νοητική. Συναντούμε σε ποσοστό περίπου 60% των παιδιών με εγκεφαλική παράλυση $I.Q < 70$, γεγονός που τα

τοποθετεί στη βαθμίδα νοητικής λειτουργίας που χαρακτηρίζεται ως νοητική καθυστέρηση. Επίσης πολλά παιδιά μπορεί να παρουσιάζουν στραβισμό, επιληπτικές κρίσεις, συναισθηματικές διαταραχές και διαταραχές της ακοής ή της όρασης. Οι διαφορές που συναντούμε ανάμεσα στα παιδιά με κινητικές αναπηρίες οφείλονται τόσο στα ίδια τα κινητικά προβλήματα όσο και στα αίτια τους. Έχει αποδειχθεί ερευνητικά πως ενώ οι κινητικές εμπειρίες δεν αποτελούν προϋπόθεση για την γνωστική ανάπτυξη κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής, όταν τα παιδιά με κινητικές αναπηρίες βρίσκονται σε ένα περιβάλλον πλούσιο σε ερεθίσματα, αναπτύσσονται με πιο γρήγορους ρυθμούς τόσο γνωστικά όσο και κινητικά. Όσον αφορά τις σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ τομέων, αυτές εξαρτώνται από τον τύπο της κινητικής αναπηρίας. Βλέπουμε δηλαδή πως ενώ τα παιδιά με εγκεφαλική παράλυση παρουσιάζουν ένα ομοιόμορφο ή επίπεδο προφίλ ανάπτυξης σε όλους τους τομείς, δεν ισχύει το ίδιο και για τις περιπτώσεις υδροκεφαλίας ή δισχιδούς ράχης. Σε αυτές τις περιπτώσεις παρουσιάζουν μεγαλύτερες γλωσσικές ικανότητες και ασυμφωνίες μεταξύ γλωσσικών πεδίων.

3.3 Άτομα με προβλήματα όρασης

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ.) τυφλό είναι το άτομο με οπτική οξύτητα λιγότερη από 1/20 της κλίμακας Shellen, όταν η φυσιολογική όραση είναι 20/20. Επίσης θεωρείται και κάθε άτομο που, αν και μπορεί να παρουσιάζει ικανοποιητική οπτική οξύτητα, η περιφερική του όραση είναι περιορισμένη στις 10 μοίρες κεντρικά ή λιγότερο (N.958/1979). Ο Π.Ο.Υ. αναφέρει πως τα αίτια εμφανίζονται περισσότερα αλλά διαφοροποιημένα σύμφωνα με την ηλικία εμφάνισης της μειονεκτικής όρασης και με το κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο μιας χώρας. Σύμφωνα με τον Θεοδοσιάδη (στο Κουταντός,2005:79) η λειτουργία της όρασης επιτυγχάνεται μέσω ενός πολύπλοκου μηχανισμού, ο οποίος θα μπορούσε να παρομοιαστεί με ένα κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης. Αυτό το κύκλωμα αποτελείται από:

1. Το σύστημα λήψης (μάτια)
2. Το σύστημα μεταβίβασης (οπτικές οδοί) και
3. Το σύστημα προβολής (φλοιός της πληκτραίας σχισμής του ινιακού λοβού του εγκεφάλου)

Υπάρχουν κάποια αίτια που προκαλούν τα προβλήματα όρασης μπορούμε να τα ταξινομήσουμε σε τέσσερις κατηγορίες:

- Γενετικά: στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα διάφορα οικογενειακά εκφυλιστικά φαινόμενα όπως στον χοριοειδή, στην ίριδα και στον αμφιβληστροειδή, σε διαθλαστικές ανωμαλίες, στην καταστροφή ή βλάβη του οπτικού νεύρου.
- Προγεννητικά: σ' αυτά περιλαμβάνονται μολυσματικές ασθένειες της μητέρας κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης, όπως π.χ. η ερυθρά κατά τους πρώτους τρεις μήνες, αφροδίσια νοσήματα, δηλητηριάσεις, κακώσεις του εμβρύου κατά την ενδομήτρια ζωή.
- Περιγεννητικά: στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι τραυματισμοί του κρανίου κατά του τοκετού, η ανοξαιμία κ.α.
- Μεταγεννητικά: στα αίτια αυτά περιλαμβάνονται μολυσματικές ασθένειες κατά την παιδική ηλικία, αφροδίσια νοσήματα, διάφορες οφθαλμολογικές παθήσεις, τραυματισμοί των οφθαλμών, δηλητηριάσεις, διαταραχές του μεταβολισμού, κακοήθεις όγκοι στον ιστό του οπτικού οργάνου (Σπύρου & Τσαγγάρη).

Σύμφωνα με ιατρικές εκτιμήσεις οι σημαντικότερες αιτίες τύφλωσης μπορούν να αντιμετωπιστούν με πρόληψη και θεραπεία. Όπως είναι φυσικό, τα προβλήματα όρασης έχουν και συνέπειες στην ανάπτυξη του παιδιού οι οποίες επηρεάζουν και διαμορφώνουν την κινητική, τη γλωσσική, γνωστική και κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού και είναι διαφορετικές ανάλογα με το βαθμό τύφλωσης, τη νοητική κατάσταση και το κοινωνικό περιβάλλον που τους πλαισιώνει (Μακεδών, 2009). Τα τυφλά άτομα υστερούν αναφορικά με το συντονισμό κινήσεων, με κατάλληλη όμως ειδική παιδαγωγική παρέμβαση αυτό μπορεί να βελτιωθεί σημαντικά έτσι ώστε να κινούνται αυτόνομα και ελεύθερα με την βοήθεια του λευκού μπαστουνιού, του συνοδευτικού σκύλου κ.α. Ακόμη καθυστερούν να αναπτύξουν την ομιλία τους. Ταυτόχρονα παρουσιάζουν συχνά δυσκολίες στη ρύθμιση του τόνου της ομιλίας, παρουσιάζουν φτωχή φωνητική ποικιλία, έχουν την τάση να ομιλούν με μεγαλύτερη ένταση και να μιλούν με βραδύτερο ρυθμό απ' ότι οι βλέποντες. Όταν μιλούν κάνουν λιγότερες χειρονομίες και κινήσεις του σώματος και, τέλος, χρησιμοποιούν λιγότερες κινήσεις των χειλιών κατά την άρθρωση των ήχων. Στα άτομα με προβλήματα όρασης οι συνήθεις τρόποι για την επικοινωνία και την απόκτηση κοινωνικών εμπειριών είναι ποσοτικά και ποιοτικά

περιορισμένοι λόγω μειωμένης κινητικότητας και έλλειψης του οπτικού ελέγχου καθώς και της συνακόλουθης μειωμένης δυνατότητας για μίμηση εσωτερικών, εκφραστικών κινήσεων (Σπύρου & Τσαγγάρη). Έρευνες έχουν δείξει πως έφηβοι με προβλήματα όρασης διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο για κατάθλιψη και ανάπτυξη του αισθήματος της ανεπάρκειας και της κατωτερότητας (Beauty, 1992). Επίσης εμφανίζουν προβλήματα στις κοινωνικές σχέσεις, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται κοινωνικά απομονωμένοι, με λιγότερους φίλους και κοινωνικά δίκτυα που οι διαστάσεις τους είναι μικρότερες σε σχέση με άλλους εφήβους (Huurre & Aro, 1998).

Ένα πρόβλημα όρασης μπορεί να επηρεάσει διαφορετικές πλευρές της όρασης, όπως:

- Την οπτική οξύτητα. Σε αυτή την περίπτωση συναντούμε διαθλαστικές δυσλειτουργίες, οι οποίες εμποδίζουν τον μαθητή να δει καθαρά το περίγραμμα ή τις λεπτομέρειες ενός αντικειμένου
  - Το οπτικό νεύρο, όπου ίσως συναντούμε μικρό οπτικό πεδίο στην οπτική αντίληψη των αντικειμένων
  - Την κίνηση των οφθαλμών όπου μπορεί να συναντήσουμε ασυντόνιστη ή ασυνήθιστη κίνηση των οφθαλμών, όπως για παράδειγμα ο στραβισμός ή ο νυσταγμός
  - Εγκεφαλική οπτική δυσλειτουργία όπου ίσως κάποια σοβαρή νευρολογική εγκεφαλική βλάβη προκαλεί σοβαρό οπτικό πρόβλημα
  - Αδυναμία όρασης κάποιων χρωμάτων
  - Φωτοευαισθησία, δηλαδή οπτικό πρόβλημα σε σχέση με την ένταση του φωτός
- (Κουταντός, 2005)

Πιο συγκεκριμένα περιγράφονται παρακάτω ορισμένα οπτικά προβλήματα, καθώς και οι εκπαιδευτικές συνέπειες ή παρεμβάσεις που απαιτούνται.

→ Υπερμετροπία: Σε αυτή την περίπτωση στο άτομο οι ακτίνες φωτός που προέρχονται από ένα αντικείμενο εστιάζονται πίσω από τον αμφιβληστροειδή και το άτομο αποκτά θαμπή και ασαφή εικόνα του αντικειμένου. Συνήθως αν δεν υπάρχει κάποιο άλλο σοβαρό πρόβλημα η χρήση των κατάλληλων φακών μπορούν να βοηθήσουν στην εστίαση. Συναντάται δυσκολία εστίασης σε πολύ κοντινή απόσταση και η ανάγνωση για πολύ ώρα κουράζει και ενοχλεί. Επίσης σε κάποιες περιπτώσεις χρειάζεται το κατάλληλο υλικό

βοηθήματος όρασης, όπως μεγεθυντικοί φακοί, τηλεσκόπιο ή κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης.

→ Μυωπία: Έχει ως αποτέλεσμα την θολή όραση σε μακρινή απόσταση. Η χρήση γυαλιών ή φακών επαφής κρίνεται απαραίτητη. Το έντυπο υλικό που δίνεται στους μαθητές πρέπει να είναι καθαρό και ευκρινές, να έχει καλή αντίθεση και κατάλληλο μέγεθος γραμμάτων. Επίσης ένα αναλόγιο ή ένα κεκλιμένο θρανίο μπορούν να βοηθήσουν στην καλύτερη στάση του σώματος και την οπτική εστίαση κατά την διάρκεια μιας δραστηριότητας.

→ Αστιγματισμός: Αποτελεί διαθλαστική δυσλειτουργία του οφθαλμού και έχει ως αποτέλεσμα την ασαφή εικόνα των αντικειμένων. Ίσως συναντήσουμε σύγχυση γραμμάτων και αριθμών στα μικρά παιδιά και κούραση στα μάτια μετά από διεξαγωγή κοντινής εργασίας.

→ Αχρωματοψία: Είναι μια εκ γενετής κατάσταση που επηρεάζει περισσότερο τα αγόρια σε σχέση με τα κορίτσια. Παρουσιάζεται αδυναμία αίσθησης των χρωμάτων και μειώνεται η μακρινή οπτική οξύτητα. Συνήθως συναντάται μερική αχρωματοψία, δηλαδή αδυναμία αντίληψης κάποιων χρωμάτων ή δυσχρωματοψία, δηλαδή σύγχυση μεταξύ του κόκκινου και του πράσινου χρώματος.

→ Αλβινισμός ή λευκοπάθεια: Κληρονομική πάθηση που συνδέεται με την έλλειψη χρωστικής ή την αδυναμία παραγωγής μελανίνης στο σώμα. Τα παιδιά με αλβινισμό ίσως έχουν άσπρα μαλλιά, ίριδα, βλεφαρίδες και χοριοειδή χιτώνα, και ανοιχτόχρωμη επιδερμίδα. Μειώνεται η οπτική οξύτητα και δημιουργείται φωτοφοβία, νυσταγμός και αλληθωρισμός. Σε αυτή την περίπτωση τα παιδιά πρέπει να φοράνε καπέλο και ειδικούς φακούς. Επίσης να ελέγχεται το φυσικό φως που περνάει στην τάξη με περσίδες ή παντζούρια και να υπάρχουν ειδικά βοηθήματα ή αναλόγια στις περιπτώσεις που κρίνεται απαραίτητο.

→ Ανιριδία: Εκ γενετής κατάσταση, συνήθως κληρονομική στην οποία η ίριδα απουσιάζει ή δεν έχει κατάλληλα αναπτυχθεί. Επηρεάζει και τα δυο μάτια και συνήθως συνυπάρχει με άλλα προβλήματα όπως ο νυσταγμός, η φωτοφοβία ή ο καταρράκτης. Μετά από κοντινή εργασία μπορεί να παρουσιαστεί κούραση, πονοκέφαλος, ενοχλήσεις στα μάτια και χρειάζεται καλή αντίθεση εκτύπωσης. Τα παιδιά πρέπει να φορούν ειδικούς φακούς και να ελέγχεται το φυσικό φως που μπαίνει στην τάξη.

→ Καταρράκτης: Εμφανίζεται τόσο σε παιδιά όσο και σε μεγάλους και προκαλεί αδιαφάνεια στους φακούς των ματιών. Προκαλεί απώλεια της οπτικής οξύτητας, φωτοφοβία και νυσταγμό. Σε αυτή την περίπτωση χρειάζεται καλή αντίθεση εκτύπωσης και σε ευκρινές μέγεθος γραμμάτων, η πηγή φωτισμού να είναι πίσω από το παιδί και να υπάρχουν τα κατάλληλα βοηθήματα ή αναλόγιο στις περιπτώσεις που κρίνεται απαραίτητο.

→ Κολόβωμα: Είναι μια εκ γενετής κατάσταση κατά την οποία παρουσιάζεται ένα κενό στην όραση. Μπορεί να συνοδεύεται από αλληθωρισμό, νυσταγμό μείωση του οπτικού πεδίου και φωτοφοβία. Σε αυτή την περίπτωση χρειάζεται να αποφεύγεται το ηλιακό φως και να οργανωθεί κατάλληλα η τάξη.

→ Γλαύκωμα: Εμφανίζει πίεση των υγρών του οφθαλμού και επιφέρεται αλλοίωση του σχήματος του βολβού και κακή κυκλοφορία του οφθαλμικού υγρού. Μπορεί να εμφανίζεται μόνο του ή σε συνδυασμό με άλλες παθήσεις, όπως η ανιριδία. Αν δεν θεραπευτεί μπορεί να προκαλέσει τυφλότητα. Μετά από κοντινή εργασία μπορεί να παρουσιαστεί κούραση, πονοκέφαλος, ενοχλήσεις στα μάτια και χρειάζεται καλή αντίθεση εκτύπωσης. Τα παιδιά πρέπει να φορούν ειδικούς φακούς και να ελέγχεται το φυσικό φως που μπαίνει στην τάξη. Είναι σημαντικό να δίνονται ειδικές σταγόνες του ματιού και να αντιμετωπίζονται πιθανά αρνητικά σχόλια σχετικά με την εμφάνιση του ματιού.

→ Ημιανοψία: Παρουσιάζεται απουσία οπτικού πεδίου στο αριστερό ή δεξιό μισό του αριστερού χιτώνα. Πολλές φορές οι μαθητές μπορεί να έχουν περιέργες θέσεις σώματος προκειμένου να χρησιμοποιήσουν την υπολειπόμενη όρασή τους. Η συνεχόμενη ανάγνωση γίνεται συνήθως με δυσκολία και ο μαθητής πρέπει να επιλέγει την θέση του στην τάξη που του επιτρέπει να έχει το μεγαλύτερο οπτικό πεδίο.

→ Κερατόκωνος: Σε αυτή την περίπτωση παραμορφώνεται ο κερατοειδής και μπορεί να επηρεαστούν και τα δυο μάτια. Συχνά εμφανίζεται στα σύνδρομα Down και Marfan's. Προκαλείται υψηλή μυωπία, θολή όραση και απώλεια της οπτικής οξύτητας κυρίως στην μακρινή όραση. Όπως και την μυωπία, το έντυπο υλικό που δίνεται στους μαθητές πρέπει να είναι καθαρό και ευκρινές, να έχει καλή αντίθεση και κατάλληλο μέγεθος γραμμάτων. Επίσης ένα αναλόγιο ή ένα κεκλιμένο θρανίο μπορούν να βοηθήσουν στην καλύτερη στάση του σώματος και την οπτική εστίαση κατά την διάρκεια μιας δραστηριότητας.

→ Εκφύλιση της ώχρας κηλίδας: Σ αυτή την περίπτωση δημιουργείται ένα «σκότωμα» και χρειάζεται η χρήση μεγεθυντικού φακού. Ο μαθητής μπορεί να βοηθηθεί με τα κατάλληλα βοηθήματα, τον σωστό φωτισμό, την χρήση χάρακα κατά την διάρκεια της ανάγνωσης και την καλή αντίθεση εκτύπωσης.

→ Νυσταγμός: Αποτελεί ακούσια επαναλαμβανόμενη κίνηση που επηρεάζει και τα δυο μάτια. Παρουσιάζεται πρόβλημα προσαρμογής των οφθαλμών σε ένα αντικείμενο. Μπορεί να εμφανίζεται μόνος του ή να συνυπάρχει με άλλες οπτικές δυσλειτουργίες, όπως ο αλβινισμός, η ανιριδία και ο καταρράκτης. Ο μαθητής μπορεί να βοηθηθεί με, την χρήση χάρακα κατά την διάρκεια της ανάγνωσης και την καλή αντίθεση εκτύπωσης, καθώς και την μετακίνηση του κεφαλιού για να επιτύχουν καλύτερη συγκέντρωση.

→ Οπτική ατροφία: Εκ γενετής ασθένεια η οποία προκαλεί εκφυλισμό του οπτικού νεύρου. Μπορεί να επηρεάσει τη οπτική οξύτητα, να παρουσιάζει ευαισθησία στην αντίθεση και να δημιουργήσει δυσλειτουργίες στο κεντρικό ή περιφερειακό οπτικό πεδίο. Ο μαθητής μπορεί να βοηθηθεί με τα κατάλληλα βοηθήματα και τον σωστό και κοντινό φωτισμό.

→ Μελαγχρωστική αμφιβληστροειδοπάθεια: Εκ γενετής εξελισσόμενη κατάσταση για την οποία δεν έχει βρεθεί η κατάλληλη θεραπεία. Προκαλείται εκφυλισμός και ασυνήθης χρωματισμός του αμφιβληστροειδούς. Παρουσιάζεται μικρή νυκτερινή όραση, έλλειψη οπτικής οξύτητας, σταδιακή μείωση του οπτικού πεδίου, φωτοφοβία και ολική τυφλότητα. Παρουσιάζονται δυσκολίες στην κινητικότητα και την προσαρμογή από ένα φωτεινό μέρος σε σκοτεινό. Σε κάποιες περιπτώσεις η χρήση κίτρινου διακριτικού χρώματος μπορεί να βοηθήσει. Επίσης να χρησιμοποιείται το μικρότερο δυνατό μέγεθος γραμμάτων ώστε το υπολειπόμενο οπτικό πεδίο να λαμβάνει το μέγιστο δυνατό των πληροφοριών. Η χρήση καλού φωτισμού, βοηθημάτων όρασης, η εκμάθηση Braille και η εφαρμογή προγράμματος εκμάθησης κινητικότητας κρίνονται απαραίτητα.

→ Ινοσία του αμφιβληστροειδούς: Προέκυψε από την υπερβολική χρήση οξυγόνου πρόωρων νεογνών σε θερμοκοιτίδες. Μπορεί να προκαλέσει τυφλότητα, κακή οπτική οξύτητα, μυωπία, γλαύκωμα, αποκόλληση αμφιβληστροειδούς και νυσταγμό. Οι μαθητές χρειάζονται βοήθεια προκειμένου να αναπτύξουν την κινητικότητά τους, τις αντιληπτικές ικανότητες, καθώς και την λεπτή και αδρή τους κίνηση. Ο μαθητής μπορεί να βοηθηθεί με τα κατάλληλα βοηθήματα, τον σωστό φωτισμό, την χρήση χάρακα κατά την διάρκεια της ανάγνωσης και την καλή αντίθεση εκτύπωσης.

→ Αλληθωρισμός ή στραβισμός: Αποτελεί την αδυναμία των οφθαλμικών μυών να συντονιστούν ταυτόχρονα πάνω στο ίδιο αντικείμενο. Χρειάζεται ο μαθητής να επιλέξει την καλύτερη θέση, ώστε να αυξήσει την χρήση του ματιού με το οποίο βλέπει καλύτερα.

→ Άλλα σύνδρομα και οπτικά προβλήματα: Άλλη οπτική δυσλειτουργία είναι η προσωρινή ή μόνιμη εγκεφαλική οπτική δυσλειτουργία, η οποία προκαλείται από διαταραχές στα οπτικά μονοπάτια

Το οπτικό πρόβλημα όμως δεν επηρεάζει μόνο την όραση, αλλά ενδέχεται να επηρεάσει και τους τέσσερις εξελικτικούς τομείς, όπως την κοινωνική και συναισθηματική εξέλιξη, την γνωστική ανάπτυξη, την γλωσσική ανάπτυξη και την κινητικότητα και τον προσανατολισμό. (Mason, 2005 και Κουταντός, 2005) Σε αυτή την περίπτωση με τη σωστή στήριξη και διδασκαλία μπορούν να αναπτυχθούν οι αναγκαίες δεξιότητες προκειμένου το παιδί να αναπτυχθεί και να γίνει ένας ανεξάρτητος, ισορροπημένος και κοινωνικά επαρκής ενήλικας. Παράλληλα ο γονιός και ο εκπαιδευτικός οφείλουν να κατανοήσουν τις ανάγκες του παιδιού και να παρέμβουν με τον σωστό τρόπο στον σωστό χρόνο. (Mason, 2005). Η οικογένεια του παιδιού με προβλήματα όρασης μπορεί να αναζητήσει βοήθεια σε επαγγελματίες, κοινωνικούς λειτουργούς, εκπαιδευτικούς για παιδιά με προβλήματα όρασης και άλλους γονείς που έχουν παιδί με προβλήματα όρασης.

Πολλές φορές μερικά παιδιά με προβλήματα όρασης κουβαλούν ακόμη και κατά την εφηβική ηλικία χαρακτηριστικές σωματικές κινήσεις των τυφλών, όπως το ζούληγμα και στριφογύρισμα των ματιών, το φτεροκόπημα των χεριών. Σε αυτή την περίπτωση η θετική παρότρυνση για τροποποίηση της συμπεριφορά μπορεί να αποδειχθεί καλύτερη από τα αρνητικά σχόλια.

Ακόμη είναι πολύ σημαντικό να παρατηρείται η εξελισσόμενη γλώσσα του παιδιού και να παροτρύνεται να αρθρώνει σωστά, αξιοποιώντας παιχνίδια με λέξεις, τραγούδια και ρίμες. Μπορεί να παρατηρηθούν διαφορές στη γλωσσική εξέλιξη των παιδιών όσον αφορά την επίγνωση του φωνητικού συστήματος ή τη σωστή συντακτική χρήση των λέξεων. Αυτό μπορεί να συμβεί, καθώς σύμφωνα με τον Elstner (1983) υπάρχει δυσκολία στα τυφλά παιδιά να καταγράψουν ταυτόχρονα οπτικά και ακουστικά γεγονότα και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να χάνουν πολύτιμα ερεθίσματα για την ομιλία και πολλές ευκαιρίες επικοινωνίας.

Σύμφωνα με μελέτες του Kolk ο δείκτης ευφυΐας των τυφλών παιδιών δεν διαφέρει σημαντικά σε σχέση με τα βλέποντα παιδιά. Αντίθετα ο Tillman θεωρεί πως υπάρχουν σημαντικές διαφορές. Αυτές μπορεί να οφείλονται σύμφωνα με τον Jan σε έλλειψη πληροφοριών, καθώς οι άλλες αισθήσεις δεν μπορούν να επεξεργαστούν τις πληροφορίες τόσο αποτελεσματικά όσο η όραση.

Σύμφωνα με τον Jan (1992) «τα παιδιά με σοβαρά προβλήματα όρασης και φυσιολογικό νευρικό σύστημα, στα οποία δεν έχουν δοθεί επαρκής ευκαιρίες εκμάθησης των κινητικών δεξιοτήτων, συχνά παρουσιάζουν καθυστέρηση στην ανάπτυξη τους. Συνήθως είναι υποτονικά, με κακό συντονισμό, βαδίζουν με αστάθεια και τα πέσματά τους είναι πολύ στραβά». Έχουν δυσκολία να καταγράψουν την σωματική τους κίνηση και να κατανοήσουν τι συμβαίνει όταν κινείται ένα μέλος του σώματός τους, όταν λυγίζουν την μέση τους ή κυλιούνται κάτω. Αν δυσκολεύονται να δουν καθαρά άλλους ανθρώπους, έχουν λιγότερα σημεία αναφοράς και ίσως δεν συνειδητοποιούν τι σημαίνει να «στέκεσαι ίσια» ή να «περπατάς σαν στρατιώτης». Τα παιδιά με προβλήματα όρασης λοιπόν χρειάζονται εξειδικευμένη παρέμβαση για να μπορούν να κινούνται με αυτοπεποίθηση και ανεξαρτησία σε έναν χώρο. Επίσης μεγαλώνοντας χρειάζονται ένα προσεκτικά διαρθρωμένο πρόγραμμα, προκειμένου να διδαχθούν τεχνικές για να κυκλοφορούν με ασφάλεια και ανεξαρτησία.

3.4 Άτομα με προβλήματα ακοής

Μαθητές με προβλήματα ακοής (κωφοί ή βαρήκοοι) αποτελούν έναν ανομοιογενή πληθυσμό και εμφανίζουν διαφορετικά ατομικά χαρακτηριστικά και ετερογενείς γλωσσικές ανάγκες, οι οποίες συνδέονται κυρίως με τις γλωσσικές εμπειρίες τους κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Πιο συγκεκριμένα παράγοντες που διαφοροποιούν τις γλωσσικές εμπειρίες τους είναι α) ο βαθμός πρόσβασης σε μια γλώσσα και β) η ποιότητα της επικοινωνίας στο οικογενειακό πλαίσιο σε συνδυασμό με την επίδραση των ακουολογικών παραγόντων όπως η ηλικία εμφάνισης και η ηλικία διάγνωσης της απώλειας της ακοής, ο βαθμός και το είδος του ακουστικού βοηθήματος (Παντελιάδου & Αργυρόπουλος, 2011). Η γλώσσα των κωφών είναι μια κινητική – οπτική γλώσσα που αποτελεί τον κύριο άξονα της εκπαίδευσης των κωφών. Για πολλά χρόνια όμως δεν θεωρούνταν πραγματική γλώσσα, δεν υπήρχε συστηματική της βιβλιογραφική μελέτη, και οι γονείς των κωφών την απέρριπταν λόγω της δικής τους άγνοιας και της άποψης που υπήρχε ότι αν ένα κωφό παιδί κατακτήσει την νοηματική, θα αρνηθεί να

μάθει την προφορική γλώσσα. Η αλλαγή στάσης συνέβη την δεκαετία του 1970 όταν ο Stokoe μελέτησε συστηματικά την νοηματική γλώσσα και κατέδειξε ότι «ικανοποιούσε κάθε γλωσσολογικό κριτήριο μιας πραγματικής γλώσσας στα πλαίσια του λεξικού της, της σύνταξης και της ικανότητας της να δημιουργεί έναν απεριόριστο αριθμό προθέσεων». (Κουπάνου & Φτιάκα,2007)

Ο Moores (2007) αναγνωρίζει δύο είδη κώφωσης:

1. Την «προγλωσσική» κώφωση που συμβαίνει όταν η κώφωση ενυπήρχε στη γέννηση ή προέκυψε πριν από την ανάπτυξη ομιλούσας ή νοηματικής γλώσσας
2. Την «μεταγλωσσική» κώφωση η οποία προέκυψε μετά από την αυθόρμητη κατάκτηση της γλώσσας.

Τα ακούοντα παιδιά είναι δέκτες πολλών γλωσσικών ερεθισμάτων και αποκτούν πολλές γλωσσικές εμπειρίες και γνώσεις για το περιβάλλον τους. Τα κωφά και βαρήκοα αντίθετα δεν έχουν πάντα αυτή την δυνατότητα καθώς οι ακούοντες γονείς δεν είναι πάντα προετοιμασμένοι για τον ερχομό τους και η προσαρμογή τους στις γλωσσικές τους ανάγκες είναι δύσκολη και μακροχρόνια. Η απουσία γνώσης της νοηματικής γλώσσας και της σημασίας της οπτικής γλώσσας για τα παιδιά τους, τους οδηγούν στο να επικοινωνούν με το παιδί τους σε μια ομιλούμενη γλώσσα που τους είναι οικεία. Οι κωφοί γονείς βέβαια επικοινωνούν άνετα από την πρώτη στιγμή σε μια φυσική νοηματική γλώσσα. Σημαντικό ρόλο στη γλωσσική επιλογή των γονέων παίζουν η υποστήριξη που δέχονται από υπηρεσίες καθώς και η πληροφόρηση. (Παντελιάδου & Αργυρόπουλος, 2011). Η γλωσσική πορεία των κωφών και βαρήκοων παιδιών επηρεάζεται επίσης και από ακουολογικούς παράγοντες και κυρίως από την ηλικία εμφάνισης απώλειας της ακοής, αν δηλαδή εμφανίστηκε πριν ή μετά από την κατάκτηση μιας ομιλούμενης γλώσσας (στην ηλικία των τεσσάρων ετών περίπου). Επίσης η ηλικία της διάγνωσης έτσι ώστε να γνωρίζουν οι γονείς για την απώλεια της ακοής και να προσαρμόσουν την επικοινωνιακή τους συμπεριφορά, έτσι ώστε να μην του στερούν την επικοινωνία. (Παντελιάδου & Αργυρόπουλος, 2011)

Ο βαθμός απώλειας της ακοής είναι ένας σημαντικός ακουολογικός παράγοντας που προσδιορίζει τη γλωσσική εξέλιξη. Ένα κωφό παιδί δεν έχει λειτουργική υπολειπόμενη ακοή και έτσι η επικοινωνία του γίνεται οπτικά σε αντίθεση με ένα βαρήκοο παιδί που έχει λειτουργική υπολειπόμενη ακοή και μπορεί να επικοινωνήσει προφορικά. Ανάλογα με το

βαθμό απώλειας της ακοής τα παιδιά χρησιμοποιούν και τεχνολογικά βοηθήματα, όπως τα ακουστικά ή τα κοχλιακά εμφυτεύματα. Με τα πρώτα ενισχύονται οι ήχοι του περιβάλλοντος, οι οποίοι στη συνέχεια προσλαμβάνονται μέσω της κλασικής ακουστικής οδού, ενώ τα δεύτερα τοποθετούνται χειρουργικά. Βλέπουμε λοιπόν πως η διαφορετικότητα των γλωσσικών εμπειριών δημιουργεί ετερογένεια στις γλωσσικές και εκπαιδευτικές ανάγκες του μαθητικού πληθυσμού. Στην ίδια τάξη μπορεί να συνυπάρχουν παιδιά με υψηλή, μέτρια ή φτωχή γνώση της νοηματικής ή μιας ομιλούμενης γλώσσας και κύρια εκπαιδευτική πρόκληση αποτελεί η πρόσβαση τους στην εκπαίδευση και το αναλυτικό πρόγραμμα. (Παντελιάδου & Αργυρόπουλος, 2011)

Ένα πολύ σημαντικό ζήτημα είναι επίσης και το είδος του σχολείου που θα φοιτήσει ένα κωφό παιδί, έχοντας τις εξής επιλογές σχολείων:

- ✓ Οικοτροφεία ή ημερήσια σχολεία για κωφούς
- ✓ Ειδικές τάξεις σε κανονικά σχολεία με ειδικό δάσκαλο και υπηρεσίες για την ανάπτυξη της ακοής, της γλώσσας και προφορική ή ολική διδασκαλία
- ✓ Τοποθέτηση σε κανονική τάξη με υπηρεσίες για την ανάπτυξη της ακοής και της γλώσσας
- ✓ Τοποθέτηση σε κανονική τάξη με βοήθεια «ειδική μονάδας», ειδικών δηλαδή μαθημάτων με την βοήθεια ειδικού δασκάλου και υπηρεσίες για την ανάπτυξη της ακοής και της γλώσσας και
- ✓ Τοποθέτηση σε κανονική τάξη με «περιπατητική δασκάλα» και υπηρεσίες για την ανάπτυξη της ακοής και της γλώσσας (Κουπάννου & Φτιάκα, 2009)

Συχνά επιλέγεται το ειδικό σχολείο για λόγους καλύτερης εξατομικευμένης διδασκαλίας ή το γενικό σχολείο με κριτήριο την κοινωνική αποδοχή. (Κουπάννου & Φτιάκα, 2009)

Σύμφωνα με τις Λαμπροπούλου, Χατζηκακού & Βλάχου (2003) βαρήκοο είναι το άτομο που είτε φοράει ακουστικά είτε όχι, παρουσιάζει δυσκολίες να αντιληφθεί την ομιλία μόνο με την ακοή του. Ωστόσο το μεγαλύτερο ποσοστό των πληροφοριών το αντιλαμβάνεται με την ακοή του. Το βαρήκοο άτομο επικοινωνεί μέσω του ακουστικού καναλιού, συχνά με τη χρήση ακουστικού βαρηκοΐας. Η ακουστική βλάβη στις περιπτώσεις αυτές είναι από 35dB έως 69dB. Στον πληθυσμό των κωφών έχει προστεθεί την τελευταία δεκαετία και η ομάδα των

ατόμων με κοχλιακά εμφυτεύματα. Ο αριθμός των ανθρώπων αυτών την τελευταία δεκαετία, παρουσιάζει πολύ μεγάλη αύξηση.

Σύμφωνα με την Λαμπροπούλου (2004) άλλοι παράγοντες που διαφοροποιούν το πληθυσμό με προβλήματα ακοής είναι οι εξής

1. Ο χρόνος εμφάνισης της ακουστικής απώλειας. Οι «Προ γλωσσικοί» κωφοί (όσοι δηλαδή έχασαν την ακοή πριν από τα 2-3 χρόνια τους, μέσα στα οποία αποκτάται η βασική δομή της γλώσσας) έχουν διαφορετικά χαρακτηριστικά από τους «μεταγλωσσικούς» κωφούς, που χάνουν την ακοή τους σε ηλικίες που έχουν ήδη κατακτήσει τις βασικές δομές της ομιλούμενης γλώσσας.

2. Ο χρόνος έναρξης, η διάρκεια και η ποιότητα της έγκαιρης παρεμβατικής υποστήριξης προς την οικογένεια των εκπαιδευτικών υπηρεσιών, διαφοροποιεί εξαιρετικά τους κωφούς μαθητές. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η κρίσιμη περίοδος των τεσσάρων πρώτων χρόνων της ζωής του παιδιού, κατά την οποία κατακτάται η γλώσσα και η σκέψη. Οι απώλειες κατά την χρονική αυτή περίοδο είναι μη αναστρέψιμες. Από την άποψη αυτή τα κωφά παιδιά από οικογένειες κωφών, δηλαδή το 5-10%, βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση.

3. Η έγκαιρη έκθεση του παιδιού σε γλώσσα, στην οποία έχει φυσική προσβασιμότητα (τη νοηματική κατά πρώτο λόγο). Το γλωσσικό περιβάλλον του παιδιού παίζει πρωταρχικό ρόλο. Αν το παιδί προέρχεται από οικογένεια με κωφά μέλη, αποκτά έγκαιρα και επαρκώς φυσική γλώσσα, τη νοηματική, πράγμα που δεν επιτυγχάνεται στον ίδιο βαθμό αν οι γονείς είναι ακούοντες (με αποτέλεσμα να μη γνωρίζουν ούτε τη νοηματική ούτε πώς να διδάξουν στα κωφά παιδιά τους όσα στοιχεία της προφορικής γλώσσας μπορούν αυτά να προσλάβουν).

4. Η έγκαιρη και κατάλληλη εκπαίδευση.

5. Η προσβασιμότητα σε κατάλληλη εκπαιδευτική τεχνολογία.

6. Κοινωνικοί παράγοντες (στάσεις και πρακτικές προς τα κωφά άτομα).

7. Η ύπαρξη ή μη άλλης αναπηρίας.

8. Ατομικοί παράγοντες.

Υπάρχουν χαρακτηριστικά που επηρεάζουν το βαθμό ευκολίας ή δυσκολίας που έχουν τα άτομα στην ακοή τους ως προς την επικοινωνία με τους άλλους. Μερικά από αυτά είναι η

ηλικία έναρξης της απώλειας, η σοβαρότητα της απώλειας, η υπολειμματική ακοή, η ικανότητα επεξεργασίας γλωσσικών δεξιοτήτων, ο τρόπος επικοινωνίας, η ψυχολογική προσαρμογή και η ανταπόκριση των άλλων απέναντι στα προβλήματα ακοής. Ανάλογη με το βαθμό της κώφωσης είναι και η γλωσσική εξέλιξη των ατόμων, ενώ σημαντική επίδραση έχουν η ηλικία έναρξης και ο βαθμός απώλειας (Card & Schmider 1995).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ

1. «Μια μαγική νύχτα» Ιωάννα Σταματοπούλου

Στον πρώτο τόμο της σειράς αυτής η συγγραφέας παρουσιάζει μια γάτα, την οποία την ονομάζει Μόζα. Η Μόζα όμως είναι μια τυφλή γάτα. Η ιστορία ξεκινάει ένα βράδυ που ξαφνικά ακούει μια φωνή και αρχίζει να της εξηγεί γιατί δε μπορεί να τη δει και μπορεί μόνο να την ακούσει. Η Μόζα αρχίζει σιγά σιγά, μέσα και από άλλες φωνές, οι οποίες φωνές είναι διάφορα αντικείμενα του σπιτιού, τα οποία έχουν παρατηρήσει τη Μόζα στις περιέργες κινήσεις της, να καταλαβαίνει και να κατανοεί την έννοια της τύφλωσης. Το παραμύθι εκτός από την περιγραφή και ανάλυση της έννοιας τύφλωσης, θέλει να τονίσει και την έννοια της διαφορετικότητας. Ακόμη κάνει και μια μικρή αναφορά για το σύστημα Braille, όπως επίσης και για το ειδικό βοήθημα (λευκό μαστούνι) που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να περπατάνε στο δρόμο Μετά από αρκετές εξηγήσεις των διάφορων φωνών- αντικειμένων που ακούει η Μόζα, έχει αποδεχτεί πλέον το πρόβλημα όρασης που έχει.

1^η Κατηγορία: Στο παραμύθι ο ήρωας μας είναι πρωταγωνιστής και επιλέγει να βάλει ως πρωταγωνιστή ένα ζώο και όχι άνθρωπο. Το όνομα που επιλέγει να δώσει η συγγραφέας είναι το Μόζα, οπότε μπορούμε να καταλάβουμε ότι πρόκειται για μια θηλυκή γάτα. Όμως είναι δύσκολο να ορίσουμε την ηλικία, διότι ο πρωταγωνιστής μας είναι ζώο.

2^η Κατηγορία: Το είδος της αναπηρίας που θέτει η συγγραφέας είναι το πρόβλημα όρασης ή αλλιώς τύφλωση.

3^η Κατηγορία: Η αποδοχή του κοινωνικού περιγύρου δηλώνεται έμμεσα μέσα από το παραμύθι. Διότι μέσα από τις εξηγήσεις και τις ερμηνείες που της δίνουν οι διάφορες φωνές- αντικείμενα που ακούει σημαίνει ότι την αποδέχονται και προσπαθούν να την συμβουλεύσουν *«Σε βλέπω τόσο καιρό που προσπαθώντας να τρέξεις κουτουλάς στα έπιπλα επειδή δε βλέπεις. Περίμενα λοιπόν να ξαπλώσεις πάνω μου και όχι στο κρεβάτι, ως συνήθως για να μπορέσω να σου μιλήσω. Βέβαια και το κρεβάτι θα 'θελε να σ' τα πει αυτά, αλλά με τη κυρία σου ξαπλωμένη πάνω του δεν είναι και τόσο εύκολο (σελ8)»*, παρόλο που είναι τυφλή και προσπαθούν ακόμη να τις εξηγήσουν ότι υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι, οι οποίοι έχουν πρόβλημα όρασης. Επίσης

η ένταξη φαίνεται και μέσα από τις αναφορές που κάνουν για τα ειδικά πεζοδρόμια, σύστημα γραφής. Οι τυφλοί δεν χρειάζεται να βλέπουν, αλλά αρκεί να ακουμπάνε τα δάχτυλα τους στις σελίδες αυτών των βιβλίων για να διαβάζουν, διαθέτουν ειδικά μπαστούνια *«Οι τυφλοί άνθρωποι έχουν συνήθως ένα άσπρο λεπτό μπαστούνάκι, που το χτυπάνε στο δρόμο γύρω τους ενώ περπατάνε, οπότε καταλαβαίνουν έτσι και την παραμικρή λακκούβα που έχει ο δρόμος. Με τον ίδιο τρόπο καταλαβαίνουν αν υπάρχει εμπόδιο και προσέχουν να μην πέσουν πάνω του(σελ22)»*. Μπορεί να μην δηλώνεται άμεσα η ένταξη και η αποδοχή του κοινωνικού περιγύρου αλλά μέσα από τις διάφορες αναφορές, ο αναγνώστης μπορεί να την καταλάβει έμμεσα. *«Τι άλλο μπορεί να κάνει ένας τυφλός άνθρωπος;(σελ26)» «Μα ό,τι κάνουν και οι υπόλοιποι άνθρωποι, απλώς το καθετί το κάνει με διαφορετικό τρόπο. Ας πούμε, θα έλεγε κανείς πως οι τυφλοί άνθρωποι δεν μπορούν να διαβάσουν..(σελ26)» «Οι τυφλοί άνθρωποι, μπορούν να διαβάζουν και πάνε σχολείο όπως όλοι, και μάλιστα αν θελήσουν πάνε και στο πανεπιστήμιο!(σελ26)»*, *«Μα και βέβαια. Μαθαίνουν να ζουν με τη δυσκολία τους. Όπως κι εσύ(σελ30)»*, *«Να ζεις μια κανονική ζωή! Άλλωστε δυσκολίες μπορεί να έχουμε όλοι μας. Δε χρειάζεται να έχουμε πρόβλημα στην όραση για να βρούμε τρόπους να κάνουμε τα πράγματα καλύτερα(σελ30)»*.

4^η Κατηγορία: Η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση που διαθέτει η Μόζα δημιουργείται σιγά σιγά στο παραμύθι. Γιατί βλέπουμε στην αρχή του παραμυθιού ότι είναι φοβισμένη *«Μααα..δε σε βλέπω, απάντησε η Μόζα κι άρχισε στ' αλήθεια να φοβάται ακούγοντας να της μιλάει από τόσο κοντά κάτι που όμως δεν μπορούσε να το δει.(σελ4)»* που δεν μπορεί να δει τα αντικείμενα που τις μιλάνε, όμως αυτό σιγά σιγά αλλάζει *«Πάλι καλά που δεν γίνονται όλα με τα μάτια, γιατί είχα αρχίσει να φοβάμαι πως κάτι πολύ σπουδαίο μου λείπει και δεν μπορώ να ζήσω χωρίς αυτό. Ανάσανε με ανακούφιση η Μόζα(σελ13)»*. διότι τις εξηγούν τα αντικείμενα ότι πολλοί άνθρωποι έχουν το ίδιο πρόβλημα με αυτή, όμως ζουν κανονικά σαν τους υπόλοιπους, *«Σαν να λέμε, ζουν μια κανονική ζωή έτσι;(σελ30)»* απλά μαθαίνοντας διαφορετικά κάποια πράγματα από τους άλλους. *«Εκείνη τη νύχτα η Μόζα είδε τα πιο όμορφα όνειρα. Έμαθε τόσο σπουδαία πράγματα, που ένιωθε τη μεγαλύτερη χαρά, ακόμη και στον ύπνο της.(σελ32)»*

2. «Το μυστικό τραγούδι της Μάτας» Ειρήνη Μάρρα

Η Μάτα, ένα μικρό κορίτσι με κώφωση, διηγείται πώς έσωσε ένα φυτό που της χάρισε ο ξάδερφός της για τα γενέθλιά της με το τραγούδι της. Περιγράφει με χιούμορ τα μέλη της οικογένειάς της, τον μπαμπά της που έλεγε συνέχεια «φυσικά, φυσικά» τη γιαγιά που την τσιμπούσε στο μάγουλο με τα μουστάκια της κάθε φορά που πήγαινε να τη φιλήσει, το θείο Γιώργο που μάλωνε τη θεία να μην τρώει άλλο, τη γειτόνισσα που προσπαθούσε με τη νοηματική να της πει «καλημέρα», αλλά έκανε λάθος συνέχεια και της έλεγε «καλημούρα». Περιγράφει τα γενέθλια, την τούρτα και τα δώρα της και αποφασίζει να μιλήσει για όλα αυτά και στην τάξη της. Μπροστά στον καθρέφτη κάνει πρόβα πως θα έγενεφε στα παιδιά την επόμενη μέρα με τα σήματα των κωφών όλα όσα έγιναν στα γενέθλιά της.

1^η Κατηγορία: Στο παραμύθι η συγγραφέας επιλέγει να παρουσιάσει ως πρωταγωνίστρια, ένα κορίτσι ηλικίας 9 ετών και της δίνει το όνομα Μάτα. και την ονομάζει Μάτα.

2^η Κατηγορία: Το είδος της αναπηρίας που αναφέρει ο συγγραφέας είναι της κώφωσης.

3^η Κατηγορία: Η αναφορά για τον κοινωνικό περίγυρο της πρωταγωνίστριας και η ένταξη της σε αυτό δε γίνεται με άμεσες αναφορές, αλλά υπονοείται έμμεσα. *«Έτρεξε και κλείδωσε και μετά βιαστικά τράβηξε στο κρεβάτι της όλα της τα δώρα: πακέτα με παπούτσια και κούκλες, σακούλες με μπουφάν και χρυσές κορδελίτσες, καινούργιο σκουφί..(σελ11)» / «και φυσικά τα απαραίτητα βιβλία της νονάς(σελ11)».* / *«Το «ευχαριστώ» το είχαν μάθει όλοι και το καταλάβαιναν εύκολα, μα μόνο αυτό και τίποτε άλλο(σελ12)».* / *«Θυμόταν άραγε σωστά όλα τα σήματα της νοηματικής γλώσσας, για να τους γνέψει όσα ήθελε να πει;(σελ15)»* Από τα αποσπάσματα που ανέφερα πιο πάνω, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο κοινωνικός της περίγυρος την είχε αποδεχτεί, διότι είχαν μάθει τα σήματα της νοηματικής γλώσσας αν και όχι όλα αλλά κάποια ώστε να μπορούν να συνεννοούνται μαζί της. *«Η κυρία Ζωζώ προσπαθεί να καιρό να μάθει να γνέφει το «καλημέρα».(σελ12)» / «Όμως δε τα κατάφερνε , μπέρδευε τα σήματα και όλο «καλημούρα» της έγενεφε όταν την έβλεπε στο παράθυρο(σελ12)».*

4^η Κατηγορία: Η συγγραφέας σε αυτό το παραμύθι επιλέγει να παρουσιάσει μια ηρώίδα, η οποία παρόλο την αναπηρία της (κώφωση), η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση της είναι πάρα πολύ θετική. Αυτό όμως μπορεί να κατανοηθεί έμμεσα μέσα στο παραμύθι, δηλαδή δεν κάνει κάποια αναφορά παρά μόνο όταν κάνει πρόβα μπροστά στο καθρέπτη, ώστε να

διηγηθεί τα γενέθλια της την επόμενη μέρα στα παιδιά στο σχολείο. *«Θυμόταν άραγε σωστά όλα τα σήματα της νοηματικής γλώσσας, για να τους γνώσει όσα ήθελε να πει;(σελ15)» / «Σηκώθηκε φουριόζα και άναψε το φωτάκι του κομοδίνου της. Στήθηκε μπροστά στον καθρέπτη και άρχισε να γνώσει. Έκανε ένα δυο λάθη, τα διόρθωσε, τα έγνεψε άλλη μια φορά, όλα σωστά, κι ήσυχη πια ξαναγύρισε στο κρεβάτι της ευχαριστημένη.(σελ15)»*

3. «Το παραμύθι της Μουσικής» Βασιλική Νευροκοπλή

Μια φορά κι έναν καιρό, στη Μαρώνεια της Θράκης από γονείς βασιλιάδων γεννιέται η Θεοδώρα, ένα κορίτσι διαφορετικό από τα άλλα. Η διαφορετικότητά της ξεκινά από το γεγονός ότι είναι τυφλή. Αυτό όμως την κάνει να αντιλαμβάνεται και να αισθάνεται τον κόσμο με τρόπο μοναδικό, μέσα από τις άλλες αισθήσεις της, και κυρίως μέσα από την ακοή. Έτσι, αποκτά ιδιαίτερη σχέση με τους ήχους και τη σιωπή. Η σχέση της με τους ήχους την οδηγεί στην αγάπη για τη μουσική. Η σχέση της με τη σιωπή με τον καιρό θα την κάνει σοφή. Η φήμη της εξαπλώνεται σε όλη την Ανατολή, ώσπου κάποτε έρχεται η ώρα να παντρευτεί. Όμως η Θεοδώρα μόνο μουσικό μπορεί να πάρει. Κι αρχίζουν να καταφτάνουν μουσικοί απ' όλα τα μέρη του κόσμου. Η απόφαση είναι δύσκολη. Έχει μόνο τρεις μέρες και τρεις νύχτες για ν' αποφασίσει.

1^η Κατηγορία: Στο παραμύθι εκτός από την κύρια πρωταγωνίστρια, η οποία είναι η Θεοδώρα, έχουμε ως δευτεραγωνιστής και τους γονείς της καθώς και τον σοφό. Η ηλικία της ηρωίδας είναι δύσκολο να καθοριστεί, διότι η ιστορία ξεκινάει από όταν γεννήθηκε και εξελίσσεται. Το φύλο όποτε μπορούμε να καταλάβουμε και από το όνομα είναι θηλυκό.

2^η Κατηγορία: Η αναπηρία που επιλέγει η συγγραφέας είναι το πρόβλημα όρασης.

3^η Κατηγορία: Στην αρχή φαίνεται ότι οι γονείς της δεν το είχαν αποδεχτεί ότι η κόρη τους είναι τυφλή. *«Έστειλαν τελάληδες σ' όλη τη χώρα. Κάλεσαν τους καλύτερους γιατρούς, τάζοντας πολλά φλουριά σε όποιον θα γιάτρνευε το παιδί τους. Άδικος κόπος. Κανένας δεν τα κατάφερε. Κι έτσι έπεσαν σε καινούργιο μαράζι, δίχως να βλέπουν πως, καθώς μεγάλωνε η κόρη τους αυξάνονταν και οι χαρές που είχε πάνω της(σελ14)».* / *«Του μίλησε για τον καινούργιο τους καημό(σελ16)».* Όμως μετά από τη συνάντηση με το σοφό, άλλαξαν σιγά σιγά γνώμη και άρχισαν να το αποδέχονται. *«Η αρχόντισσα φύλαξε τα λόγια του στην καρδιά της. Ένιωσε την*

αχαριστία που τους είχε κυριέψει. Ευχαρίστησε τότε το Θεό κι άρχισε να παραστέκεται στο παιδί της φύλακας- άγγελος. Αλλά και ο άντρας της είδε το λάθος του και μετάνιωσε πικρά. Άνοιξαν τα μάτια της ψυχής τους και είδαν όλες τις χαρές και τα δώρα του Θεού που στόλιζαν την κόρη τους. Κι έτσι, την ονόμασαν Θεοδώρα(σελ18)». Επίσης και ο υπόλοιπος κοινωνικός περίγυρος την είχε εντάξει, δηλαδή δεν είχαν απολύτως κανένα πρόβλημα που ήταν τυφλή, αντιθέτως την επιθυμούσαν όλοι διότι ήταν πάρα πολύ σοφή.

4^η Κατηγορία: Η ηρωίδα μας, η Θεοδώρα, είχε αποδεχτεί πλήρως ότι ήταν τυφλή και εξασκούσε και βελτιώνει μέρα με τη μέρα το χάρισμα της. Επίσης αγαπούσε πάρα πολύ τη μουσική, και όποιον άκουγε να παίζει κάτι που της άρεζε του έλεγε να της το μάθει. Για αυτό το λόγο επιθυμούσε να παντρευτεί μουσικό. Οπότε έμμεσα πάλι, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση της ήταν πάρα πολύ θετική, δε ένιωσε ποτέ της διαφορετική.

4. «Τα μαγικά γυαλιά της Λίζας» Μπρίττα Σβαρτς – Μερτιν Κάρστεν

Όταν ο οφθαλμίατρος διαπιστώνει ότι η Λίζα πρέπει να φορέσει γυαλιά, εκείνη δεν ενθουσιάζεται καθόλου με την ιδέα. Ο Στέφανος, ένα αγόρι από το νηπιαγωγείο, φοράει γυαλιά και η Λίζα δεν τον συμπαθεί καθόλου. Δεν έχει καμία διάθεση να βάλει τα κουνούρια της γυαλιά. Ώσπου, μια μέρα, ο Στέφανος της αποκαλύπτει όλα τα μαγικά κόλπα που κάνει με τα γυαλιά του και όλα τα θαυμαστά πράγματα που βλέπει μόνο όταν τα φοράει! Τότε, η Λίζα αποφασίζει να δοκιμάσει τα γυαλιά της κρυφά από όλους και ανακαλύπτει έναν μαγικό κόσμο φορώντας τα γυαλιά.

1^η Κατηγορία: Η πρωταγωνίστριά μας από ότι μπορούμε να κατανοήσουμε και από τον τίτλο είναι η Λίζα. Η Λίζα είναι ένα κοριτσάκι τεσσάρων χρονών.

2^η Κατηγορία: Σε αυτό το παραμύθι η ηρωίδα μας δεν έχει κάποια βαριά αναπηρία, απλά έχει κάποιο πρόβλημα όρασης, το οποίο χρειάζεται να φοράει γυαλιά, ώστε να βλέπει πιο καλά και καθαρά. Οπότε δεν έχουμε τύφλωση.

3^η Κατηγορία: Στην αρχή του παραμυθιού όταν της ανακοινώνει η μητέρα της ότι πρέπει να φορέσει γυαλιά, η πρωταγωνίστριά μας στραβώνει διότι τα θεωρεί πολύ άσχημα. «Ο Στέφανος από το νηπιαγωγείο φοράει γυαλιά και η Λίζα δεν τον αντέχει(σελ5)». Η ηρωίδα μας μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι έχει κάποιο στερεότυπο για όσους φοράνε γυαλιά και η ίδια

της δεν τους αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο και τους χλευάζει. *«Κοιτάω τα χαζογυαλιά σου(σελ16)»*. Οπότε σε αυτό το παραμύθι ο κοινωνικός περίγυρος για αρκετό κομμάτι στην ιστορία μας είναι η Λίζα, η οποία δε παίζει και δε συμπαθεί αυτούς που φοράνε γυαλιά. Όμως όταν χρειάζεται να φορέσει η ίδια της, δε παρατηρούμε να συμβαίνει το ίδιο από τους υπόλοιπους συμμαθητές της.

4^η Κατηγορία: Η Λίζα δε επιθυμεί στην αρχή να φορέσει γυαλιά, γιατί τα θεωρεί ότι είναι πολύ άσχημα και χλευάζε όσους συμμαθητές της φορούσαν. Στο τέλος όμως, παρατήρησε ότι φορώντας τα γυαλιά, βλέπεις πιο πολλά πράγματα απ' ότι βλέπεις με γυμνό μάτι. *«Το δωμάτιο της είναι εντελώς διαφορετικό.. Τελικά, τα άστρα που λάμπουν στο ταβάνι έχουν πρόσωπο! Κι ο κλόουν στο παράθυρο δεν έχει πια βούλες στο καπέλο του, αλλά μικρά λουλούδια(σελ19)»*. / *«Η Λίζα ανακαλύπτει ολοένα και περισσότερα, καθώς κοιτάει γύρω της με περιέργεια(σελ19)»*. / *«Τα γυαλιά μου είναι τα καλύτερα γυαλιά του κόσμου και θέλω να τα φοράω. Τα γυαλιά μου μπορούν και κάνουν μαγικά(σελ24)»* / *«Περιμένει πως και πώς να πάει στο νηπιαγωγείο. Σήμερα θέλει να δείξει τα καινούργια της γυαλιά στους φίλους της(σελ25)»* / *«Στην πραγματικότητα, η Λίζα τώρα που το σκέφτεται καλύτερα, συμπαθεί πολύ το Στέφανο(σελ25)»*. Οπότε, και από τα αποσπάσματα που ανέφερα πιο πάνω, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι στην αρχή η πρωταγωνίστρια ήταν αρνητική, δηλαδή η αυτοεικόνα της δεν είναι θετική. Όμως στη συνέχεια, μόλις παρατήρησε ότι φορώντας τα γυαλιά της μπορεί να βλέπει πιο πολλά πράγματα, θεωρώντας τα γυαλιά της «μαγικά», μπορούμε να κατανοήσουμε ότι η αυτοεικόνα της έχει αλλάξει και είναι θετική. Επιπροσθέτως και η αυτοεκτίμηση της είναι πολύ θετική στο τέλος.

5. «Φίλοι ; Φως φανάρι» Φραντζέσκα Αλεξοπούλου – Πετράκη

Στην αρχή μας παρουσιάζεται ένα κοριτσάκι, η Ισμήνη που την ξυπνάει η μαμά της χωρίς να θέλει η ίδια να σηκωθεί, γιατί είναι ώρα να πάει στο σχολείο. Μέσα στα νεύρα μπαίνει στο σχολικό και κρύβεται στο παράθυρο για να απομονωθεί. Όταν σταματά το σχολικό στο φανάρι βλέπει άλλο ένα παιδί που κρύβεται και εκείνο το παράθυρο νυσταγμένο για να απομονωθεί. Μόλις την βλέπει της χαμογελά και η Ισμήνη μην έχοντας όρεξη για επικοινωνία πάει να τον μουντζώσει. Πριν προλάβει όμως εκείνος την χαιρετά, εκείνη ανταποδίδει και όταν το φανάρι ανάβει πράσινο, ο καθένας ακολουθεί την δική του διαδρομή προς το σχολείο. Την άλλη μέρα

συναντιούνται πάλι στο φανάρι και το αγόρι της δείχνει από το παράθυρο ένα χάρτινο λουλούδι και της λέει πως είναι για εκείνη. Αυτό άρεσε πολύ στην Ισμήνη και την επόμενη μέρα σηκώθηκε χωρίς νεύρα και με ανυπομονησία, έχοντας φτιάξει και εκείνη μια χάρτινη γιρλάντα να του δείξει από το παράθυρο, προκειμένου να του πει ότι στο σχολείο τους θα κάνουν χορό. Η επικοινωνία τους στο φανάρι γίνεται καθημερινή και ο καθένας προσπαθεί να καταλάβει αυτό που του λέει ή του γράφει ο άλλος. Έτσι λοιπόν γράφοντας συστήνονται ο Γιώργος και η Ισμήνη. Μια μέρα η Ισμήνη πάει με το σχολείο της στο μουσείο Φυσικής Ιστορίας, που δεν της αρέσει. Φαντάζεται να γλιστράει στο πάτωμα του μουσείου για να διασκεδάσει. Έξω από το μουσείο βλέπει σταματημένο το σχολικό του Γιώργου και χαίρεται πολύ που θα τον συναντήσει και φαντάζεται την όμορφη συνάντησή τους που θα έχουν τόσα πολλά να μοιραστούν. Ξαφνικά όμως η δασκάλα της τάξης ζητάει από τους μαθητές να κάνουν ησυχία γιατί δίπλα τους βρίσκεται μια τάξη με κωφά παιδιά και ο δάσκαλος τους τους μιλά στη νοηματική. Η Ισμήνη αναγνωρίζει τον Γιώργο και μένει ακίνητη, καθώς δεν ξέρει πώς να φερθεί. Ο Γιώργος την βλέπει και χαίρεται πολύ. Όταν τελειώνει ο δάσκαλός του την ομιλία, τρέχει στην αγκαλιά της Ισμήνης και μαζί γλιστρούν στο πάτωμα για να διασκεδάσουν.

1^η Κατηγορία: Ο Γιώργος είναι ένα αγόρι παιδικής ηλικίας. Έχει πρόβλημα ακοής, στοιχείο που μας δίνεται στο τέλος του βιβλίου τα παιδιά είναι κωφά και ο δάσκαλος τους μιλά στη νοηματική γλώσσα / ανάμεσα στα παιδιά του σιωπηλού ημικυκλίου. Παρόλο που ο ξεκάθαρος πρωταγωνιστικός ρόλος ανήκει στην Ισμήνη, θα λέγαμε ότι και ο ίδιος έχει πρωταγωνιστικό ρόλο, αφού υπάρχει εστίαση ενδιαφέροντος από τον αφηγητή, σταθερή παρουσία και εμφάνιση του από την αρχή του βιβλίου. Οι ηλικίες των παιδιών περίπου είναι στα 5 – 6 ετών.

2^η Κατηγορία: Η αναπηρία που αναφέρει είναι η κώφωση.

3^η Κατηγορία: Η αναφορά στον κοινωνικό περίγυρο μπορεί να θεωρηθεί το ότι ο Γιώργος πάει σε ειδικό σχολείο και ότι συμμετέχει κανονικά σε εκδρομές κτλ όπως και τα υπόλοιπα παιδιά. *«Το κόκκινο καπελάκι τρέχει γρήγορα κοντά μου. Μου ανοίγει την αγκαλιά του γελαστό(σελ16)»./ «Γρήγορα τον αρπάζω από το χέρι και αρχίζουμε να γλιστράμε αθόρυβα στο γυαλισμένο πάτωμα ως την άλλη άκρη της αίθουσα(σελ17)».* Στο τέλος όμως, όπου μας αναφέρει ότι ο Γιώργος είναι κωφάλαλος, παρατηρούμε την Ισμήνη, η οποία επικοινωνούσε μαζί του από το τζάμι του σχολικού, να παίζει μαζί του. Κι αναφέρει σε έναν κύριο ότι είναι

οι «Καλύτεροι Φίλοι». Οπότε από αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τον δέχεται και να τον εντάσσει στον κοινωνικό της περίγυρο παρόλο την αναπηρία του.

4^η Κατηγορία: Για την αυτοεικόνα κι αυτοεκτίμηση δε κάνει λόγο η συγγραφέας άμεσα, αλλά πάλι μπορούμε να τη κατανοήσουμε έμμεσα. Μπορούμε να εισπράξουμε ότι και ο ήρωας μας, ο οποίος έχει την αναπηρία, η αυτοεικόνα τους είναι πολύ θετική, καθώς και η αυτοεκτίμησή του. Όπως επίσης και του κοριτσιού που στηρίζει τον φίλο της. Επίσης παρουσιάζεται αρκετά κοινωνικός αφού με δική του πρωτοβουλία *«κουνάει χαρωπά το χεράκι του δεξιά και αριστερά και με χαιρετάει(σελ3)» / «ένα χάρτινο λουλούδι και μου δείχνει με τα χέρια του: για σένα(σελ5)».*

6. « Η λευκή Μόλι» Σταματοπούλου Ιωάννα

Στο τρίτο βιβλίο της σειράς η συγγραφέας μιλά για τα προβλήματα ακοής και χρησιμοποιεί ως ήρωες τη Μόζα, την κεντρική ηρωίδα όλων των βιβλίων της, και μια άλλη γάτα, τη Μόλι που έχει προβλήματα ακοής. Η Μόλι είναι η γάτα της μάγισσας Αμπουλίνας και πηγαίνει στη Μόζα για να της δείξει πώς ζουν και πώς μαθαίνουν να επικοινωνούν τα άτομα που έχουν προβλήματα ακοής. Η Μόλι καταλαβαίνει τη Μόζα διαβάζοντας τα χείλη της. Ζητά από τη Μόζα να την οδηγήσει σε ένα λευκό τοίχο και προβάλλει από τα μάτια της σαν ταινία μια σχολή τυφλών για να δείξει στη Μόζα πώς μαθαίνουν τα άτομα με προβλήματα ακοής να χρησιμοποιούν τη φωνή τους και πώς διδάσκονται τη νοηματική γλώσσα. Της μιλά για τα ακουστικά βαρηκοΐας και για τους συγγενείς και φίλους που μαθαίνουν και εκείνοι τη νοηματική για να μπορούν να επικοινωνούν μαζί τους. Η Μόλι ανοιγοκλείνει τα μάτια και κάθε φορά νέα εικόνα προβάλλεται στον τοίχο. Η Μόζα μαθαίνει πώς επικοινωνούσαν τα άτομα με προβλήματα ακοής στο παρελθόν, με χαρτάκια, δηλαδή, όπου έγραφαν όσα ήθελαν να πουν περιμένοντας από το συνομιλητή τους να απαντήσει κι εκείνος στο χαρτάκι, καθώς και για το πόσο παράξενοι φαίνονταν οι άνθρωποι με κώφωση παλιότερα. Η περιγραφή τελειώνει με μια παρέα παιδιών στο νηπιαγωγείο που, ενώ έχουν προβλήματα ακοής, χορεύουν, νιώθοντας τις δονήσεις του πατώματος που πάλλεται από τη μουσική.

1^η Κατηγορία: Σε αυτό το παραμύθι συναντούμε δύο πρωταγωνιστικούς χαρακτήρες. Ο πρώτος χαρακτήρας είναι η Μόζα η γάτα, η οποία όπως αναφέρεται από την ίδια στην αρχή

του βιβλίου έχει πρόβλημα όρασης και ο δεύτερος είναι η Μόλι η γάτα. Πρόκειται για θηλυκές γάτες.

2^η Κατηγορία: Η αναπηρία που θέλει να θίξει σε αυτό το παραμύθι η συγγραφέας είναι το πρόβλημα της ακοής.

3^η Κατηγορία: Ο κοινωνικός περίγυρος φαίνεται να την έχει εντάξει την Μόλι και αυτό μπορούμε να το καταλάβουμε γιατί την έχει μαζί της η Αμπουλίνα η μάγισσα παρόλο το πρόβλημα ακοής της. *«Ευτυχώς η Αμπουλίνα αποφάσισε να με κρατήσει και απ' ό,τι λέει, της άρεσα ακριβώς γι' αυτόν το λόγο(σελ12)»*. Επίσης κάνει λόγο για την νοηματική γλώσσα που επικοινωνούν οι άνθρωποι, οι οποίοι έχουν πρόβλημα ακοής. *«Μαθαίνουν όλες τις λέξεις με ειδικά νοήματα που κάνουν με τα χέρια κι έτσι δε χρειάζεται καν να μιλάνε μεταξύ τους, μια που άλλωστε δεν ακούνε, αλλά συνεννοούνται με συγκεκριμένα νοήματα(σελ24)»*. Ακόμη κάνει αναφορά στο ότι υπάρχουν και ειδικά κέντρα, τα οποία μαθαίνουν στους γονείς των παιδιών αυτών τη νοηματική γλώσσα. *«Εδώ έρχονται οι γονείς των ανθρώπων με προβλήματα ακοής, οι αγαπημένοι τους και όσοι θέλουν να μάθουν αυτή τη γλώσσα για να γίνουν δάσκαλοι νοηματικής ή απλώς γιατί τους αρέσει να την ξέρουν(σελ29)»*. Κάνει αναφορά η συγγραφέας και για τα παλιότερα χρόνια, το ότι τους δεχόντουσαν αυτούς τους ανθρώπους, απλά δεν γνώριζαν τη νοηματική και επικοινωνούσαν με χαρτάκια , στα οποία γράφανε ότι ήθελαν να πουν. *«Εδώ είμαστε σε μια εποχή πριν από πολλά χρόνια. Πολύ πριν φτιάξουν οι άνθρωποι τη νοηματική γλώσσα(σελ31)»* / *«Αυτός είναι ο τρόπος που συνεννοούνταν παλιά οι άνθρωποι που δεν άκουγαν με τους άλλους. Έγραφαν σε χαρτάκια ό,τι είχαν να πουν, και οι άλλοι τους έγραφαν την απάντηση(σελ31)»* / *«Σίγουρα είναι δύσκολο όταν δε σε δέχονται οι άλλοι γιατί νομίζουν ότι είσαι διαφορετικός(σελ33)»* / *«Αυτά όμως γίνονταν παλιά. Τώρα πια οι άνθρωποι ξέρουν πως ο καθένας μας είναι με τον τρόπο του διαφορετικός(σελ33)»* / *«Τα παιδιά που δεν ακούνε δε χρειάζεται να πάνε σε ξεχωριστό νηπιαγωγείο(σελ35)»*.

4^η Κατηγορία: Η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση υπενίσσεται έμμεσα. Παρατηρούμε ότι η Μόλι η γάτα, η οποία έχει το πρόβλημα ακοής, επειδή γεννήθηκε με αυτό το πρόβλημα, η αυτοεικόνα της και η αυτοεκτίμησή της είναι θετική, διότι έχει μάθει όλες αυτές τις χρήσιμες πληροφορίες που μπορεί να κάνει ώστε να μπορεί να επικοινωνεί με τους υπόλοιπους. Έχει μάθει να το διαχειρίζεται και μπορεί να ζήσει φυσιολογικά σαν τους υπόλοιπους, οι οποίοι δε διαθέτουν κάποια αναπηρία. Όπως γίνεται και με τους πραγματικούς ανθρώπους. *«Σίγουρα είναι δύσκολο όταν δε σε δέχονται οι άλλοι γιατί νομίζουν ότι είσαι διαφορετικός(σελ33)»*.

7. «Ο Μελένιος, το αηδόνι και ο τυφλός ποντικός» Ρουσομάνης Μάκης

Το παραμύθι αναφέρεται σε έναν τυφλοπόντικα, ο οποίος ξαφνικά μια συνηθισμένη ημέρα ακούει απ' έξω ένα πολύ όμορφο κελάηδημά. Έτσι αποφασίζει να πάρει τα κλειδιά από το πατέρα του και να ανοίξει την σιδερένια πόρτα, μιας και δεν του επέτρεπε ο πατέρας του να βγει έξω λόγω των πολλών κινδύνων που τον παραμόνευαν. Την επόμενη μέρα αποφασίζει να βγει έξω για να γνωρίσει επιτέλους αυτόν/ αυτήν που κελαηδάει τόσο όμορφα. Και έτσι έγινε, γνωρίζετε με το αηδόνι και γίνονται δυο πολύ καλοί φίλοι. Όμως μια μέρα έρχονται δυο πελαργοί και παίρνουν το αηδόνι από αυτό το μέρος και τον μεταφέρουν σε άλλο μέρος. Επειδή έγιναν όλα πολύ βιαστικά δε πρόλαβε να αποχαιρετήσει τον φίλο του, τον τυφλοπόντικα. Έτσι τη επόμενη μέρα, όπως συνήθιζε βγήκε έξω ο τυφλοπόντικας για να συναντήσει τον φίλο του, όμως δεν το βρήκε και συνάντησε τη νυφίτσα, η οποία του εξήγησε τη ακριβώς έγινε με το αηδόνι και ότι όλα αυτά που του έλεγε για τη πλαγιά είναι ψέματα. Στεναχωρημένος ο τυφλοπόντικας γυρίζει στο σπίτι του. Μετά από αρκετές μέρες το αηδόνι ξανά γυρίζει στη πλαγιά του Ολύμπου και έτσι βγαίνει έξω ο τυφλοπόντικας για να τον ρωτήσει για ποιο λόγο τον κορόιδευε για την πλαγιά που βρίσκονται. Η απάντηση που πήρε όμως από το αηδόνι, τον συγκίνησε και για αυτό το λόγο του ζήτησε συγγνώμη. Το αηδόνι ήταν τυφλό, όπως και ο τυφλοπόντικας και ήθελε να τον προστατέψει επειδή τον αγαπούσε.

1^η Κατηγορία: Στο παραμύθι συναντάμε δυο πρωταγωνιστικούς ρόλους. Ο πρώτος είναι ο Μελένιος, το αηδόνι και ο δεύτερος χαρακτήρας είναι ο Σίμωνας, ο τυφλοπόντικας. Και οι δύο ήρωες είναι ζώα και αρσενικά απ' ότι μπορούμε να καταλάβουμε από τα ονόματά τους. Η ηλικία δε μπορεί να καθοριστεί διότι δε πρόκειται για ανθρώπους.

2^η Κατηγορία: Η αναπηρία για την οποία κάνει λόγο ο συγγραφέας μας είναι η τύφλωση, την οποία έχουν και οι δυο μας ήρωες.

3^η Κατηγορία: Για τον κοινωνικό περίγυρο δε μπορούμε να πούμε κάτι σε αυτό το παραμύθι, διότι μαθαίνουμε στο τέλος του παραμυθιού ότι το αηδόνι ήταν τυφλό. Η μοναδική αναφορά που κάνει για τον κοινωνικό περίγυρο είναι όταν ο πατέρας του τυφλοπόντικα δεν τον αφήνει να βγει έξω λόγω των διάφορων κινδύνων που μπορεί να συναντήσει. *«Μακριά από την μεγάλη πόρτα που οδηγεί πάνω στη γη. Θα βγαίνουμε πάνω μόνο τα βράδια και μόνο*

όταν ο καιρός είναι καλός για να βρούμε τροφή. Ποτέ την ημέρα γιατί έχει πολλούς κινδύνους(σελ12)». Επίσης για το αηδόνι παρατηρούμε ότι σε όλο το παραμύθι δεν είχε καταλάβει κανένα από τα υπόλοιπα ζωάκια που έκανε παρέα, ότι ήταν τυφλός. Οπότε δε μπορούμε να πούμε πολλά λόγια για τον κοινωνικό περίγυρο, διότι δε γνωρίζουμε πως θα του συμπεριφέρονταν αν γνώριζαν ότι είναι τυφλός.

4^η Κατηγορία: Η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση υπενίσσεται έμμεσα στο παραμύθι. Οπότε δε μπορούμε να πούμε πολλά λόγια για αυτό. Από ό,τι μπορούμε να καταλάβουμε, όταν το διαβάσουμε είναι ότι δεν έχουν κάποιο πρόβλημα για την αυτοεικόνα τους. Αντιθέτως το αηδόνι γνωρίζει ότι παρόλο την αναπηρία του, διαθέτει μια πολύ όμορφη φωνή για κελάδισμα, οπότε δεν είναι κάτι που μπορεί να τον σταματήσει η αναπηρία του. Ο τυφλοπόντικας, εφόσον έχει γεννηθεί με το πρόβλημα όρασης, το έχει αποδεχτεί και ζει κανονικά σαν τα υπόλοιπα ζωάκια. Επίσης το αηδόνι θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει αυξημένη την αυτοεκτίμησή του διότι για να προστατέψει τον φίλο του, τον τυφλοπόντικα, του πλάθει, το πώς φαντάζεται ότι είναι το μέρος όπου ζούνε, ώστε να μην τον πληγώσει. *«Όλα αυτά τα χρόνια ζούσα μια ζωή βασανίζοντας τον εαυτό μου για το τι έχουν οι άλλοι. Έτσι έχασα την χαρά να γίνω αποδέκτης αυτών που οι άλλοι ήθελαν να μου δώσουν. Λόγω τυφλότητας αφού και εγώ γεννήθηκα τυφλός σαν και σένα, ζήλευα τον καθέναν που έβλεπε όλη την οικουμένη(σελ40)»*. / *«Γιατί έλεγα να συμβαίνει αυτό σε μένα;(σελ40)»* / *«Με όλες αυτές τις σκέψεις έχασα την ουσία της ζωής(σελ40)»* / *«Έχασα όλα αυτά που μου πρόσφεραν οι φίλοι και συγγενείς. Έχασα την αγάπη. Γιατί ουσία της ζωής είναι μόνο η αγάπη(σελ40)»*. / *«Για όλους αυτούς τους λόγους θέλησα να σε προστατέψω να μην νιώθεις και εσύ άσχημα που γεννήθηκες τυφλός(σελ40)»*. Από τα αποσπάσματα που ανέφερα πιο πάνω, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμησή τους, σταδιακά αυξήθηκε.

8. « Και γιατί να φοράω γυαλιά;» Σάντρα Λι Στιούαρτ

Το παραμύθι θέλει να εξηγήσει με αρκετά αναλυτικό τρόπο αλλά εξίσου απλοϊκό τα προβλήματα όρασης που υπάρχουν, όπως παραδείγματος χάριν υπερμετροπία, μυωπία κτλ. Σε αυτό το παραμύθι δε συναντάμε κάποια τύφλωση, απλά κάποια προβλήματα όρασης, για τα οποία χρειάζεται να φορέσει γυαλιά όποιος τα έχει. Οπότε τονίζεται η έννοια της διαφορετικότητας. Μπορεί να θεωρηθεί ένα βιβλίο γνώσης.

1^η Κατηγορία: Η συγγραφέας σε αυτό το παραμύθι επιλέγει να μην βάλει κάποιον ήρωα, αλλά το κάθε παιδί να ταυτιστεί με αυτά που λέει. Διότι η αφήγηση της είναι σε γ' ενικό πρόσωπο. *Θα μιλήσουμε για κάτι πολύ ιδιαίτερο και πολύ σημαντικό. Για σένα και τα μάτια σου/ τα πράγματα που κοιτάζεις δείχνουν κάπως θολά/ Μπορεί να δυσκολεύεσαι να τα διακρίνεις καθαρά.* Οπότε δε μπορούμε να προσδιορίσουμε ούτε το φύλο αλλά ούτε και την ηλικία του πρωταγωνιστή, γιατί δε υπάρχει.

2^η Κατηγορία: Δε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αυτό το βιβλίο ότι μιλάει για την αναπηρία, δηλαδή ως πρόβλημα όρασης, αλλά θεωρείται ένα βιβλίο γνώσης, το οποίο έχει ως στόχο να παρουσιάσει τα προβλήματα όρασης πχ μυωπία, αστιγματισμό, υπερμετροπία κτλ. πλην της τύφλωσης.

3^η Κατηγορία: Η μοναδική αναφορά που κάνει για τον κοινωνικό περίγυρο και την ένταξη τους σε αυτό είναι στην αρχή του παραμυθιού, όταν αναφέρει για τα παλιά τα χρόνια, ποια ήταν η γνώμη τους για όσους φορούσαν γυαλιά οράσεως. *«Θες να ακούσεις κάτι χαζό; Κάποτε, που λες, ο κόσμος πίστευε πως μονάχα όσοι ήξεραν να διαβάζουν φορούσαν γυαλιά(σελ15)».* / *«Σε θεωρούσαν πολύ σπουδαίο πρόσωπο(σελ15)»* / *«Μερικοί φορούσαν γυαλιά ακόμα κι αν δεν τα χρειάζονταν για να τους βλέπει ο κόσμος και να νομίζει ότι είναι μορφωμένοι(σελ15)».* Από τα αποσπάσματα που ανέφερα πιο πάνω, μπορούμε να καταλάβουμε ότι ο κοινωνικός περίγυρος τους είχε εντάξει, γιατί θεωρούσαν ότι ήταν πολύ σημαντικοί άνθρωποι αυτοί που φορούσαν γυαλιά. Οπότε δεν είχαν κάποιο πρόβλημα με όσους ανθρώπους φορούσαν γυαλιά οράσεως. Έτσι περνάει και ένα μήνυμα στα παιδιά.

4^η Κατηγορία: Το παραμύθι έχει ως στόχο να ενημερώσει τα παιδιά για τα προβλήματα όρασης και πόσο σημαντικά είναι τα γυαλιά οράσεως. Για αυτό το λόγο προσπαθεί με όμορφο τρόπο να τους εξηγήσει και να τους αναλύσει πόσο σημαντικό είναι να φοράμε γυαλιά οράσεως, όταν έχουμε κάποιο πρόβλημα. Οπότε μπορούμε να πούμε ότι καταφέρνει να τους αυξήσει και την αυτοεικόνα και την αυτοεκτίμησή τους με αυτά τα παραδείγματα. *«Τα γυαλιά δεν τα χρειάζεσαι επειδή κάποτε έκανες κάτι κακό ή επειδή ξέχασες να κάνεις κάτι καλό(σελ38)»* / *«Τις περισσότερες φορές, όλοι χρειαζόμαστε βοήθεια(σελ38)»* / *«Μερικοί πολύ προικισμένοι και πετυχημένοι άνθρωποι φορούν γυαλιά(σελ39)»* / *«Μην ξεχνάς ότι θέλεις να γίνεις όσο μπορείς καλύτερος άνθρωπος και να τα καταφέρεις στη ζωή σου όσο καλύτερα μπορείς, και τα μάτια σου μπορεί να χρειάζονται λίγη βοήθεια. Για αυτό υπάρχουν τα γυαλιά(σελ41)»* / *«Όλοι οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί(σελ41)»* / *«Με τα γυαλιά θα μπορείς,*

να αναγνωρίσεις από μακριά το φίλο σου, να πιάνεις τη μπάλα καλύτερα, να διαβάζεις ένα κόμικς πιο εύκολα(σελ41)» / «Όταν θα κοιτάς στον καθρέπτη, θα μπορείς επιτέλους να δεις πως είσαι πραγματικά: Τέλειος(σελ43)».

9. « Είμαι ξεχωριστή...» Jen Green

Η Ελένη είναι ένα κοριτσάκι με κινητικό πρόβλημα, που χρησιμοποιεί αναπηρικό αμαξίδιο. Αναφέρεται στα ενδιαφέροντά της, στη μουσική, στα κατοικίδια της, αλλά και στους δύο φίλους της, την Ιωάννα (με πρόβλημα όρασης) και τον Γιώργο (με πρόβλημα ακοής). Η Ιωάννα είναι πολύ έξυπνη και ιδιοφυΐα στη φυσική, ενώ ο Γιώργος είναι πρωταθλητής κολύμβησης. Στη συνέχεια η Ελένη μιλάει για τις διακρίσεις που υφίσταται η ίδια και οι φίλοι της λόγω της αναπηρίας τους, π.χ. ο κόσμος τη δείχνει με το δάχτυλο, στην Ιωάννα μιλάνε περίεργα σαν να μην τους καταλαβαίνει, ενώ τον Γιώργο τον κοροϊδεύουν πίσω από την πλάτη του. Η Ελένη μας αναφέρει και άλλα άτομα με αναπηρία από τον κοινωνικό της περίγυρο, έξυπνα και δραστήρια, μιλώντας για όσα μπορούν να κάνουν, όπως ο δάσκαλός της που μετά από ατύχημα γράφει μόνο με το ένα χέρι. Έτσι, η Ελένη θέλει να περάσει το μήνυμα ότι οι άνθρωποι με αναπηρία μπορούν να κάνουν πολλά πράγματα με το δικό τους τρόπο και στο δικό τους χρόνο, αρκεί να τους δοθεί η κατάλληλη ευκαιρία.

1^η Κατηγορία: Ο πρωταγωνιστικός χαρακτήρας είναι ένα κορίτσι σε παιδική / πρωτοσχολική ηλικία, διαθέτει ένα κοινό όνομα, «Ελένη». Όπως μας παρουσιάζει η ίδια στην αφήγησή της και όπως επίσης φαίνεται από το εξώφυλλο. Οι υπόλοιποι ήρωες που αναφέρονται στο παραμύθι είναι δευτεραγωνιστές.

2^η Κατηγορία: Η αναπηρία του πρωταγωνιστικού χαρακτήρα είναι κινητική αναπηρία, ενώ έχουμε αναφορά και σε άλλες αναπηρίες όπως παραδείγματος χάριν κώφωση, τύφλωση.

3^η Κατηγορία: Στο παραμύθι ο συγγραφέας μας παρουσιάζει τον τρόπο που βιώνει την αναπηρία της η ίδια ή οι γύρω της και φαίνεται ότι ο κοινωνικός περίγυρος δεν την έχει εντάξει και την πρωταγωνίστριά μας αλλά και τους δευτεραγωνιστές λόγω της διαφορετικότητάς τους. Πολλές φορές βιώνει συναισθήματα απόρριψης «όταν ο κόσμος με κοιτάζει ή με δείχνει με το δάχτυλο εγώ ντρέπομαι(σελ10)» / «νομίζω ότι με φοβούνται επειδή είμαι διαφορετική από τους άλλους(σελ11)» / «δεν με αφήνει να παίζω μαζί του ... στεναχωριέμαι(σελ16)» / «όταν με αγνοούν ... θυμώνω(σελ18)» / «νιώθω ότι με βάζουν στην

άκρη(σελ20)» / «νιώθω άσχημα(σελ26)» / «Μπορεί να μη βλέπει καλά, αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν είναι έξυπνη(σελ13)» / «Όταν τα παιδιά κοροϊδεύουν τον Γιώργο πίσω από την πλάτη του, θυμώνει(σελ14)».

4^η Κατηγορία: Η αυτοεικόνα τους είναι ανάμεικτη, γιατί όταν παίζουν με τους φίλους τους νιώθουν καλύτερα. Ειδικά, όταν οι φίλοι τους αλλά και οι συγγενείς τους, τους συμπεριφέρονται σαν τα υπόλοιπα παιδιά, τότε η αυτοεκτίμησή τους αυξάνεται. «Πολλές φορές τα παιδιά μου συμπεριφέρονται σαν να είμαι ίδια με αυτά. Τότε νιώθω πολύ υπερήφανη(σελ28)». Φαίνεται ότι νιώθει καλά όταν βρίσκεται ανάμεσα σε άλλους φίλους της με αναπηρία «είναι και εκείνη ξεχωριστή(σελ6)» / «μπορούμε να ασχοληθούμε με τον αθλητισμό(σελ21)»/ «παιζώ φλογέρα στην ορχήστρα του σχολείου(σελ5)» / «τα παιδιά μου συμπεριφέρονται σαν να είμαι ίδια με αυτά τα ή καταφέρνει έβαλα ένα γκολ(σελ17)».

10. « Φλόγα στο σκοτάδι» Ρουσάκη Μαρία

Το παραμύθι είναι μια αυτοβιογραφία και για αυτό το λόγο προτείνεται για παιδιά άνω των 9 ετών. Πρόκειται για την Έλεν Κέλερ, η οποία σε ηλικία μόλις δεκαεννέα μηνών, έχασε την ακοή και την όρασή της από μια σοβαρή ασθένεια. Ως τα επτά της χρόνια ζούσε μπερδεμένη, χωρίς να μιλάει, να βλέπει και να ακούσει. Μέχρι που η Ανν Σάλιβαν, μια νεαρή δασκάλα, ανέλαβε την εκπαίδευσή της και της αποκάλυψε τη μαγεία των λέξεων. Με επιμονή και υπομονή της έμαθε να επικοινωνεί με τον κόσμο γύρω της, να γράφει, να διαβάζει, να μιλάει με τη νοηματική και σιγά σιγά με τη φωνή της. Έτσι η Έλεν, ξεπερνώντας κάθε προσδοκία, βγήκε από το σκοτάδι μέσα στο οποίο ζούσε, μορφώθηκε, ταξίδεψε και έγινε σύμβολο ελπίδας και δύναμης για γενιές ολόκληρες. Το φως της εκπέμπει μέχρι και σήμερα, μέσα από την ιστορία της συγκλονιστικής ζωής της.

1^η Κατηγορία: Η πρωταγωνίστριά μας είναι ένα κορίτσι, η Έλεν Κέλερ. Η ιστορία της ξεκινάει από όταν ήταν δεκαεννέα μηνών και εξελίσσεται μέχρι και την ενηλικίωση της. Επίσης ως δευτεραγωνιστές έρχονται οι γονείς της Έλεν καθώς και η δασκάλα της η Ανν Σάλιβαν, που και η ίδια της ήταν κωφάλαλοι. Η ηλικία της είναι κοντά στα 20.

2^η Κατηγορία: Οι αναπηρίες που παρουσιάζονται από τη συγγραφέα είναι το πρόβλημα όρασης και κώφωσης.

3^η Κατηγορία: Ο κοινωνικός περίγυρος στην αρχή της ιστορίας βλέπουμε ότι δείχνει μια λύπηση προς την Έλεν. *«Το κοριτσάκι μας Άρθουρ! Πως θα ζήσει τώρα το κοριτσάκι μας;(σελ13)»*. Επίσης ο πατέρας της εμφανίζεται αρκετά απελπισμένος και εκνευρισμένος με τη κόρη του, λόγω ότι δε καταλαβαίνει τι κάνει με αποτέλεσμα να κάνει ζημιές. *«Οι κρίσεις αυτές γίνονται όλο και πιο συχνές είπε ο Κέλερ απελπισμένος(σελ16)» / «Όλοι μας λένε να τη βάλουμε σε ίδρυμα. Πρέπει να πάρουμε κάποιες αποφάσεις(σελ16)»*. Στη συνέχεια της ιστορίας οι γονείς της Έλεν απευθύνονται σε έναν ειδικό γιατρό ώστε να κάνει γιατρέψει την κόρη τους, η προσπάθεια όμως ήταν μάταιη. Οπότε κατανοούμε από την ιστορία ότι για αρκετό χρονικό διάστημα, μέχρι να βρεθεί η δασκάλα της, οι γονείς αλλά και ο κοινωνικός της περίγυρος ήταν ενοχλημένος με την κατάσταση και φαίνεται ότι δεν το είχαν αποδεχτεί τελείως. Μόλις βρέθηκε η Ανν Σάλιβαν και άρχισε να την βοηθάει, τότε άρχισε να ηρεμεί και η Έλεν, με αποτέλεσμα να καθησυχάζονται και οι γονείς της. *«Ο πατέρας της παρακολουθούσε σασιτισμένος από την πόρτα του σαλονιού(σελ45)» / «Είχε μείνει άφωνος(σελ45)» / «Δεν πίστευε πως μια μέρα το κοριτσάκι του θα κατόρθωνε να επικοινωνεί μαζί τους(σελ45)» / «Ένα δυνατός δεσμός δημιουργήθηκε από εκείνη την ημέρα στην οικογένεια(σελ46)»/ «Η επικοινωνία με την Έλεν τους ένωσε(σελ46)»*. Η ζωή στο σπίτι των Κέλερ άλλαξε ριζικά από τη πολύτιμη βοήθεια της Άνν Σάλιβαν, η Έλεν Κέλερ έγινε μια διάσημη *«Η Έλεν Κέλερ έγραψε την αυτοβιογραφία της, έγινε ηρωίδα θεατρικού έργου και απόκτησε παγκόσμια φήμη(σελ70)»*, και σε ηλικία 16 ετών αποφάσισε να σπουδάσει σε πανεπιστήμιο. *«Θα σπουδάσω στο πανεπιστήμιο. Αφού μπορώ να το κάνω, θα το κάνω(σελ67)»*.

4^η Κατηγορία: Στην αρχή της ιστορίας η πρωταγωνίστριά μας δεν είχε και πολύ καλή αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα. *«Η Έλεν άρχισε πλέον να καταλαβαίνει πως δεν ήταν σαν τους υπόλοιπους ανθρώπους(σελ15)» / «Ξεσπούσε σε κλάματα και έβρισε καταφύγιο στην αγκαλιά της μαμάς της(σελ15)»*. Στη συνέχεια όμως, με τη βοήθεια της δασκάλας της, άρχισε να αυξάνεται η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμησή της, *«Η συμπεριφορά της Έλεν είχε βελτιωθεί, ενώ η παρέα με την ξένη κυρία άρχισε να της αρέσει(σελ40)» / Είχε μάθει να τρώει μόνη της, να χτενίζεται και να ντύνεται(σελ40)»*, διότι άρχισε να κάνει πράγματα που την ευχαριστούν *«Θα σπουδάσω στο πανεπιστήμιο. Αφού μπορώ να το κάνω, θα το κάνω(σελ67)»*. και το πιο σημαντικό άρχισε να επικοινωνεί με τους ανθρώπους και περισσότερο με την οικογένεια της. *«Μέρα με τη μέρα μάθαινε όλο και περισσότερες καινούργιες λέξεις επικοινωνώντας με την οικογένεια της(σελ48)» / «Η ζωή της άλλαξε. Όχι μόνο σκαρφάλωνε άφοβα σε δέντρα αλλά*

μάθαινε να ζει, να ανακαλύπτει και να δημιουργεί όπως όλοι οι άνθρωποι(σελ59)». Ακόμη έκανε όνειρα κάτι το οποίο δείχνει ότι έχει αποδεχτεί τον εαυτό της, δηλαδή έχει πλήρη αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα. «Με αφοσίωση και θέληση προσπαθούσε καθημερινά να ξεπεράσει κάθε εμπόδιο, κάνοντας όνειρα για έναν πιο όμορφο κόσμο(σελ62)».

11. «Ελπίδα ή Λουΐζα» Κανάβα Ζωή

Ο Άγγελος είναι ένα ευτυχισμένο παιδί. Αγαπά τα παιχνίδια, το διάβασμα, κάνει σχέδια για το μέλλον, ονειρεύεται. Στα οκτώ του χρόνια νιώθει το πρώτο ερωτικό χτυποκάρδι για τη μικρή Λουΐζα. Τότε συμβαίνει το ατύχημα. Ο Άγγελος χάνει το φως του. Θα το ξεπεράσει; Θα ξαναδεί από τη βεράντα τους το αστεράκι του, την ώρα που θα πέφτει, για να του εμπιστευτεί την πιο κρυφή επιθυμία του; Μπορεί ναι, μπορεί όχι. Ο Άγγελος αφήνει πίσω τούτο το ερώτημα. Βάζει στόχους. Και χωρίς να υποτιμά τις δυσκολίες που έχει ν' αντιμετωπίσει, ρίχνεται στον αγώνα για την κατάκτησή τους. Θα τα καταφέρει; Το βιβλίο εντάσσεται στο νεανικό μυθιστόρημα, οπότε είναι για εφήβους.

1^η Κατηγορία: Ο πρώτος πρωταγωνιστής είναι ο Άγγελος, και βρίσκεται στην εφηβεία. Όταν γίνεται όμως το ατύχημα είναι οκτώ χρονών.

2^η Κατηγορία: Μετά από ένα ατύχημα ο πρωταγωνιστής μας, ο Άγγελος δηλαδή, χάνει την όραση του.

3^η Κατηγορία: Ο κοινωνικός περίγυρος μετά από το ατύχημα που είχε ο Άγγελος, με αποτέλεσμα να χάσει την όραση του αλλά και τη μνήμη του, είναι η ίδια με πριν. Τον αντιμετωπίζουν όπως και πριν το ατύχημα και ίσως με παραπάνω προσοχή «*Θα πρέπει να του τα μάθουμε όλα εμείς από την αρχή. Όλα(σελ86)*» / «*Γεια σου αδερφάκι(σελ92)*». Δεν έχουμε κάποια άλλη αναφορά για τον κοινωνικό περίγυρο, τον αντιμετώπιζαν φυσιολογικά και ούτε τον κοροΐδευαν. Απλά μετά από το ατύχημα μέχρι να συνέλθει οι συγγενείς του και γενικά ο κοινωνικός του περίγυρος του φερόντουσαν με πολύ στοργή και αγάπη.

4^η Κατηγορία: Η αυτοεικόνα του καθώς και η αυτοεκτίμησή του δηλώνεται έμμεσα στο μυθιστόρημα. Δεν έχουμε κάποια αναφορά, η οποία να δείχνει τον Άγγελο να μιλάει για τον εαυτό του είτε άσχημα είτε όμορφα. Οπότε εκτιμάται ότι ήταν αυξημένη και η

αυτοεκτίμησή του αλλά και η αυτοεικόνα του, λόγω ότι ποτέ του δεν ένιωσε την απόρριψη, μετά από το ατύχημά του.

12. «Όταν σβήνουν τα φώτα» Ζανίν Τεσόν

Το σινεμά Λουξ, είναι κοντά στη γειτονιά της Μαρίνας όπου εκείνη το επισκέπτεται συχνά. Το άρωμά της γίνεται αιτία να γνωριστούν με το Ματιέ. Ο νεαρός την πλησιάζει και για αυτήν είναι η πρώτη φορά που δεν ενοχλείται η δεν προσβάλλεται από μια τέτοια συμπεριφορά. Τα παιδιά συναντιόντουσαν στο σινεμά στις ίδιες θέσεις κάθε φορά, και άρχιζαν να γνωρίζονται να μιλούν, να ανταλλάζουν απόψεις και σκέψεις. Η Μαρίνα είναι φοιτήτρια της Αγγλικής Φιλολογίας και φιλοδοξεί να γίνει δασκάλα ενώ ο Ματιέ είναι πιανίστας. Η Γιαγιά της είναι δίπλα της και την στηρίζει. Ακόμα της δίνει κουράγιο πως πρέπει να συνεχίσει τη ζωή της, να κάνει οικογένεια. Τα δυο παιδιά αρχίζουν να ερωτεύονται, στην αρχή αυτής της σχέσης που κανένας από τους δυο δεν θέλει να παραδεχτεί ανταλλάσσουν συναισθήματα και ευγενικές χειρονομίες. Μετά από καιρό συναντήσεων άρχισαν να μιλούν για τις ζωές τους, τις παιδικές αναμνήσεις τους και εφόσον πια είχαν γνωριστεί τόσο καλά αποφάσισαν πως και οι δύο είχαν ένα μυστικό ν' αποκαλύψουν ο ένας στον άλλον. Η αποκάλυψη των μυστικών τους θα γίνει στο σπίτι του Ματιέ, που ο ίδιος έχει καλέσει τη Μαρίνα. Αυτή ανταποκρίνεται στο κάλεσμα και όταν βρίσκεται στο σπίτι του αποκαλύπτουν ο ένας στον άλλον πως είναι τυφλοί. Την αγωνία τους την παραμέρισε η αλήθεια και συνέχισαν με μια ανακούφιση ευτυχίας. Είναι ένα βιβλίο κατάλληλο για εφήβους.

1^η Κατηγορία: Οι πρωταγωνιστές μας είναι δύο, ένας άντρας εικοσιτρία ετών και ένα κορίτσι δεκαεννέα ετών. Το όνομα του αγοριού είναι Ματιέ και το όνομα της κοπέλας είναι Μαρίνα.

2η Κατηγορία: Η αναπηρία που έχουν και οι δυο είναι η τύφλωση.

3η Κατηγορία: Ο κοινωνικός περίγυρος δηλώνεται έμμεσα, δηλαδή ότι βγαίνουν κανονικά, πηγαίνουν σινεμά σαν τους υπόλοιπους ανθρώπους. Φαίνεται και ότι ο κύριος που έχει το σινεμά, ο κύριος Πιο, τους γνωρίζει, διότι τους μιλάει συνέχεια. «*Επ η νεολαία. Ματιέ, δεσποινίς Μερλ σας άρεσε η ταινία(σελ23)*».

4η Κατηγορία: Γνωρίζουν και οι δύο και έχουν αποδεχτεί την αναπηρία τους. Όπως επίσης διαθέτουν και αυτοεκτίμηση. Όμως όταν γνωρίζουν ο ένας τον άλλον, λόγω ότι δεν τους έχει ξανά τύχη κάτι παρόμοιο, ντρέπονται να πούνε για την αναπηρία τους για να μην χάσουν ο ένας τον άλλον. Μετά από μεγάλο χρονικό διάστημα όμως που βρισκόντουσαν, αποκάλυψαν ο ένας στον άλλον για την αναπηρία τους. Είχαν πολύ μεγάλη αυτοπεποίθηση την στιγμή που το έλεγαν. *«Εγώ ο Ματιέ Τουρνιέ, εικοσιτρία ετών, πιανίστας, κάτοικος επί της οδού Παστέρ αριθμός 37 οικίας, είμαι τυφλός(σελ58)» / «Δεν είναι και τόσο τρομερό ξέρεις. Δηλαδή για εμένα δεν είναι τρομερό. Το συνήθισα(σελ59)» / «Ματιέ είμαι και εγώ τυφλή(σελ61)».*

13. «Με τα μάτια της καρδιάς» Τιερί Λενέν – Φιλίπ Πουαριέ

Ο Ουγκό είναι ο κεντρικός ήρωας της ιστορίας και παράλληλα ο αφηγητής της. Αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο μια προσωπική του ιστορία. Όπως δηλώνει από την αρχή της ιστορίας είναι τυφλός και ζει σ' ένα οικοτροφείο. Η ανάγκη του να ξεφύγει από αυτό το πλαίσιο του οικοτροφείου που τον κάνει να βαριέται, τον οδηγεί στη διευθύντρια από την οποία ζητά να πάει σ' ένα κανονικό σχολείο. Η επιθυμία του πραγματοποιείται και από την καινούρια σχολική χρονιά πηγαίνει σε κανονικό σχολείο. Φροντίζει να προσαρμοστεί στους χώρους του λίγο πριν αυτό ανοίξει, ώστε κανείς να μην τον κοροϊδέψει για την αδυναμία του. Ένα ατύχημα στην τραπεζαρία γίνεται η αιτία για να γνωριστεί με την Αϊσά, η οποία τον βοηθά, γίνεται φίλη του και στη συνέχεια ερωτεύονται. Με τη βοήθειά της έμαθε ότι το κίτρινο είναι σαν τον ήλιο που ζεσταίνει το δέρμα, το πράσινο σαν τη μυρωδιά του νοτισμένου χόρτου το πρωί και το μπλε σαν τον ωκεανό όταν στέκεσαι μπρος του. Ο Ουγκό θα αναγκαστεί να αποχωριστεί όμως την Αϊσά, όταν ένας νόμος θα αναγκάσει την οικογένειά της να εγκαταλείψει τη χώρα. Στο τέλος της ιστορίας ο αφηγητής δηλώνει πως η συγκεκριμένη ιστορία είναι μια απόπειρα να φτάσει αυτή η αφήγηση στα χέρια της Αϊσά. Το βιβλίο απευθύνεται σε εφήβους.

1^η Κατηγορία: Έχουμε δυο πρωταγωνιστές. Ο πρώτος είναι ο Ουγκό και ο δεύτερος χαρακτήρας είναι η Αισά. Οι πρωταγωνιστές είναι στην εφηβεία.

2η Κατηγορία: Ένας από τους ήρωες έχει αναπηρία και αυτός είναι ο Ουγκό, ο οποίος είναι τυφλός. Η Αισά είναι νεγρή.

3η Κατηγορία: Στο τρίτο κεφάλαιο, όπου κάνει αναφορά για τον κοινωνικό περίγυρο και συγκεκριμένα για το σχολείο, αναφέρει ότι ο Ουγκό δεν ήταν αποδεκτός στο καινούργιο του. *«Η παρουσία μου έκανε εντύπωση. Άκουγα παντού γύρω μου μурμουρητά και ψίθυρους..(σελ15)»*. Κάποια παιδιά θέλησαν να μάθουν πως λειτουργεί ο υπολογιστής με τον οποίο επικοινωνεί ο Ουγκό *«Μπορείς να μας εξηγήσεις επίσης πως διαβάζεις με τα δάχτυλα;(σελ16)»* / *«Κύριε να δοκιμάσω και εγώ;(σελ16)»*. Επίσης κάποια παιδιά τον κορόιδευαν την ώρα του φαγητού *«Με μεγάλη μου έκπληξη, άκουσα τότε όλους να ξεσπούν σε γέλια(σελ19)»*. Στη συνέχεια με την γνωριμία του με την Αισά, αρχίζει ο κοινωνικός περίγυρος να τον εντάσσει και να νιώθει πιο αποδεκτός. Κάνει λόγο όμως ο συγγραφέας για τον ρατσισμό λόγω των διαφορετικών χρωμάτων δέρματος. *«Τη Νεγρούλα; Μα δε μπορείς. Γιατί είναι μαύρη(σελ24)»* / *«το πιο σημαντικό είναι αυτό που βλέπουν με τα μάτια τους(σελ25)»* / *«επιπλέον, κάθε φορά που τα μάτια τους κοιτάζουν κάποιον, που δεν είναι όμοιος με κείνους, το βλέμμα τους γίνεται άγριο(σελ26)»* / Υπήρχαν παιδιά, τα οποία τον κορόιδευαν επειδή είχε ερωτευτεί μια νεγρή κοπέλα. *«Ο τυφλός είναι ερωτευμένος με την Νεγρούλα(σελ32)»*. Ακόμη κάνει λόγο για την απαγόρευση των ξένων από την χώρα *«Ο νόμος που θα ανάγκαζε τους ξένους να εγκαταλείψουν τη χώρα(σελ41)»*.

4η Κατηγορία: Η αυτοεκτίμησή του Ουγκό αυξάνεται με την βοήθεια της Αισά, η οποία του εξηγούσε το κάθετοί που έβλεπε και του το περιέγραφε με χρώματα. *«Μου έλεγε ότι το κίτρινο είναι σαν τον ήλιο που ζεσταίνει το δέρμα, το πράσινο σαν τη μυρωδιά του νοτισμένου χόρτου το πρωί, το μπλε σαν τον ωκεανό, όταν στέκεσαι μπρος του(σελ29)»*. Στην αρχή όμως της ιστορίας παρουσιάζεται με λιγότερη αυτοεκτίμηση και η αυτοεικόνα του ήταν λιγότερη, λόγω ότι δεν ένιωθε και αποδεκτός από το καινούργιο του σχολείο και από τα πειράγματα των συμμαθητών του.

14. « Φένια, η αγαπημένη των ήχων» Γιώτα Κ. Αλεξάνδρου- Έφη Λαδά

Σε αυτό το βιβλίο ένα αγόρι, ο Άλκης μας αφηγείται την ιστορία της αδερφής του Φένιας. Είναι ένα κορίτσι παιδική ηλικίας όπως βλέπουμε από την εικονογράφηση και το όνομα της είναι πρωτότυπο. Έχει πρόβλημα όρασης το οποίο δεν αναφέρεται ως όρος αλλά προκύπτει περιγραφικά μέσα στις πρώτες σελίδες του βιβλίου φανερώνοντας την ανάγνωση της γραφής Braille εξερευνούν ανυπόμονα τον μυστηριώδη «χάρτη» με τις ανάγλυφες τελείες κάθε

σελίδας και την χρήση ου λευκού μπαστουνιού της που παίρνει τη μορφή λευκού ραβδιού. Το πώς απέκτησε την αναπηρία της δεν αναφέρεται. Έχει ανεπτυγμένη την αίσθηση της ακοής όλοι οι ήχοι είναι φίλοι της / με καταλαβαίνει από το περπάτημα και πολλά χαρίσματα Στην τυφλόμουγα κερδίζει πάντα η Φένια. Και στα μουσικά παιχνίδια. Οι νότες χορεύουν στα δάχτυλά της όταν παίζει πιάνο. Με το τραγούδι της ο κόσμος γεμίζει χρώματα. / μικρό δελφίνι / έμαθε γρήγορα τον κώδικα (Braille). Η ίδια βιώνει την αναπηρία της θετικά.

1η Κατηγορία: Η Φένια είναι ο πρωταγωνιστικός χαρακτήρας, αφού συγκεντρώνει το ενδιαφέρον του αναγνώστη, το όνομά της υπάρχει στον τίτλο και έχει συνεχή παρουσία στην ιστορία. Η ηλικία της προσδιορίζεται περίπου 5-6 ετών.

2η Κατηγορία: Η αναπηρία που παρουσιάζει η συγγραφέας είναι το πρόβλημα όρασης

3η Κατηγορία: Ο κοινωνικός περίγυρος της Φένιας φαίνεται ότι την έχει αποδεχτεί πάρα την αναπηρία της, φυσικά όμως υπάρχουν και κάποια παιδιά τα οποία την κοροϊδεύουν, η Φένια όμως δεν δίνει σημασία. Στο σχολείο βιώνει την αποδοχή από τους συμμαθητές της *«στο σχολείο αφήνουμε πάντα τις πόρτες ανοιχτές για την Φένια κάποια παιδιά όμως την κοροϊδεύουν ο Μήτσο ο απαίσιος και οι φίλοι του έκλεισαν επίτηδες την πόρτα της τάξης μας. Όταν πήγε να μπει η Φένια, της έβαλαν τρικλοποδιά και την έριξαν κάτω. «Δε βλέπεις μπροστά σου;!» της φώναζαν γελώντας. Δεν ήταν η πρώτη φορά(σελ9)»*. Η Φένια δεν αντέδρασε άσχημα *«σηκώθηκε χαμογελαστή(σελ11)» / «σαν να μη συνέβη τίποτα. Με το κεφάλι ψηλά(σελ11)»*. *«Ο Άλκης όμως θύμωσε πολύ έγινα δράκος από τον θυμό μου. Έβγαζα φωτιές από το στόμα που ήθελα να κάψουν τον Μήτσο και την παρέα του. προσπαθώντας να την προστατέψει το είπε στην κυρία και εκείνη αντί να τον μαλώσει, μας έβαλε να παίζουμε με τα μάτια κλειστά(σελ11)»*. Τα παιδιά αντιλήφθηκαν το πόσο δύσκολο είναι καθώς και την ανάγκη να χρησιμοποιήσουν άλλες αισθήσεις *«τα χρώματα χάθηκαν. Και τα σχήματα. Μείναμε ακίνητοι και αμίλητοι, σαν αγάλματα. Οι ήχοι έγιναν πιο δυνατοί. Τα αυτιά μας ήταν τα μάτια μας(σελ13)» / «οι μυρωδιές έγιναν πιο έντονες(σελ15)» / «η μύτη μας ήταν τα μάτια μας(σελ15)» / «τα δάχτυλά μας ήταν τα μάτια μας(σελ17)»*. Ο Μήτσος και η παρέα του φαίνεται πως κατάλαβαν το πόσο δύσκολο είναι να έχει πρόβλημα όρασης βιώνοντας την ίδια την κατάσταση της Φένιας προσωρινά δυσκολεύτηκαν *«κοιτούσαν τη Φένια(σελ19)» / «της ζήτησαν να γίνουνε φίλοι(σελ19)»*. *«Η Φένια, η δασκάλα και ο Άλκης χάρηκαν με το αποτέλεσμα η Φένια χαμογελούσε. Και η κυρία χαμογελούσε. Τότε κατάλαβα. Χαμογέλασα και εγώ(σελ19)»*.

4η Κατηγορία: Η ίδια βιώνει την αναπηρία της θετικά «*Το χαμόγελό της είναι χρωματιστό σύννεφο που διώχνει όλα τα γκριζα σύννεφα. Το γέλιο της είναι ήλιος από φωτεινές καμπανούλες που γαργαλούν με το κουδούνισμα τους. Και η καρδιά της απέραντος ουρανός που χωράει όλου του κόσμου τα παιδιά, ακόμα και τον Μήτσο τον Απαίσιο με την παρέα του(σελ5)*». Αυτό δείχνει ότι η αυτοεικόνα της είναι ανεβασμένη, κάτι όμως που την βοηθάνε οι συμμαθητές της και πιο πολύ απ' όλους ο αδερφός της. Ακόμη λατρεύει τη μουσική και αυτό δείχνει ότι έχει πολύ αυξημένη την ακοή της «*Στην τυφλόμουγα κερδίζει πάντα η Φένια. Και στα μουσικά παιχνίδια. Οι νότες χορεύουν στα δάχτυλά της όταν παίζει πιάνο. Με το τραγούδι της ο κόσμος γεμίζει χρώματα(σελ1)*». Επίσης είναι ένα κορίτσι, το οποίο είναι πάντα χαμογελαστό, έτσι τουλάχιστον μας την παρουσιάζει ο αδερφός της. «*Η Φένια, το μικρό δελφίνι- χορεύτρια που χαμογελάει πάντα(σελ3)*»

15. « Ένας για όλους και όλοι για έναν» Μπιγκίττε Βένιγκερ – Εύα Θάρλετ

Ο Μαξ το ποντικάκι έχει γεννηθεί με το ένα πόδι του μεγαλύτερο από το άλλο. Γι' αυτό τον λόγο πολλές φορές παραπατάει και πέφτει φαρδύς, πλατύς, κάτω. Αποφασίζει όμως να φύγει από τη φωλιά του για να γνωρίσει τον κόσμο, έχοντας συνεχώς στο μυαλό τους τη συμβουλή της μαμάς του: «Να ακολουθείς πάντα τα όνειρα σου, Μαξ και να μην ξεχνάς ποτέ πως είσαι ξεχωριστός». Ο Μαξ γίνεται φίλος με τον Φρέντυ το βατράχι, που δεν ακούει καθόλου καλά αλλά χοροπηδάει τόσο ψηλά που κανένας δεν τον φτάνει, και τη Μόλλυ την τυφλοποντικίνα, που δε βλέπει καθόλου καλά αλλά έχει μια απίθανη όσφρηση. Κι οι τρεις μαζί συναντούν τον Τέρρυ τον σκαντζόχοιρο, ο οποίος είναι τόσο ντροπαλός και φοβισμένος, που αρνείται να κουνηθεί από τη θέση του. Θα καταφέρουν άραγε οι τρεις φίλοι να βρουν το χάρισμα του σκαντζόχοιρου και να τον κάνουν φίλο τους; Ένα βιβλίο με πολύ τρυφερές εικόνες, που μιλάει για την ομαδικότητα και για τα θαύματα που μπορεί να κάνει κανείς όταν εργάζεται μαζί με άλλους.

1η Κατηγορία: Συναντούμε τρεις πρωταγωνιστικούς ήρωες με αναπηρία. Ο Μάξ, ο ποντικός, Η ηλικία του δεν αναφέρεται, λέει όμως ότι είναι *μεγάλος τώρα*. Ο δεύτερος πρωταγωνιστικός χαρακτήρας είναι η Μόλυ η τυφλοποντικίνα, για την οποία δε έχουμε αναφορά στην ηλικία και τέλος ο τρίτος χαρακτήρας με αναπηρία είναι ο Τέρυ ο βάτραχος, που πάλι δε έχουμε αναφορά στην ηλικία.

2η Κατηγορία: Ο πρώτος πρωταγωνιστής, ο Μαξ, έχει κινητική αναπηρία, το ένα του πόδι είναι πιο μεγάλο από το άλλο. Η δεύτερη χαρακτήρας έχει πρόβλημα όρασης και ο τρίτος χαρακτήρας έχει πρόβλημα ακοής.

3η Κατηγορία: Ο κοινωνικός περίγυρος, δηλαδή οι φίλοι του πρωταγωνιστή, τον έχουν εντάξει διότι έχουν και οι ίδιοι τους κάποια αναπηρία. *«Τότε να μείνουμε μαζί για πάντα(σελ23)» / «θα γνωρίσουμε τον κόσμο όλοι μαζί, θα συναντήσουμε τα όνειρα μας και θα είμαστε πάντα όλοι για έναν και ένας για όλους(σελ23)» / «Αποκλείεται να είχαμε καταφέρει τόσο καλά αν ο καθένας ήταν μόνος του(σελ21)» / «Αν ο ένας βοηθάει τον άλλον, τότε θα περάσουμε τέλεια σας λέω(σελ22)».* Δεν κάνει περισσότερη αναφορά σε αυτό το θέμα.

4η Κατηγορία: Η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση του πρωταγωνιστή, καθώς και των υπόλοιπων ηρώων είναι θετική. Διότι έχουν αποδεχτεί την διαφορετικότητα τους και προσπαθούν όλοι μαζί να τα καταφέρουν, δηλαδή βοηθώντας ο ένας τον άλλον. Για τον τρόπο που βιώνει την αναπηρία του βλέπουμε πως *«Σκόνταφτε και έπεφτε αλλά δεν τον ένοιαζε. Συμβαίνουν αυτά όταν επιχειρείς να κάνεις κάτι καινούργιο. Δεν θέλω να μείνω πίσω γιατί υπάρχουν ένα σωρό πράγματα να ανακαλύψω εδώ έξω(σελ3)» / «Τότε όλοι χαρούμενοι συμφώνησαν ότι μπόρεσαν να τα καταφέρουν γιατί όλοι τους είναι σε κάτι ξεχωριστοί(σελ22)».*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

5.1 Παρουσίαση αποτελεσμάτων

Από τα 15 εικονογραφημένα και μη παραμύθια που μελετήθηκαν και αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι χαρακτήρες που βρέθηκαν με αναπηρία είναι 17. Οι χαρακτήρες εξετάστηκαν με 4 κριτήρια, τα οποία ήταν τα εξής : Το πρώτο κριτήριο ήταν εάν έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο ή είναι δευτεραγωνιστές στο παραμύθι, επίσης στην ίδια κατηγορία εξετάστηκε και το φύλο, η ηλικία και το όνομα του ήρωα. Στο δεύτερο κριτήριο εξετάστηκε το είδος της αναπηρίας. Το τρίτο κριτήριο αφορούσε στο αν υπήρχε αποδοχή των αναπήρων από τον κοινωνικό τους περίγυρο, καθώς και η ένταξή τους σε αυτό. Στο τελευταίο κριτήριο εξετάστηκε η αυτοεικόνα και η αυτοεκτίμηση που είχαν οι χαρακτήρες με την αναπηρία.

Ως προς το πρώτο κριτήριο : Από τους 17 χαρακτήρες και οι 17 είναι πρωταγωνιστές με κάποια αναπηρία. Οι πρωταγωνιστές οι οποίοι άνδρες-αρσενικά είναι 8, ενώ οι θηλυκές πρωταγωνίστριες είναι 9. Η ηλικία δε προσδιορίζεται και στα 15 παραμύθια, αλλά προσδιορίζεται σχεδόν στα μισά και τα μισά είναι στη παιδική ηλικία και τα άλλα μισά στην ενήλικη – εφηβική ηλικία.

Ως προς το δεύτερο κριτήριο : Και στα 15 παραμύθια το είδος της αναπηρίας που εμφανίζεται είναι είτε το πρόβλημα όρασης, είτε το πρόβλημα ακοής. Η τύφλωση εμφανίζεται σε 11 πρωταγωνιστικούς χαρακτήρες και σε 2 χαρακτήρες οι οποίοι εμφανίζουν απλά κάποιο πρόβλημα όρασης. Σε αντίθεση η κώφωση εμφανίζεται μόνο σε 3 πρωταγωνιστικούς χαρακτήρες και σε ένα παραμύθι έχουμε την πρωταγωνίστρια, η οποία έχει και τις δυο αναπηρίες.

Ως προς το τρίτο κριτήριο: Δεν έχουμε άμεση αναφορά και στα 15 παραμύθια, αλλά έχουμε κυρίως έμμεση αναφορά στο κοινωνικό περίγυρο και την ένταξη τους σε αυτό. Στα 9 παραμύθια είναι λίγο πιο φανερή η αναφορά στο κοινωνικό περίγυρο, στα υπόλοιπα 6 παραμύθια είναι έμμεση.

Ως προς το τέταρτο κριτήριο: Και στα 15 βιβλία έχουμε έμμεση αναφορά για την αυτοεικόνα και την αυτοεκτίμηση του ήρωα.

5.2 Ερμηνεία των αποτελεσμάτων

Τα τελευταία χρόνια μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι κυκλοφορούν πολλά βιβλία στα βιβλιοπωλεία αλλά και στις βιβλιοθήκες, με ήρωες οι οποίοι εμφανίζουν κάποιου είδους αναπηρία. Πλέον ο κόσμος παρουσιάζεται αληθινός, γνήσιος και ζωντανός και όχι αφύσικος και άψυχος. Και τα 15 βιβλία που μελετήθηκαν εκδόθηκαν μετά το 2000 και φαίνεται να έχουν ως στόχο την ευαισθητοποίηση αλλά και την ενημέρωση των παιδιών αλλά και των γονιών από πολύ μικρή ηλικία, ώστε να αναπτύξουν το συναίσθημα της αποδοχής και του αλληλοσεβασμού. Ως προς την εικονογράφηση βλέπουμε πως οι εικόνες που συνοδεύουν τα βιβλία που επιλέχθηκαν και αναλύθηκαν είναι ξεκάθαρες και συνήθως δεν πληρούν διακοσμητικό ρόλο ή απλά συνοδεύουν το κείμενο. Η εικονογράφηση και το κείμενο συνήθως βρίσκονται δίπλα δίπλα και αλληλοσυμπληρώνονται. Το περιεχόμενο σχετίζεται με τις εμπειρίες των αναγνωστών καθώς και με υγιή και θετικά συναισθήματα, απλή πλοκή και εύκολα κατανοητή, χωρίς υπερβολικές περιγραφές. (Georgίου,1969,) Βλέπουμε πως οι χαρακτήρες με αναπηρία απεικονίζονται τόσο ως αγόρια όσο και ως κορίτσια. Τα κορίτσια μπορούμε να παρατηρήσουμε από την δικιά μας έρευνα ότι υπερτερούν σε σχέση με τα αγόρια. Η ηλικία των ηρώων είναι κοντά στις ηλικίες των αναγνωστών, ώστε να μπορούν να ταυτιστούν μαζί τους, διότι τα παιδιά έχουν μια τάση να ταυτίζονται με τους ήρωες των παραμυθιών, είτε επειδή μπορεί να έχουν ίδιο όνομα, είτε ίδια ηλικία, είτε να έχουν την ίδια αναπηρία. Σε ελάχιστες περιπτώσεις συναντούμε ήρωες σε ενήλικη ζωή, όπου απεικονίζονται ως δυναμικές προσωπικότητες, εργαζόμενοι και δεν ζουν κλεισμένοι στο σπίτι και απομονωμένοι, αλλά είναι ενεργά μέλη της κοινωνίας μέσα στην οποία ζουν. (Παπαντωνάκης & Κωτόπουλος,2011)

Από την έρευνα προκύπτει ότι οι περισσότεροι πρωταγωνιστικοί χαρακτήρες με αναπηρία ήταν κορίτσια. Ορισμένες πρωταγωνίστριες διέθεταν αυξημένη αυτοεκτίμηση και θετική αυτοεικόνα τους. Επίσης, και τα αγόρια είχαν αυξημένη την αυτοεκτίμησή τους. Οι ήρωες εμφανίζονται δυναμικοί και συνειδητοποιημένοι για την αναπηρία τους. Φαίνονται ότι προσπαθούν να ενταχθούν στο κοινωνικό τους περίγυρο και να κάνουν όλα όσα κάνουν και

τα υπόλοιπα παιδιά που δεν έχουν κάποια αναπηρία. Αντίθετα ο κοινωνικός τους περίγυρος δεν συμβαδίζει με την προηγούμενή μας παρατήρηση, καθώς δεν εμφανίζονται ομαλά και απρόσκοπτα ενταγμένοι όλοι οι ήρωες. Σε κάποια παραμύθια εντοπίστηκε κοροϊδία και χλευασμός ως προς αυτά τα άτομα λόγω της διαφορετικότητάς τους. Ένα βιβλίο από τα 15 που μελετήθηκαν ήταν βιβλίο γνώσης για τα προβλήματα όρασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Μελέτες

- Αναγνωστόπουλος, Β. (2001). *Ιδεολογία και παιδική λογοτεχνία (έρευνα και θεωρητικές προσεγγίσεις)*. Αθήνα: Καστανιώτη
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. & Σπανδάγου, Η. (2005). *Εκπαίδευση και τύφλωση. Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Ζώνιου – Σιδέρη, Α. (1996). *Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους- Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Καλλέργης, Η. (1995). *Προσεγγίσεις στην παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Καστανιώτη
- Κανατσούλη, Μ. (2000). *Ιδεολογικές διαστάσεις της Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Δάρδανος
- Κανατσούλη, Μ. Διαφορετικότητα και αναπηρία σε παιδικά λογοτεχνικά βιβλία για παιδιά προσχολικής ηλικίας. Διαθέσιμο στο eclass.uoa.gr/modules/document/index.php?course=ECD230&download=/...doc
- Κανταρτζή, Ε. (2002). *Ιστορική αναδρομή της εικονογράφησης των παιδικών και σχολικών βιβλίων*. Θεσσαλονίκη: Αδερφοί Κυριακίδη
- Καρακίτσιος, Α. (2008) *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας : αναπαραστάσεις του μικρού "άλλου", του ειδικού παιδιού και αστικού τοπίου*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός
- Καρακίτσιος, Α. (2000) *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας*. Θεσσαλονίκη: Ζυγός
- Κάργα, Σ. *Οι απεικονίσεις των ατόμων με αναπηρία στην παιδική λογοτεχνία*. Α.Π.Θ: 2008
- Καρπόζηλου, Μ. (1994). *Το παιδί στην χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτη
- Κατσίκη – Γκίβαλου, Α. (1993) *Παιδική λογοτεχνία – θεωρία και πράξη*. Τόμος Α΄. Αθήνα: Καστανιώτη
- Κιτσαράς, Γ. (1993). *Το εικονογραφημένο βιβλίο στη νηπιακή και πρωτοσχολική ηλικία*. Αθήνα: Παπαζήσης
- Κουκουλομάτη, Δ. (1993) *Λογοτεχνία και Εικονογράφηση: Η Παιδευτική τους διάσταση*. Αθήνα: Βιβλιονομία

- Κουταντός, Δ.Ι. (2005). *Η Εκπαίδευση Παιδιών και Νέων με μειωμένη Όραση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Κουπάνου, Α. & Φτιάκα, Ε. (2009). *Από το περιθώριο στο μάτι του κυκλώνα – Η εκπαίδευση των κωφών στην Κύπρο*. Αθήνα: Πεδίο
- Μάργη, Φ. *Κόκκινη κλωστή δεμένη, σε καρότσι τυλιγμένη, δώσ' της φόρα να γυρίσει, το καρότσι να κυλήσει". Διερεύνηση της εικόνας των ατόμων με αναπηρία στην παιδική λογοτεχνία*. Π.Δ.Μ.: 2016
- Μπενέκος, Α. (1981). *Το εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*. Αθήνα: Δίπτυχο
- Νάσαινας, Γ. (2001). *Η παιδική λογοτεχνία στην Προσχολική και Σχολική ηλικία (Θεωρία και Πράξη)*. Άρτα: Ελλεβορος
- Ντόβα, Δ. *Η αναπαράσταση της αναπηρίας στα εικονογραφημένα παιδικά βιβλία*. Α.Π.Θ. :2012
- Παντελιάδου, Σ. & Αργυρόπουλος, Β. (2011). *Ειδική Αγωγή-Από την έρευνα στην διδακτική πράξη*. Αθήνα: Πεδία
- Παπανικολάου, Ρ. & Τσιλιμένη Τ. (1992). *Η παιδική λογοτεχνία στο νηπιαγωγείο – θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Καστανιώτης
- Παπαντωνάκης, Γ. & Κωτόπουλος, Η.Τ. (2011). *Σκηνικό, χαρακτήρες, πλόκη. Διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό κείμενο για παιδιά και για νέους*. Ίων: Αθήνα
- Παπαντωνάκης, Γ. (2000). *Κώδικες & αφηγηματικά προγράμματα σε κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Πατάκης
- Παπαρίδου, Ε. *Ο ρόλος και η ιδεολογική λειτουργία της Οικογένειας στις μυθοπλαστικές αναπαραστάσεις της Αναπηρίας σε κείμενα Παιδικής Λογοτεχνίας*. Π.Δ.Μ: 2012
- Πέτροβιτς – Ανδρουτσοπούλου, Λ. (1983). *Μιλώντας για τα παιδικά βιβλία*. Αθήνα : Καστανιώτης
- Σιβροπούλου, Ρ. (2003). *Ταξίδι στον κόσμο των εικονογραφημένων μικρών ιστοριών*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Τσιώλης, Γ. επιμ. Κασσέρ, Ζ. (2014) *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική

B. Πηγές

- Green,J. (2004) *Είμαι ξεχωριστή*. Αθήνα: Μοντέρνοι καιροί
- Weninger,B. (2006) *Ένας για όλους και όλοι για έναν*. Αθήνα: Πατάκης
- Αλεξάνδρου,Γ. (2012) *Φένια, η αγαπημένη των ήχων*. Αθήνα: Πατάκης
- Αλεξοπούλου-Πετράκη,Φ. (2005) *Φίλοι; Φως Φανάρι*. Αθήνα: Παπαδόπουλος
- Κανάβα, Ζ. (2000). *Ελπίδα ή Λουίζα*. Αθήνα: Εστία
- Λενέν, Τ. & Πουαριέ, Φ.(2001). *Με τα μάτια της καρδιάς*. Αθήνα: Σύγχρονοι Ορίζοντες
- Μάρρα, Ε. (2004). *Το μυστικό τραγούδι της Μάτας*. Αθήνα: Πατάκης
- Νευροκοπλή, (2008) *Το παραμύθι της μουσικής*. Αθήνα: Λιβάνη
- Ρουσάκη, Μ. (2012) *Φλόγα στο σκοτάδι. Η συγκλονιστική ιστορία της Έλεν Κέλερ*. Αθήνα: Κέδρος
- Ρουσομάνης, Μ. (2014). *Ο Μελένιος, το αηδόνι και ο τυφλός ποντικός*. Αθήνα: Όστρια Βιβλίο
- Σβαρτς, Μ. & Μέρτιν, Κ. (2002) *Τα μαγικά γυαλιά της Λίζας*. Αθήνα: Ανεμόμυλος
- Σταματοπούλου,Ι. (2005). *Η λευκή Μόλι – από τη σειρά Μόζα η γάτα*. Αθήνα: Κέδρος
- Σταματοπούλου,Ι. (2005). *Μια μαγική νύχτα – από τη σειρά Μόζα η γάτα*. Αθήνα: Κέδρος
- Στιούαρτ, Σ.Λ. & Ρόμπινς, Α. (1993). *Και γιατί να φοράω γυαλιά;*. Αθήνα: Επιλογή
- Τεσόν, Ζ. (2001) *Όταν σβήνουν τα φώτα*. Αθήνα: Κάστωρ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1.

«Μια μαγική νύχτα» Σταματοπούλου Ι.

«Σε βλέπω τόσο καιρό που προσπαθώντας να τρέξεις κουτουλάς στα έπιπλα επειδή δε βλέπεις. Περίμενα λοιπόν να ζαπλώσεις πάνω μου και όχι στο κρεβάτι, ως συνήθως για να μπορέσω να σου μιλήσω. Βέβαια και το κρεβάτι θα 'θελε να σ' τα πει αυτά, αλλά με τη κυρία σου ζαπλωμένη πάνω του δεν είναι και τόσο εύκολο (σελ8)»

«Οι τυφλοί άνθρωποι έχουν συνήθως ένα άσπρο λεπτό μαστιχάκι, που το χτυπάνε στο δρόμο γύρω τους ενώ περπατάνε, οπότε καταλαβαίνουν έτσι και την παραμικρή λακούβα που έχει ο δρόμος. Με τον ίδιο τρόπο καταλαβαίνουν αν υπάρχει εμπόδιο και προσέχουν να μην πέσουν πάνω του(σελ22)».

«Τι άλλο μπορεί να κάνει ένας τυφλός άνθρωπος;(σελ26)»

«Μα ό,τι κάνουν και οι υπόλοιποι άνθρωποι, απλώς το καθετί το κάνει με διαφορετικό τρόπο. Ας πούμε, θα έλεγε κανείς πως οι τυφλοί άνθρωποι δεν μπορούν να διαβάσουν..(σελ26)»

«Οι τυφλοί άνθρωποι, μπορούν να διαβάζουν και πάνε σχολείο όπως όλοι, και μάλιστα αν θελήσουν πάνε και στο πανεπιστήμιο!(σελ26)»,

«Μα και βέβαια. Μαθαίνουν να ζουν με τη δυσκολία τους. Όπως κι εσύ(σελ30)»,

«Να ζεις μια κανονική ζωή! Άλλωστε δυσκολίες μπορεί να έχουμε όλοι μας. Δε χρειάζεται να έχουμε πρόβλημα στην όραση για να βρούμε τρόπους να κάνουμε τα πράγματα καλύτερα(σελ30)».

«Μααα..δε σε βλέπω, απάντησε η Μόζα κι άρχισε στ' αλήθεια να φοβάται ακούγοντας να της μιλάει από τόσο κοντά κάτι που όμως δεν μπορούσε να το δει.(σελ4)»

« που δεν μπορεί να δει τα αντικείμενα που τις μιλάνε, όμως αυτό σιγά σιγά αλλάζει «Πάλι καλά που δεν γίνονται όλα με τα μάτια, γιατί είχα αρχίσει να φοβάμαι πως κάτι πολύ σπουδαίο μου λείπει και δεν μπορώ να ζήσω χωρίς αυτό. Ανάσανε με ανακούφιση η Μόζα(σελ13)»

«Σαν να λέμε, ζουν μια κανονική ζωή έτσι;(σελ30)»

«Εκείνη τη νύχτα η Μόζα είδε τα πιο όμορφα όνειρα. Έμαθε τόσο σπουδαία πράγματα, που ένιωθε τη μεγαλύτερη χαρά, ακόμη και στον ύπνο της.(σελ32)»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2.

«Το μυστικό τραγούδι της Μάτας» Μάρρα Ε.

«Έτρεξε και κλείδωσε και μετά βιαστικά τράβηξε στο κρεβάτι της όλα της τα δώρα: πακέτα με παπούτσια και κούκλες, σακούλες με μπουφάν και χρυσές κορδελίτσες, καινούργιο σκουφί..(σελ11)»

«και φυσικά τα απαραίτητα βιβλία της νονάς(σελ11)».

«Το «ευχαριστώ» το είχαν μάθει όλοι και το καταλάβαιναν εύκολα, μα μόνο αυτό και τίποτε άλλο(σελ12)».

«Θυμόταν άραγε σωστά όλα τα σήματα της νοηματικής γλώσσας, για να τους γνέψει όσα ήθελε να πει;(σελ15)»

«Η κυρία Ζωζώ προσπαθεί να καιρό να μάθει να γνέψει το «καλημέρα».(σελ12)»

«Όμως δε τα κατάφερνε , μπερδευε τα σήματα και όλο «καλημούρα» της έγνεφε όταν την έβλεπε στο παράθυρο(σελ12)».

«Σηκώθηκε φουριόζα και άναψε το φωτάκι του κομοδίνου της. Στήθηκε μπροστά στον καθρέπτη και άρχισε να γνέψει. Έκανε ένα δυο λάθη, τα διόρθωσε, τα έγνεψε άλλη μια φορά, όλα σωστά, κι ήσυχη πια ξαναγύρισε στο κρεβάτι της ευχαριστημένη.(σελ15)»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3.

«Το παραμύθι της Μουσικής» Νευροκοπλή Β.

«Έστειλαν τελάληδες σ' όλη τη χώρα. Κάλεσαν τους καλύτερους γιατρούς, τάζοντας πολλά φλουριά σε όποιον θα γιάτρευε το παιδί τους. Άδικος κόπος. Κανένας δεν τα κατάφερε. Κι έτσι έπεσαν σε καινούργιο μαράζι, δίχως να βλέπουν πως, καθώς μεγάλωνε η κόρη τους αυξάνονταν και οι χαρές που είχε πάνω της(σελ14)».

«Του μίλησε για τον καινούργιο τους καημό(σελ16)».

«Η αρχόντισσα φύλαξε τα λόγια του στην καρδιά της. Ένιωσε την αχαριστία που τους είχε κυριέψει. Ευχαρίστησε τότε το Θεό κι άρχισε να παραστέκεται στο παιδί της φύλακας- άγγελος. Αλλά και ο άντρας της είδε το λάθος του και μετάνιωσε πικρά. Άνοιξαν τα μάτια της ψυχής τους και είδαν όλες τις χαρές και τα δώρα του Θεού που στόλιζαν την κόρη τους. Κι έτσι, την ονόμασαν Θεοδώρα(σελ18)»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4.

«Τα μαγικά γυαλιά της Λίζας» Σβάρτς Μ.& Κάρστεν Μ.

«Ο Στέφανος από το νηπιαγωγείο φοράει γυαλιά και η Λίζα δεν τον αντέχει(σελ5)»

«Κοιτάω τα χαζογυαλιά σου(σελ16)»

«Το δωμάτιο της είναι εντελώς διαφορετικό.. Τελικά, τα άστρα που λάμπουν στο ταβάνι έχουν πρόσωπο! Κι ο κλόουν στο παράθυρο δεν έχει πια βούλες στο καπέλο του, αλλά μικρά λουλούδια(σελ19)».

«Η Λίζα ανακαλύπτει ολοένα και περισσότερα, καθώς κοιτάει γύρω της με περιέργεια(σελ19)»

«Τα γυαλιά μου είναι τα καλύτερα γυαλιά του κόσμου και θέλω να τα φοράω. Τα γυαλιά μου μπορούν και κάνουν μαγικά(σελ24)»

«Περιμένει πως και πώς να πάει στο νηπιαγωγείο. Σήμερα θέλει να δείξει τα καινούργια της γυαλιά στους φίλους της(σελ25)»

«Στην πραγματικότητα, η Λίζα τώρα που το σκέφτεται καλύτερα, συμπαθεί πολύ το Στέφανο(σελ25)».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 5.

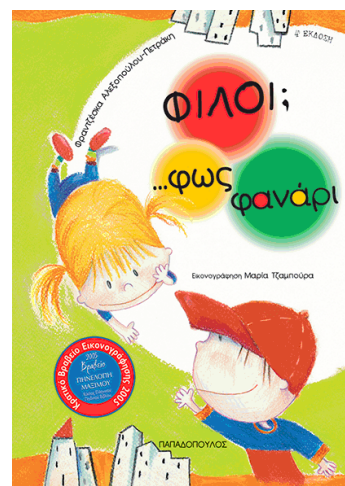
«Φίλοι; Φως φανάρι» Αλεξοπούλου-Πετράκη Φ.

Το κόκκινο καπελάκι τρέχει γρήγορα κοντά μου. Μου ανοίγει την αγκαλιά του γελαστό(σελ16)»

«Γρήγορα τον αρπάζω από το χέρι και αρχίζουμε να γλιστράμε αθόρυβα στο γυαλισμένο πάτωμα ως την άλλη άκρη της αίθουσας(σελ17)».

«κουνάει χαρωπά το χεράκι του δεξιά και αριστερά και με χαιρετάει(σελ3)»

«ένα χάρτινο λουλούδι και μου δείχνει με τα χέρια του: για σένα(σελ5)»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 6. «Η λευκή Μόλι» Σταματοπούλου Ι.

«Ευτυχώς η Αμπουλίνα αποφάσισε να με κρατήσει και απ' ό,τι λέει, της άρεσα ακριβώς γι' αυτόν το λόγο(σελ12)»

«Μαθαίνουν όλες τις λέξεις με ειδικά νοήματα που κάνουν με τα χέρια κι έτσι δε χρειάζεται καν να μιλάνε μεταξύ τους, μια που άλλωστε δεν ακούνε, αλλά συνεννοούνται με συγκεκριμένα νοήματα(σελ24)»

«Εδώ έρχονται οι γονείς των ανθρώπων με προβλήματα ακοής, οι αγαπημένοι τους και όσοι θέλουν να μάθουν αυτή τη γλώσσα για να γίνουν δάσκαλοι νοηματικής ή απλώς γιατί τους αρέσει να την ξέρουν(σελ29)»

Εδώ είμαστε σε μια εποχή πριν από πολλά χρόνια. Πολύ πριν φτιάξουν οι άνθρωποι τη νοηματική γλώσσα(σελ31)»

«Αυτός είναι ο τρόπος που συνεννοούνταν παλιά οι άνθρωποι που δεν άκουγαν με τους άλλους. Έγραφαν σε χαρτάκια ό,τι είχαν να πουν, και οι άλλοι τους έγραφαν την απάντηση(σελ31)»

«Σίγουρα είναι δύσκολο όταν δε σε δέχονται οι άλλοι γιατί νομίζουν ότι είσαι διαφορετικός(σελ33)»

«Αυτά όμως γίνονταν παλιά. Τώρα πια οι άνθρωποι ξέρουν πως ο καθένας μας είναι με τον τρόπο του διαφορετικός(σελ33)»

«Τα παιδιά που δεν ακούνε δε χρειάζεται να πάνε σε ξεχωριστό νηπιαγωγείο(σελ35)».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 7. «Ο Μελένιος, το αηδόνι και ο τυφλός ποντικός» Ρουσομάνης Μ.

«Μακριά από την μεγάλη πόρτα που οδηγεί πάνω στη γη. Θα βγαίνουμε πάνω μόνο τα βράδια και μόνο όταν ο καιρός είναι καλός για να βρούμε τροφή. Ποτέ την ημέρα γιατί έχει πολλούς κινδύνους(σελ12)»

«Όλα αυτά τα χρόνια ζούσα μια ζωή βασανίζοντας τον εαυτό μου για το τι έχουν οι άλλοι. Έτσι έχασα την χαρά να γίνω αποδέκτης αυτών που οι άλλοι ήθελαν να μου δώσουν. Λόγω τυφλότητας αφού και εγώ γεννήθηκα τυφλός σαν και σένα, ζήλευα τον καθέναν που έβλεπε όλη την οικουμένη(σελ40)».

«Γιατί έλεγα να συμβαίνει αυτό σε μένα; (σελ40)»

«Με όλες αυτές τις σκέψεις έχασα την ουσία της ζωής(σελ40)»

«Έχασα όλα αυτά που μου πρόσφεραν οι φίλοι και συγγενείς. Έχασα την αγάπη. Γιατί ουσία της ζωής είναι μόνο η αγάπη(σελ40)»

«Για όλους αυτούς τους λόγους θέλησα να σε προστατέψω να μην νιώθεις και εσύ άσχημα που γεννήθηκες τυφλός(σελ40)»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 8.

«Και γιατί να φοράω γυαλιά;» Στιούαρτ Σ.Λ& Ρόμπινς Α.

«Θες να ακούσεις κάτι χαζό; Κάποτε, που λες, ο κόσμος πίστευε πως μονάχα όσοι ήξεραν να διαβάζουν φορούσαν γυαλιά(σελ15)».

«Σε θεωρούσαν πολύ σπουδαίο πρόσωπο(σελ15)»

«Μερικοί φορούσαν γυαλιά ακόμα κι αν δεν τα χρειάζονταν για να τους βλέπει ο κόσμος και να νομίζει ότι είναι μορφωμένοι(σελ15)»

«Τα γυαλιά δεν τα χρειάζεσαι επειδή κάποτε έκανες κάτι κακό ή επειδή ξέχασες να κάνεις κάτι καλό(σελ38)»

«Τις περισσότερες φορές, όλοι χρειαζόμαστε βοήθεια(σελ38)»

«Μερικοί πολύ προικισμένοι και πετυχημένοι άνθρωποι φορούν γυαλιά(σελ39)»

«Μην ξεχνάς ότι θέλεις να γίνεις όσο μπορείς καλύτερος άνθρωπος και να τα καταφέρεις στη ζωή σου όσο καλύτερα μπορείς, και τα μάτια σου μπορεί να χρειάζονται λίγη βοήθεια. Για αυτό υπάρχουν τα γυαλιά(σελ41)»

«Όλοι οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί(σελ41)»

«Με τα γυαλιά θα μπορείς, να αναγνωρίσεις από μακριά το φίλο σου, να πιάνεις τη μπάλα καλύτερα, να διαβάζεις ένα κόμικς πιο εύκολα(σελ41)»

«Όταν θα κοιτάς στον καθρέπτη, θα μπορείς επιτέλους να δεις πως είσαι πραγματικά: Τέλειος(σελ43)».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 9.

«Είμαι ξεχωριστή» Green J.

«όταν ο κόσμος με κοιτάζει ή με δείχνει με το δάχτυλο εγώ ντρέπομαι(σελ10)»
«νομίζω ότι με φοβούνται επειδή είμαι διαφορετική από τους άλλους(σελ11)»
«δεν με αφήνει να παίζω μαζί του ... στεναχωριέμαι(σελ16)»
«όταν με αγνοούν ... θυμώνω(σελ18)» / «νιώθω ότι με βάζουν στην άκρη(σελ20)»
«νιώθω άσχημα(σελ26)»
«Μπορεί να μη βλέπει καλά, αυτό όμως δε σημαίνει ότι δεν είναι έξυπνη(σελ13)»
«Όταν τα παιδιά κοροϊδεύουν τον Γιώργο πίσω από την πλάτη του, θυμώνει(σελ14)».
«Πολλές φορές τα παιδιά μου συμπεριφέρονται σαν να είμαι ίδια με αυτά. Τότε νιώθω πολύ υπερήφανη(σελ28)»
«είναι και εκείνη ξεχωριστή(σελ6)»
«μπορούμε να ασχοληθούμε με τον αθλητισμό(σελ21)»
«παίζω φλογέρα στην ορχήστρα του σχολείου(σελ5)»
«τα παιδιά μου συμπεριφέρονται σαν να είμαι ίδια με αυτά τα ή καταφέρνει έβαλα ένα γκολ(σελ17)».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 10.

«Φλόγα στο σκοτάδι» Ρουσάκη Μ.

«Το κοριτσάκι μας Άρθουρ! Πως θα ζήσει τώρα το κοριτσάκι μας;(σελ13)»

«Οι κρίσεις αυτές γίνονται όλο και πιο συχνές είτε ο Κέλερ απελπισμένος(σελ16)»

«Όλοι μας λένε να τη βάλουμε σε ίδρυμα. Πρέπει να πάρουμε κάποιες αποφάσεις(σελ16)».

«Ο πατέρας της παρακολουθούσε σαστισμένος από την πόρτα του σαλονιού(σελ45)»

«Είχε μείνει άφωνος(σελ45)»

«Δεν πίστευε πως μια μέρα το κοριτσάκι του θα κατόρθωνε να επικοινωνεί μαζί τους(σελ45)»

«Ένα δυνατός δεσμός δημιουργήθηκε από εκείνη την ημέρα στην οικογένεια(σελ46)»

«Η επικοινωνία με την Έλεν τους ένωσε(σελ46)»

«Η Έλεν Κέλερ έγραψε την αυτοβιογραφία της, έγινε ηρωίδα θεατρικού έργου και απόκτησε παγκόσμια φήμη(σελ70)»

«Θα σπουδάσω στο πανεπιστήμιο. Αφού μπορώ να το κάνω, θα το κάνω(σελ67)».

«Η Έλεν άρχισε πλέον να καταλαβαίνει πως δεν ήταν σαν τους υπόλοιπους ανθρώπους(σελ15)»

«Ξεσπούσε σε κλάματα και έβρισε καταφύγιο στην αγκαλιά της μαμάς της(σελ15)»

«Η συμπεριφορά της Έλεν είχε βελτιωθεί, ενώ η παρέα με την ξένη κυρία άρχισε να της αρέσει(σελ40)»

«Είχε μάθει να τρώει μόνη της, να χτενίζεται και να ντύνεται(σελ40)»

«Μέρα με τη μέρα μάθαινε όλο και περισσότερες καινούργιες λέξεις επικοινωνώντας με την οικογένεια της(σελ48)»

«Η ζωή της άλλαξε. Όχι μόνο σκαρφάλωνε άφοβα σε δέντρα αλλά μάθαινε να ζει, να ανακαλύπτει και να δημιουργεί όπως όλοι οι άνθρωποι(σελ59)».

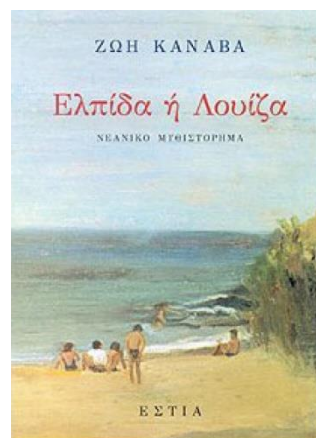
«Με αφοσίωση και θέληση προσπαθούσε καθημερινά να ξεπεράσει κάθε εμπόδιο, κάνοντας όνειρα για έναν πιο όμορφο κόσμο(σελ62)».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 11.

«Ελπίδα ή Λουίζα» Κανάβα Ζ.

«Θα πρέπει να του τα μάθουμε όλα εμείς από την αρχή. Όλα(σελ86)»

«Γεια σου αδερφάκι(σελ92)».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 12.

«Όταν σβήνουν τα φώτα» Τεσόν Ζ.

«Επ η νεολαία. Ματιέ, δεσποινίς Μερλ σας άρεσε η ταινία(σελ23)»

«Εγώ ο Ματιέ Τουρνιέ, εικοσιτρία ετών, πιανίστας, κάτοικος επί της οδού Παστέρ αριθμός 37 οικίας, είμαι τυφλός(σελ58)»

«Δεν είναι και τόσο τρομερό ξέρεις. Δηλαδή για εμένα δεν είναι τρομερό. Το συνήθισα(σελ59)»

«Ματιέ είμαι και εγώ τυφλή(σελ61)»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 13.

«Με τα μάτια της καρδιάς» Λενέν Τ.& Πουαριέ Φ.

«Η παρουσία μου έκανε εντύπωση. Άκουγα παντού γύρω μου μουρμουρητά και ψίθυρους..(σελ15)»

«Μπορείς να μας εξηγήσεις επίσης πως διαβάζεις με τα δάχτυλα;(σελ16)»

«Κύριε να δοκιμάσω και εγώ;(σελ16)»

«Με μεγάλη μου έκπληξη, άκουσα τότε όλους να ξεσπούν σε γέλια(σελ19)»

«Τη Νεγρούλα; Μα δε μπορείς. Γιατί είναι μαύρη(σελ24)»

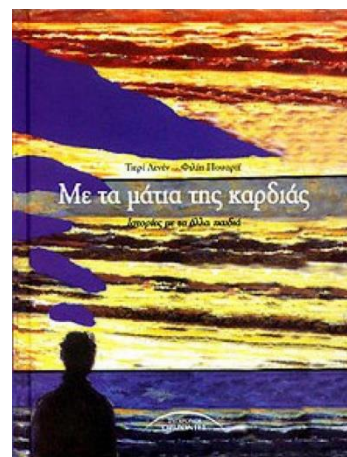
«το πιο σημαντικό είναι αυτό που βλέπουν με τα μάτια τους(σελ25)»

«επιπλέον, κάθε φορά που τα μάτια τους κοιτάζουν κάποιον, που δεν είναι όμοιος με κείνους, το βλέμμα τους γίνεται άγριο(σελ26)»

«Ο τυφλός είναι ερωτευμένος με την Νεγρούλα(σελ32)»

«Ο νόμος που θα ανάγκαζε τους ξένους να εγκαταλείψουν τη χώρα(σελ41)»

«Μου έλεγε ότι το κίτρινο είναι σαν τον ήλιο που ζεσταίνει το δέρμα, το πράσινο σαν τη μυρωδιά του νοτισμένου χόρτου το πρωί, το μπλε σαν τον ωκεανό, όταν στέκεσαι μπρος του(σελ29)»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 14.

«Φένια, η αγαπημένη των ήχων» Αλεξάνδρου Γ.Κ& Λαδά Έφφ

«στο σχολείο αφήνουμε πάντα τις πόρτες ανοιχτές για την Φένια κάποια παιδιά όμως την κοροϊδεύουν ο Μήτσο ο απαίσιος και οι φίλοι του έκλεισαν επίτηδες την πόρτα της τάξης μας. Όταν πήγε να μπει η Φένια, της έβαλαν τρικλοποδιά και την έριξαν κάτω. «Δε βλέπεις μπροστά σου;!» της φώναζαν γελώντας. Δεν ήταν η πρώτη φορά(σελ9)»

«σηκώθηκε χαμογελαστή(σελ11)»

«σαν να μη συνέβη τίποτα. Με το κεφάλι ψηλά(σελ11)»

«Ο Άλκης όμως θύμωσε πολύ έγινα δράκος από τον θυμό μου. Έβγαζα φωτιές από το στόμα που ήθελα να κάψουν τον Μήτσο και την παρέα του.

προσπαθώντας να την προστατέψει το είπε στην κυρία και εκείνη αντί να τον μαλώσει, μας έβαλε να παίζουμε με τα μάτια κλειστά(σελ11)»

«τα χρώματα χάθηκαν. Και τα σχήματα. Μείναμε ακίνητοι και αμίλητοι, σαν αγάλματα. Οι ήχοι έγιναν πιο δυνατοί. Τα αυτιά μας ήταν τα μάτια μας(σελ13)»

«οι μυρωδιές έγιναν πιο έντονες(σελ15)»

«η μύτη μας ήταν τα μάτια μας(σελ15)» / «τα δάχτυλά μας ήταν τα μάτια μας(σελ17)».

δυσκολεύτηκαν «κοιτούσαν τη Φένια(σελ19)»

«της ζήτησαν να γίνουνε φίλοι(σελ19)»

«Η Φένια, η δασκάλα και ο Άλκης χάρηκαν με το αποτέλεσμα η Φένια χαμογελούσε. Και η κυρία χαμογελούσε. Τότε κατάλαβα. Χαμογέλασα και εγώ(σελ19)».

«Το χαμόγελό της είναι χρωματιστό σύννεφο που διώχνει όλα τα γκριζα σύννεφα. Το γέλιο της είναι ήλιος από φωτεινές καμπανούλες που γαργαλούν με το κουδούνισμα τους. Και η καρδιά της απέραντος ουρανός που χωράει όλου του κόσμου τα παιδιά, ακόμα και τον Μήτσο τον Απαίσιο με την παρέα του(σελ5)».

«Στην τυφλόμυγα κερδίζει πάντα η Φένια. Και στα μουσικά παιχνίδια. Οι νότες χορεύουν στα δάχτυλά της όταν παίζει πιάνο. Με το τραγούδι της ο κόσμος γεμίζει χρώματα(σελ1)»

«Η Φένια, το μικρό δελφίνι- χορεύτρια που χαμογελάει πάντα(σελ3)»

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 15.

«Ένας για όλους και όλοι για έναν» Βένικερ Μ.& Θάρλετ Ε.

«Τότε να μείνουμε μαζί για πάντα(σελ23)»

«θα γνωρίσουμε τον κόσμο όλοι μαζί, θα συναντήσουμε τα όνειρα μας και θα είμαστε πάντα όλοι για έναν και ένας για όλους(σελ23)»

«Αποκλείεται να είχαμε καταφέρει τόσο καλά αν ο καθένας ήταν μόνος του(σελ21)»

«Αν ο ένας βοηθάει τον άλλον, τότε θα περάσουμε τέλεια σας λέω(σελ22)»

«Σκόνταφτε και έπεφτε αλλά δεν τον ένοιαζε. Συμβαίνουν αυτά όταν επιχειρείς να κάνεις κάτι καινούργιο. Δεν θέλω να μείνω πίσω γιατί υπάρχουν ένα σωρό πράγματα να ανακαλύψω εδώ έξω(σελ3)»

«Τότε όλοι χαρούμενοι συμφώνησαν ότι μπόρεσαν να τα καταφέρουν γιατί όλοι τους είναι σε κάτι ξεχωριστοί(σελ22)»

